Załącznik nr 2 do Uchwały nr 5/2026
Zarządu Stowarzyszenia
Lokalna Grupa Działania „Kraina Mlekiem Płynąca”
z dnia 29 czerwca 2026 r.

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2027
Lokalna Grupa Działania „Kraina Mlekiem Płynąca”

KRAINA
MLEKIEM PŁYNĄCA

Mały Płock, czerwiec 2026

Spis treści

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego 3
Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR 7
Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR....9
Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR 14
Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia....46
Rozdział VI. Cele i wskaźniki....52
Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru 58
Rozdział VIII. Plan działania 63
Rozdział IX. Plan finansowy LSR....64
Rozdział X. Monitoring i ewaluacja....65
Wykaz wykorzystanej literatury.... 68
Załącznik 1. Cele i przedsięwzięcia 70
Załącznik 2. Plan działania 72
Załącznik 3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia 77
Załącznik 4: Plan wykorzystania budżetu LSR 78

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Mlekiem Płynąca" zostało utworzone 15 lipca 2015 roku. LGD posiada status stowarzyszenia posiadającego osobowość prawną zgodnie z przepisami ustawy Prawo o stowarzyszeniach (tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261). LGD dokonała wpisu do KRS Rejestr stowarzyszeń pod numerem 0000580181, LGD posiada nadany nr REGON 362774103 oraz nr NIP 2910225872. Stowarzyszenie nie figuruje w ewidencji podatników podatku VAT ani nie jest podatnikiem VAT na mocy art. 15 i 113 ust. 1 ustawy o podatku od towarów i usług z dnia 11 marca 2004 roku (Dz. U. Nr 54, poz. 535 z późn.zm.) z uwagi na powyższe nie ma możliwości odzyskania podatku VAT[1]. Zgodnie ze Statutem LGD, stowarzyszenie działając na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, uwzględnia ochronę oraz promocję środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych, rozwój turystyki oraz popularyzację i rozwój produktów regionalnych. Od początku funkcjonowania stowarzyszenia obszar LSR nie uległ zmianie. LGD posiada wieloletnie doświadczenie realizacji inicjatywy Leader, pierwotnie w latach 2007-2013, jako Fundacja „Kraina Mlekiem Płynąca" dysponując kwotą 8 mln zł z PROW 2007-2013, następnie w latach 2014-2020 już w formie stowarzyszenia. W mijającym okresie programowania LGD wdrażała wielofunduszową lokalną strategię rozwoju wykorzystując środki EFRROW w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (PROW 2014-2020) oraz środki EFS i EFRR dostępne w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 (RPOWP 2014-2020). Funkcję Instytucji Zarządzającej dla RPOWP 2014-2020 pełni Zarząd Województwa Podlaskiego, który był stroną Umowy ramowej zawartej z LGD dotyczącą wdrożenia lokalnej strategii rozwoju w okresie programowania 2014-2020.LGD posiada doświadczenie w pozyskaniu wsparcia poza środkami LSR w ramach działania 19 PROW 2014-2020 i RPO WP 2014-2020. LGD realizowała także liczne projekty partnerskie (projekty współpracy), w tym projekty międzynarodowe[2].

Organem decyzyjnym LGD, do której wyłącznej kompetencji należy ocena i wybór operacji jest Rada. W Radzie, której skład wybierany jest przez WZC żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji oraz w skład której z każdej gminy wchodzą przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego, co najmniej po 1 przedstawicielu odnośnej grupy interesu z każdej gminy). Zgodnie z przyjętym w LSR podziałem na sektory w ramach zachowania zasady partnerstwa trójsektorowego obejmuje członków reprezentujących sektor publiczny, gospodarczy i społeczny. W Radzie zasiadają również kobiety. W skład Rady wchodzą przedstawiciele władz publicznych, lokalnych partnerów społecznych i gospodarczych oraz mieszkańców, przy czym na poziomie podejmowania decyzji ani władze publiczne – określone zgodnie z przepisami krajowymi – ani żadna z grup interesu nie posiada więcej niż 49% prawa głosu. Zapewnienie braku dominacji pojedynczej grupy interesu analizowane jest w kontekście celów LSR, przedsięwzięć i grup docelowych oraz uwzględnia w szczególności powiązania branżowe. Przewodniczący weryfikuje, czy zachodzić będzie sytuacja, że co najmniej 50% głosów w decyzjach dotyczących wyboru pochodzi od partnerów niebędących instytucjami publicznymi. W statucie przyjęta jest kadencyjność organów stowarzyszenia.

[1] Zgodnie z art. 86 ust. 1 ww. ustawy podatnik ma prawo do obniżenia kwoty podatku należnego o kwotę podatku naliczonego tylko w sytuacji, w której towary i usługi wykorzystywane są do wykonywania czynności podlegających opodatkowaniu. W tym przypadku sytuacja ta nie będzie miała miejsca, ponieważ Stowarzyszenie nie będzie wykonywało czynności podlegających opodatkowaniu podatkiem VAT. Wnioskodawca w zakresie przedmiotowego projektu, nie ma również możliwości uzyskania zwrotu podatku na zasadach określonych w rozdziale 9 rozporządzenia Ministra Finansów dnia 4 kwietnia 2011 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług (Dz. U. Nr 73, poz. 392 ze zm.).

[2] Zob. więcej: projektów współpracy pn. „Tożsamość kulturowa skarbem Kurpi i Kaszub" wspólnie z LGD Kaszubska Droga z woj. pomorskiego, projekt współpracy pn. „Odnawialne Źródła Energii Przyszłością Obszaru Lokalnych Grup Działania" wspólnie z LGD Biebrzański Dar Natury z terenu woj. podlaskiego i niemieckim partnerem Fundacja Euronatur, projekt współpracy: „Promocja i Tradycja Wspólną Sprawą" we współpracy z LGD Sąsiedzi oraz partnerem z Portugali, projekt współpracy pn. „Produkt Lokalny Naszą Wartością" wspólnie z LGD Fundusz Biebrzański z woj. podlaskiego i partnerem z Grecji.

LGD posiada organ decyzyjny, w którym żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. Zasady pracy Rady określone są w regulaminie Rady. W dokumencie przewidziano prowadzenie rejestru interesów członków organu decyzyjnego. Funkcje członków organu decyzyjnego pełnione będą osobiście. Mając na uwadze konieczność zapewnienia wysokiego poziomu merytorycznego działań LGD, opracowano program szkoleń dla członków organu decyzyjnego w zakresie oceny wniosków w celu podniesienia ich wiedzy i kompetencji. Procedury wyboru i oceny operacji stanowią część Regulaminu Rady. Przyjęte procedury wyboru operacji zakładają, w szczególności: wybór operacji przez Radę, której skład odpowiada wymogom trójsektorowości, w składzie jest kobieta, sołtys, osoba po 60 roku życia, utrzymanie zasady parytetów przy wyborze operacji dotyczących sektora publicznego i pojedynczych grup interesu, w tym celu wprowadzono rejestr interesu członków organu decyzyjnego, zapewnienie, że wyniki oceny i wyboru operacji przez Radę będą podawane do publicznej wiadomości po zakończeniu pracy Rady, zastosowaniu mechanizmu gwarantującego wyłączanie członków Rady z oceny operacji.

W przypadku konfliktu interesu lub powiązań z wnioskodawcą wyłączenie następuje na wniosek członka Rady a w uzasadnionym przypadku na wniosek Przewodniczącego Rady. Procedura uwzględnia umożliwienie wnioskodawcom składanie protestów od decyzji Rady zgodnie z właściwymi przepisami i Wytycznymi, wprowadzeniu przez Radę zasady kwotowego wsparcia poszczególnych operacji. W procedurze określono wzory dokumentów służących do oceny operacji tj. karta oceny zgodności z programem, w ramach którego wybierana jest operacja, karta oceny operacji pod względem spełniania kryteriów wyboru, wzór rejestru interesu, wzór protestu. Procedury wyboru operacji określają, poza tym sposób i zasady postępowania Rady na wszystkich etapach oceny zgodności operacji z LSR i PS WPR 2021-2027 i Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (FEdP) oraz ustalania list operacji wybranych, w tym rozstrzygania o miejscu na liście, gdy kilka operacji otrzymało jednakową liczbę punktów. Przyjęte kryteria wyboru operacji promują w szczególności komplementarność i innowacyjność operacji. Wszystkie kryteria zostały szczegółowo opisane, a na użytek niektórych z nich sformułowane zostały definicje kluczowych pojęć, np. innowacyjności lub grupy defaworyzowanej. W procedurach opisano zasady aktualizacji kryteriów wyboru operacji i ich konsultacji z mieszkańcami. Zmiany będą dokonywane na podstawie wniosków członków składanych do biura LGD a także na podstawie wyników ewaluacji LSR dokonywanych zgodnie z przyjętym planem ewaluacji. Regulamin obejmuje również procedurę ogłaszania naboru wniosków. Niezależnie od Regulaminu Rady opracowano procedurę aktualizacji LSR.

Podstawowym dokumentem regulującym funkcjonowanie LGD jest Statut. LGD działa na podstawie przepisów ustawy Prawo stowarzyszeń i ustawy o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności oraz przepisów unijnych rozporządzenia (UE) 2021/1060 (rozporządzenie ogólne). Nadzór nad stowarzyszeniem sprawuje Marszałek Województwa Podlaskiego. Z uwagi na to, że LGD zamierza aktywnie korzystać z dostępnych środków pomocowych na poziomie regionalnym w ramach FEdP dokumentami regulującymi funkcjonowanie LGD w zakresie wydatkowania tych środków są rozporządzenie 2021/1058 oraz rozporządzenie (UE) 2021/1057. Mając na uwadze realizowane zadania jako LGD z okresu programowania 2014-2020 aktualnymi przepisami regulującymi funkcjonowanie LGD dla zobowiązań wynikających z tego okresu programowania są ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, rozporządzenie (UE) 1303/2013, rozporządzenie (UE) 1305/2013, rozporządzenie (UE) 2020/2220, rozporządzenie (UE) 2021/2115. Do dokumentów wewnętrznych regulujących funkcjonowanie LGD poza statutem należy zaliczyć regulaminy: Walnego Zebrania Członków, Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej oraz Regulamin Biura LGD. Poniżej zaprezentowano syntetyczną informację o sposobie uchwalania i aktualizacji wewnętrznych dokumentów LGD:

Tabela 1. Wskazanie dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD z podaniem sposobu ich uchwalania i aktualizacji oraz opisem głównych kwestii, które są w nich zawarte

Lp.	Rodzaj dokumentu	Regulowane kwestie	Sposób uchwalania i aktualizacji
1.	Statut LGD	Zakres uregulowań zgodnie z ustawą Prawo o stowarzyszeniach wskazując nazwę organizacji, siedzibę i teren działania, cele i sposoby ich realizacji, informacje o członkach stowarzyszenia (m.in. sposób nabycia, przyczyny utraty członkostwa, prawa i obowiązki członka), informacje o władzach (m.in. rodzaje, sposób ich wyboru, kompetencje, tryb pracy), informacja o wynagradzaniu członków zarządu za czynności wykonywane w związku z pełnioną funkcją, sposób podejmowania decyzji, czyli warunki ważności uchwał, źródła majątku, czyli informacje o tym, skąd stowarzyszenie ma pieniądze na działalność (sposób uzyskiwania środków i płacenia składek członkowskich), sposób reprezentowania stowarzyszenia, w szczególności zaciągania zobowiązań majątkowych, zasady wprowadzania zmian w statucie, sposób rozwiązania się stowarzyszenia. Statut LGD potwierdza inkluzyjny charakter działalności stowarzyszenia tj. przewiduje otwartość stowarzyszenia na nowych członków (brak ograniczeń dla podmiotów chcących zostać nowymi członkami stowarzyszenia) oraz kadencyjność członków w organach stowarzyszenia. Statut zwiera również informacje, z których wynika, iż relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji, co potwierdzają treści odnoszące się do sposobu funkcjonowania partnerstwa, co najmniej w odniesieniu do: częstego korzystania z możliwości kolegialnego podejmowania decyzji.	Dokument uchwalany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków
2.	Regulamin Rady LGD	Dokument reguluje zasady prowadzenia oceny i wyboru operacji, które mają być realizowane w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju zgodnie z właściwymi przepisami regulującymi funkcjonowanie organu decyzyjnego lokalnej grupy działania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. oraz rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. Regulamin określa również zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego (sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach; zasady powoływania i odwoływania członków; zasady dotyczące zachowania bezstronności i unikania konfliktu interesu wraz z obowiązkiem zapisywania w protokołach z posiedzeń organu decyzyjnego zawierających informacje o wyłączeniach z procesu decyzyjnego, ze wskazaniem, których wniosków wyłączenie dotyczy; zasady w zakresie określania kworum i systemu głosowania; regulacje zapewniające zachowanie parytetu w poszczególnych głosowaniach organu decyzyjnego, gwarantującego, że zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego; zasady wynagradzania członków organu decyzyjnego; opis sposobu udostępniania procedur do wiadomości	Dokument uchwalany i zmieniany przez Zarząd Stowarzyszenia

		publicznej, podział zadań i zakres odpowiedzialności poszczególnych organów LGD w procesie oceny z uwzględnieniem przepisów prawa; opis organizacji naborów wniosków przy uwzględnieniu minimalnych wymogów określonych przepisami prawa (np. czas trwania naboru, tryb ogłaszania, termin rozpoczęcia naboru, miejsce składania wniosków); opis sposobu oceny zgodności operacji z LSR i wyboru operacji do finansowania, w tym postępowania w przypadku, gdy kilka operacji otrzymało jednakową liczbę punktów, a limit dostępnych środków nie pozwala na finansowanie wszystkich operacji; regulacje zapewniające stosowanie tych samych kryteriów w całym procesie wyboru w ramach danego naboru; zasady ustalania kwoty wsparcia dla danej operacji z uwzględnieniem przepisów prawa dla poszczególnych programów, z których planowane jest finansowanie LSR; opis sposobu informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu (w tym warunki i sposób wniesienia protestu, termin na jego wniesienie zgodnie z art. 22 ustawy o rozwoju lokalnych kierowanym przez społeczność; zasady rozpatrywania protestu; wzory dokumentów np. karta oceny zgodności z Programem, karta oceny operacji pod względem spełniania kryteriów wyboru. Regulamin Rady określa również zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.	
3.	Regulamin Pracy Zarządu LGD	Dokument reguluje w szczególności: zasady funkcjonowania, zakres i podział zadań pomiędzy członków Zarządu.	Dokument uchwalany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków
4.	Regulamin Biura LGD	Dokument reguluje w szczególności, zasady zatrudniania i wynagradzania pracowników, podział zadań pracowników biura, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych, opis metody oceny efektywności świadczonego przez pracowników LGD doradztwa oraz animacji. Wyznaczono zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy, a także przewidziano metody ich pomiaru; procedury wyboru pracowników, opis stanowisk z podziałem obowiązków, zasady wynagradzania pracowników. W Regulaminie Biura szczegółowo opisano metodę oceny efektywności świadczonego doradztwa i animacji.	Dokument przyjmowany i zmieniany przez Zarząd Stowarzyszenia
5.	Plan komunikacji z lokalną społecznością	Plan komunikacji uwzględnia realizację obowiązków komunikacyjnych beneficjentów EFSI wynikających z art. 50 ust. 1 rozporządzenia UE 2021/1060 oraz zasad komunikacji, zgodnie z informacjami przekazanymi LGD przez właściwe IZ oraz księgą wizualizacji w zakresie PS WPR prezentację głównych celów i przesłanek leżących u podstaw jego opracowania. Dokument określa opis działań komunikacyjnych i grup docelowych oraz środków przekazu, w tym działań podejmowanych w przypadku problemów z realizacją LSR, niskim poparciu społecznym dla działań realizowanych przez LGD itd., opis zakładanych wskaźników realizacji działań komunikacyjnych oraz	Dokument przyjmowany i zmieniany przez Zarząd Stowarzyszenia

		efektów działań komunikacyjnych, opis sposobu, w jaki będzie analizowana efektywność działań komunikacyjnych i zastosowanych środków przekazu (w tym tryb korygowania planu komunikacji) oraz indykatywny budżet przewidziany na działania komunikacyjne, ze wskazaniem głównych kategorii wydatków.	

Źródło: opracowanie własne

Struktura organizacyjna biura LGD zapewnia, że stowarzyszenie zatrudnia pracowników posiadających odpowiednie kwalifikacje i kompetencje do zarządzania powierzonymi funduszami pomocowymi. W strukturze biura funkcjonować będzie, co najmniej Kierownik Biura, specjalista ds. finansowych, specjalista ds. zadań z zakresu funkcjonowania LGD. Zadaniem pracowników biura będzie bieżące wdrożenie LSR, zarządzenie powierzonymi środkami pomocowymi, prowadzenie doradztwa dla wnioskodawców i beneficjentów środków pomocowych, prowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych oraz animacyjnych. Zadaniem biura LGD będzie również prowadzenie bieżącego monitoringu i ewaluacji rezultatów LSR. Prowadzenie spraw finansowo-księgowych, usług prawnych, usług informatycznych oraz innych usług specjalistycznych może być zlecana osobom lub specjalistycznym firmom – posiadającym stosowne uprawnienia w tym zakresie.

Każdy z pracowników biura LGD legitymuje się, co najmniej wykształceniem średnim, doświadczeniem w realizacji PROW 2014-2020 i RPO WP 2014-2020 i znajomością tematyki Leader w kolejnym okresie programowania 2023-2027. LGD stosuje przyjazne dla odbiorcy formy komunikacji z mieszkańcami i partnerami w realizacji LSR. Stosowane są również zachęty do zgłaszania nowych pomysłów lub inicjatyw dot. funkcjonowania LGD i wdrażania LSR. Na stronie internetowej LGD funkcjonować będzie formularz ankietowy, który umożliwia społeczności lokalnej przekazanie opinii na temat funkcjonowania LGD oraz wielu aspektów szeroko rozumianej jakości życia na obszarze LSR. Strona internetowa LGD zawierać będzie informacje kontaktowe do osób odpowiedzialnych za przyjmowanie pomysłów i inicjatyw. Mając na uwadze konieczność zapewnienia wysokiego poziomu merytorycznego działań LGD przyjęty zostanie Plan szkoleń dla pracowników biura LGD i członków organu decyzyjnego. Celem szkoleń będzie stałe podnoszenie poziomu wiedzy i kwalifikacji członków organu decyzyjnego i pracowników biura LGD, które prowadzić będzie do poprawy i doskonaleniu umiejętności koniecznych do wykonywania powierzonych zadań.

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

Obszar LSR Kraina Mlekiem Płynąca obejmuje osiem gmin województwa podlaskiego, z czego sześć gmin należących do powiatu kolneńskiego: Gmina Mały Płock, Gmina Grabowo, Gmina Kolno, Miasto Kolno, Gmina Stawiski oraz Gmina Turośl i dwie gminy należące do powiatu łomżyńskiego: Gmina Nowogród i Gmina Zbójna. Obszar LSR tworzy spójną całość sąsiadujących ze sobą gmin. Każda para gmin pozostaje w bezpośrednim lub przynajmniej dalszym sąsiedztwie, tworząc tym samym zwarty geograficznie obszar, znajdujący się w jednym obrysie (zob. mapa obszaru LSR). Obszar LSR znajduje się w zachodniej części województwa podlaskiego. Od północnego-zachodu graniczy z województwem warmińsko-mazurskim, od południa sąsiaduje z gminami: Miastkowo, Łomża, Piątnica i Jedwabne, a od wschodu otoczona jest przez gminy: Przytuły, Wąsosz i Szczuczyn. Obszar LSR obejmuje trzy ośrodki miejskie – Kolno, Nowogród i Stawiski.

Powierzchnia obszaru LSR wynosi 1227 km^2. Największą powierzchnię LSR zajmuje gmina wiejska Kolno, najmniejszą gmina wiejska Grabowo. Średnia gęstość zaludnienia obszaru LSR wynosi 37 osób/km^2. Poziom tego wskaźnika jest wysoki z uwagi objęcie obszarem LSR miasta Kolno, gdzie wskaźnik gęstości zaludnienia wynosi 400 osób/km^2. Wyłączywszy miasto Kolno z takiej analizy wskaźnik gęstości zaludnienia wskazywałby na poziom 29 osób/km^2. Przy takim założeniu można wskazać, że obszar LSR jest niekorzystnie zaludniony w stosunku do średniej dla województwa podlaskiego, która wynosi 58 os./km^2, jak również średniej krajowej, gdzie poziom

urbanizacji wynosi 122 osób/km^2. Niska gęstość zaludnienia ma negatywny wpływ na koszty jednostkowe utrzymania infrastruktury technicznej, w tym sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, infrastruktury społecznej (między innymi szkół, przedszkoli, domów opieki społecznej), a w konsekwencji również kosztów świadczenia usług komunalnych (dostarczania wody, odbioru ścieków i odpadów).

Zgodnie z danymi GUS na dzień 31 grudnia 2020 r. obszar LSR zamieszkiwało 44 463 osób. Biorąc pod uwagę gminy wchodzące w skład LGD, najwięcej mieszkańców zamieszkiwało miasto Kolno (ponad 10 tys. osób), natomiast najmniej gminę wiejską Grabowo (3,2 tys. osób). Największą obszarowo gminą LGD jest gmina wiejska Kolno (281 km^2), najmniejszą gmina miejska Kolno (25 km^2). Widać zatem zróżnicowanie powierzchni gmin tworzących obszar LSR.

Poniżej wskazano mapę obszaru objętego LSR z zaznaczeniem granic poszczególnych gmin, która wskazuje jednoznacznie na spójność przestrzenną obszaru objętego LSR oraz tabelę prezentującą liczbę ludności i gęstość zaludnienia obszaru LSR.

Mapa 1. Obszar LSR na tle podziału administracyjnego województwa podlaskiego

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2. Obszar LSR prezentujący liczbę ludności i gęstość zaludnienia, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Powiat	Rodzaj gminy	Mieszkańcy (osoby)	Powierzchnia gminy (w km^2)	Gęstość zaludnienia (osoba/km^2)
1.	Mały Płock	kolneński	gmina wiejska	4 472	140	32
2.	Grabowo	kolneński	gmina wiejska	3 285	129	25
3.	Kolno (Gmina)	kolneński	gmina wiejska	8 073	281	29
4.	Kolno (Miasto)	kolneński	gmina miejska	10 016	25	400
5.	Stawiski	kolneński	gmina miejsko-wiejska	5 746	166	34
6.	Turośl	kolneński	gmina wiejska	4 890	199	25
7.	Nowogród	łomżyński	gmina miejsko-wiejska	3 914	101	39
8.	Zbójna	łomżyński	gmina wiejska	4 067	186	22
	Razem/średnia			44 463	1 227	37

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS BDL

Obszar LSR jest spójny pod względem przestrzennym, ponieważ tworzą go gminy powiatu kolneńskiego oraz graniczące z nim gminy powiatu łomżyńskiego, woj. podlaskiego. Obszar jest również spójny pod względem kulturowym i społeczno-gospodarczym, szczególnie przez wspólne dziedzictwo kulturowe Kurpi. Miejscowościami najbardziej znanymi z tradycji kurpiowskich są Nowogród, Zbójna i Turośl.

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

W niniejszym rozdziale opisano przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną, wskazano wykorzystanie adekwatnych do potrzeb partycypacyjnych metod konsultacji na każdym kluczowym etapie prac nad opracowaniem LSR. Zaprezentowano analizę przyjęcia bądź odrzucenia wniosków z konsultacji, finalnie wskazując wykorzystanie danych z konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze objętym LSR do jej opracowania.

Zaangażowanie lokalnej społeczności na etapie przygotowania LSR

Partycypacyjny charakter LSR należy rozumieć jako szereg działań i metod partycypacyjnych, którymi posługuje się LGD zarówno na etapie tworzenia, jak i później wdrażania LSR. Tylko lokalna strategia dobrze skonsultowana z mieszkańcami może być sprawnie wdrażana, bo odpowiada na autentyczne i aktualne problemy oraz potrzeby. Informacje o kształcie nowej perspektywy finansowej i pracach nad nową LSR były przekazywane mieszkańcom na bieżąco od 2022 r. Był to stały punkt posiedzeń Zarządu, ostatnich warsztatów refleksyjnych i jeden z obszarów ewaluacji zewnętrznej, przeprowadzonej w 2022 r. W miarę pojawiania się założeń PS WPR i FEdP pracownicy Biura i Zarząd LGD przekazywali nowe informacje kluczowym interesariuszom – członkom LGD, dotychczasowym wnioskodawcom i beneficjentom, ale także osobom, które dopiero nawiązywały kontakt z LGD. Konsultacje projektu LSR prowadzone były zgodnie z Planem włączenia społeczności lokalnej w opracowanie LSR. Angażując społeczność lokalną na etapie przygotowania LSR korzystano również z dobrych praktyk innych krajów członkowskich[3]. Na stronie internetowej LGD umieszczone zostały wszystkie kluczowe dokumenty i wytyczne związane z nową perspektywą finansową oraz informacje o prowadzonych konsultacjach społecznych. Dodatkowe informacje przekazywano też drogą mailową do gmin, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych i mieszkańców. Wnioski i opinie mieszkańców były gromadzone przy okazji różnych spotkań i wydarzeń lokalnych przez ponad rok. Swoje pomysły można też było zgłaszać do Biura LGD. LSR została wypracowana przy aktywnym zaangażowaniu i udziale lokalnej społeczności na każdym kluczowym etapie jej tworzenia, począwszy od diagnozy obszaru, poprzez wyznaczenie celów, przedsięwzięć i wskaźników, planu działania, a skończywszy na planie komunikacji.

Na początkowym etapie przygotowania konsultacji zidentyfikowano grupy docelowe społeczności lokalnej oraz organizacje, instytucje i podmioty, które będą zaangażowane w proces tworzenia i późniejszą realizację LSR. LGD poinformowało potencjalnych odbiorców o przeprowadzeniu planowanych konsultacji. Proces informacyjny uwzględnił m.in. umieszczenie plakatów w wersji papierowej na tablicach ogłoszeniowych w obiektach użyteczności publicznej, publikacje na stronie internetowej, zaproszenia wystosowane pocztą elektroniczną oraz drogą telefoniczną. Pomimo tego, ze na obszarze LSR nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych, komunikaty odnoszące się do konsultacji społecznych formułowane były również w sposób papierowy w formie ogłoszeń drukowanych zamieszczanych na tablicach ogłoszeń w gminach członkowskich LGD. Materiały prezentowane mieszkańcom podczas konsultacji bazowały na przeprowadzonej analizie desk research danych GUS, analizie dokumentów strategicznych gmin

[3] Zob. Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Tworzenie strategii. Jak stworzyć partycypacyjna strategie rozwoju lokalnego? Opis procesu udziale osób w rozwoju strategii, do pobrania na stronie leader-tool-kit

członkowskich i wniosków z badań ewaluacyjnych (badanie ex-post LSR)[4] oraz wniosków z warsztatu refleksyjnego LSR, który miał miejsce w lutym 2023 r. Do opracowania LSR wykorzystano dane zebrane za pomocą następujących metod partycypacyjnych:

- **Konsultacje za pośrednictwem strony internetowej** LGD http://www.krainamlekiemplynaca.pl/ na potrzeby przygotowania LSR. Tutaj na bieżąco przez cały okres tworzenia strategii zamieszczano informacje dotyczące postępów w tworzeniu LSR oraz realizowanych metod partycypacyjnych z lokalną społecznością. Na stronie zaproszono mieszkańców do zgłaszania swoich pomysłów i inicjatyw oraz opiniowania dotychczasowych prac.
- **Spotkania konsultacyjne** połączone z wywiadami zogniskowanymi (popularnie fokus, ang. focus group interview). W dniach 15-29 listopada 2022 r. w ośmiu gminach członkowskich odbyły się konsultacje społeczne dotyczące przygotowania LSR. Uczestniczyli w nich przedstawiciele wszystkich sektorów oraz mieszkańcy terenu LGD. Spotkania poświęcone były analizie potrzeb rozwojowych i potencjału danego obszaru, a także celów strategii, w tym wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów oraz planowanych działań. W trakcie spotkań uczestnicy wypełnili ankietę, w której określili co sądzą o swojej gminie i co chcieliby w niej zmienić. Przeprowadzili analizę mocnych i słabych stron oraz wskazywali szanse i zagrożenia dla naszego obszaru. Odrzucono jedynie propozycje, które były niezgodne z zakresem PS WPR i FEdP (EFS+/EFRR) tj. poprawa dofinansowania remontu dróg lokalnych i wsparcia świadczeń zdrowotnych.
- **Badania ankietowe** (badanie CAWI - z wykorzystaniem kwestionariusza internetowego) prace z członkami stowarzyszenia na potrzeby wskazania priorytetów elementów wykazanych w analizie SWOT.
- **Zespół roboczy** – w grudniu 2022 r. uchwałą Zarządu LGD powołany został zespół roboczy ds. opracowania LSR składający się z członków Zarządu, pracowników biura, przedstawicieli Rady, który pracował w sposób ciągły. Zespół roboczy opracowywał zagadnienia związane z określeniem w strategii: charakterystyki obszaru, partycypacyjności w LSR, diagnozy obszaru, celów i wskaźników, sposobu wyboru i oceny operacji oraz sposobu ustanawiania kryteriów wyboru, planu działania, planu komunikacji oraz monitoringu i ewaluacji.
- **Fiszki projektowe** – podczas spotkań z mieszkańcami zbierano fiszki pomysłów na przyszłe projekty LSR 2023-2027. Zebranie pomysłów projektów pozwoliło na lepsze zrozumienie potrzeb lokalnych oraz dostosowanie celów, budżetu i wskaźników LSR do prawdziwych oczekiwań i możliwości finansowych kluczowych interesariuszy.
- **Punkt konsultacyjny w biurze LGD** – przez cały okres przygotowywania strategii mieszkańcy obszaru LGD mieli możliwość pozyskania informacji bądź zgłoszenia LSR. W trakcie licznych spotkań z mieszkańcami odwiedzającymi biuro LGD prezentowano główne kierunki interwencji PS WPR i FEdP. Dzięki tej metodzie zebrano informacje o planowanych zakresach działań przedsiębiorców w najbliższych latach.

W dniach 20-21 kwiecień 2023 r. w Nowogrodzie odbyła się konferencja pt. „Forum Podlaskich LGD - podsumowanie perspektywy 2014-2020 oraz rekomendacje na nowy okres programowania" współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Wnioskiem z konferencji były postulaty przedstawicieli administracji samorządowej dotyczące zapewnienia środków pomocowych na renowację zabytków i działania animujące lokalną kulturę. Wnioski te zostały

[4] Zob. Raport Końcowy z ewaluacji zewnętrznej wdrożenia Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Kraina Mlekiem Płynąca", MM CONSULT, Mały Płock 2023. W raporcie przedstawiono w sposób zwięzły ustalenia i zalecenia poczynione w trakcie przeprowadzania badania ewaluacyjnego LGD Kraina Mlekiem Płynąca z siedzibą w Małym Płocku województwo podlaskie.

uwzględnione formułując przedsięwzięcie finansowane ze środków EFRR w ramach celu LSR P.2.3. Rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej oraz prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków.

W proces tworzenia LSR włączyły się podmioty publiczne oraz lokalni przedsiębiorcy i NGO's. Dzięki temu udało nam się zebrać opinie reprezentatywne dla całej społeczności, stanowiące kompromis pomiędzy oczekiwaniami mieszkańców a możliwościami nowej LSR. Wszystkie wykorzystane metody konsultacji ze społecznością lokalną na każdym etapie tworzenia LSR były adekwatne do potrzeb społeczności i wynikały z wieloletniego doświadczenia LGD w komunikowaniu się z mieszkańcami terenu LSR. Materiał był prezentowany możliwie zrozumiale i w sposób przystępny, co pozwoliło mieszkańcom przekazać dużo informacji zwrotnych. Wszystkie uwagi i propozycje zgromadzone w procesie konsultacji społecznych zostały przeanalizowane przez zespół roboczy. Możliwość wprowadzenia zmiany była oceniana pod kątem zgodności z obowiązującymi przepisami i wytycznymi dla LSR oraz spójności wewnętrznej LSR. Odmowa wprowadzenia korekty wynikała najczęściej z faktu istnienia odpowiedniego zapisu w prezentowanych projektach, niezgodności z zasadami programowymi albo brakiem wystarczających środków w budżecie LSR. Poniżej wylistowano kluczowe wnioski z konsultacji społecznych, wykorzystane w procesie tworzenia LSR:

- wsparcie LGD powinno się w sposób zrównoważony koncentrować na osobach młodych – są kluczowym zasobem na przyszłość, jak również wykorzystywać potencjał seniorów do rozwoju lokalnej społeczności,
- potrzeby w obszarze przedsiębiorczości mieszkańców są aktualne i wciąż wymagające wsparcia. Konieczne jest zapewnienie pomocy na podjęcie działalności gospodarczej i rozwój istniejących małych i średnich firm,
- LGD ma dobre doświadczenia wsparcia lokalnego potencjału turystycznego wykorzystującego atrakcyjne zasoby Kurpi. Zaproponowano preferowanie w wybieranych do dofinansowania operacjach wykorzystanie dziedzictwa Kurpi,
- dotychczasowy wpływ LSR na kapitał społeczny jest wysoki. Należy jednak zaznaczyć, że LGD nie korzystało w okresie 2014- 2020 ze wsparcia w formie grantów. Forma ta powinna być jednak zastosowana w nowej LSR,
- szczególnym wyzwaniem będzie aktywizacja osób z dawnych PGR – potrzebne są nowe, niestosowane dotąd zachęty,
- wsparcie OZE jest interesującym zakresem pomocy oferowanym ze środków LSR. Wsparcie OZE będzie bazować na dobrych praktykach realizacji projektów LGD z okresu programowania 2014-2020[5],
- aktualny problem potrzeby aktywizacji dzieci i młodzieży, szczególnie celem poprawy kondycji psychicznej i fizycznej (np. poprzez organizację zajęć sportowych, zajęć tanecznych i gimnastycznych, zajęć artystycznych i terapii integracji sensorycznej, zajęć pozalekcyjnych przy szkołach etc.). Problemem jest sytuacja dzieci, które mają ograniczony dostęp do kultury,
- pośród aktualnych potrzeb społecznych mieszkańców wskazywano zapewnienie opieki dla osób potrzebujących szczególnie w miejscu zamieszkania, wskazywano na potrzebę wsparcia usług społecznych szczególnie w formie zapewnienia tzw. przerwy wytchnieniowej dla opiekunów niepełnosprawnych osób zależnych.

Podsumowując, na etapie programowania zastosowano adekwatne narzędzia dotarcia do mieszkańców obszaru LSR. Wszystkie wnioski z konsultacji społecznych zostały uwzględnione w tworzonej LSR. Analiza wniosków z

[5] Zob. więcej projekt współpracy pn. „Odnawialne Źródła Energii Przyszłością Obszaru Lokalnych Grup Działania", który realizowany był z LGD Biebrzański Dar Natury z terenu woj. podlaskiego i niemieckiego partnera Fundację Euronatur. Celem projektu "Odnawialne Źródła Energii Przyszłością Obszaru Lokalnych Grup Działania" była promocja regionu partnerów pod względem wykorzystania potencjału regionu w przedmiocie odnawialnych źródeł energii oraz promocja regionów jako czystych ekologicznie.

konsultacji społecznych wskazała na istnienie na terenie LSR trzech głównych obszarów problemowych, które przełożyły się na cele LSR tj. odnoszących się do wspierania rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa (Cel LSR 1.), Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych (Cel 2.) oraz Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej (Cel LSR 3.).

Zaangażowanie lokalnej społeczności na etapie wdrażania LSR

Wysoki poziom zaangażowania mieszkańców w tworzenie LSR pozwala oczekiwać, że również na etapie jej wdrażania aktywność społeczności lokalnej będzie duża. LGD zamierza podtrzymywać zainteresowanie mieszkańców systematycznie informując o każdym etapie wdrażania LSR, biorąc pod uwagę poszczególne grupy docelowe:

- **strona internetowa:** utrzymanie i aktualizowanie strony internetowej oraz profilu na portalu społecznościowym. Poza zamieszczaniem postów i artykułów z aktualnymi informacjami będziemy robić to w sposób innowacyjny, np. poprzez organizację konkursów, głosowań, eventów organizowanych on-line (z nagrodami), które poprzez formę rozrywkową pomogą nam przekazać informacje dotyczące działania LGD i wdrażania LSR. Są to metody szczególnie preferowane przez ludzi młodych, jednakże wśród seniorów, którzy posiadają coraz większe kompetencje korzystania z IT także są powszechnie stosowane.
- **baza danych teleadresowych**: członków LGD, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, przedstawicieli JST, instytucji kultury, instytucji działających na rzecz osób w trudnej sytuacji, zawierające adresy mailowe i numery telefonów, do których będą docierały aktualne informacje wysyłane przez pracowników biura LGD.
- **spotkania informacyjne i konsultacyjne**: będą odbywały się szczególnie przed ogłoszeniem lub w trakcie trwania konkursów, mając na celu przybliżenie mieszkańcom zasad udzielania wsparcia. Na spotkanie każdorazowo zostaną zaproszeni przedstawiciele różnych sektorów i grup interesu. Taka forma komunikacji jest preferowana szczególnie przez seniorów, przedstawicieli JST, instytucji kultury, instytucji działających na rzecz osób w trudnej sytuacji społecznej, przedstawicieli organizacji pozarządowych. Spotkania będą mogły być transmitowane poprzez stronę na portalu społecznościowym lub poprzez np. internetowe nieodpłatne komunikatory (typu Zoom Meeting). Do seniorów (osób po 60 roku życia) planowane będzie dotarcie do Klubów Seniora i stowarzyszeń skupiających seniorów (np. w formie wykładu dotyczącego możliwości realizowania projektów dla seniorów w ramach wdrażania LSR). Do młodych mieszkańców obszaru LSR (do 25 roku życia) planuje się wykorzystanie dobrych kontaktów LGD z gminami członkowskimi i współpracy z lokalnymi szkołami np. uczestnicząc w lekcjach podstawy przedsiębiorczości.
- **stoiska informacyjne na lokalnych wydarzeniach**: stanowią bardzo efektywny sposób przekazywania informacji, ponieważ w jednym czasie, w jednym miejscu gromadzi się duża liczba mieszkańców obszaru, reprezentująca różne sektory i grupy interesu. Planuje się organizację aktywnych spotkań animacyjnych tj. questy). Taka forma komunikowania jest szczególnie preferowana przez organizacje pozarządowe np. KGW, OSP, kluby sportowe, które mogą prezentować swoją działalność na tego typu wydarzeniach. Wydarzenia będą mogły być transmitowane poprzez stronę na portalu społecznościowym lub np. internetowe komunikaty video.
- **badania ankietowe** mieszkańców obszaru: podczas spotkań informacyjnych, konsultacyjnych, wydarzeń lokalnych i wszelkich innych wydarzeniach organizowanych przez LGD, uczestnicy mogą zostać poproszeni o wypełnienie ankiety na potrzeby monitoringu i ewaluacji. Będzie to narzędzie, dzięki któremu uzyskamy informacje o prawidłowości działań LGD i ewentualnych obszarach, które wymagają poprawy.

- **warsztaty i szkolenia praktyczne**: efektywna komunikacja nie może sprowadzać się tylko i wyłącznie do przekazywania informacji. Osoby zainteresowane działaniem w partnerstwie z LGD oraz chcące skorzystać ze wsparcia LGD będą mogły na warsztatach lub szkoleniach podzielić się swoją wiedzą, doświadczeniem, celami, zadaniami, zasobami, ale również będą miały możliwość uświadomienia sobie wspólnej odpowiedzialności za realizację Lokalnej Strategii Rozwoju. LGD natomiast będzie miało możliwość wykorzystania informacji od uczestników w celu bardziej efektywnego sposobu komunikowania założeń i wdrażania LSR.
- **Komunikaty promocyjne**: planuje się bieżące publikowanie informacji na stronach internetowych gmin członkowskich, stronie internetowej LGD i facebook LGD Kraina Mlekiem Płynąca.

Szczegółowy opis planowanych działań zawiera Plan komunikacji z lokalną społecznością. LGD prognozuje możliwie problemy związane z rekrutacją uczestników projektów w zakresie usług społecznych[6]. LGD planuje zatem realizację działań sugerujących beneficjentom zastosowanie rozwiązań, wpływających pozytywnie na proces rekrutacji uczestników, takich jak: przejrzyste oraz dokładne opisanie warunków realizacji projektów; realizacja działań informacyjno-promocyjnych, które zwiększać będę zainteresowanie potencjalnych uczestników, jak również działań, które mogłyby zmniejszyć liczbę osób rezygnujących z udziału w projekcie, np.: włączenia grupy docelowej w realizowane działania w taki sposób, aby w pełni odpowiadał on na ich potrzeby (diagnoza tych potrzeb prowadzona przez beneficjentów) oraz zachowania stałego przepływu informacji pomiędzy beneficjentami a uczestnikami projektów oraz uwzględniania przez beneficjentów uwag zgłaszanych przez uczestników i dostosowywanie działań do tych uwag i oczekiwań.

Formułując komunikaty kierowane do społeczności lokalnej LGD zwracać będzie szczególną uwagę na stosowanie zasad horyzontalnych określonych w art. 9 rozporządzenia (WE) 2021/1060. Stosowana będzie prosta i zrozumiała forma językowa; unikanie skomplikowanych terminów, sformułowań. Tekst komunikatów będzie pisany w sposób przystępny, z użyciem prostych wyrażeń i zrozumiałego słownictwa; zapewniona zostanie przejrzysta struktura dokumentów poddawanych konsultacjom - LGD podejmie starania aby dokumenty były podzielone na sekcje, nagłówki i punkty, co ułatwi odbiorcy nawigację i zlokalizowanie potrzebnych informacji, numerowanie punktów i zastosowanie spisów treści również ułatwia odnalezienie konkretnych zagadnień; jeżeli dokument wykorzystywać będzie skróty tekst zawierać będzie objaśnienia na początku lub w stopce publikacji. Zapewni to jasność i zrozumienie dla odbiorcy; stosowana będzie odpowiednia wielkość czcionki i czcionki tzw. bezszeryfowe, zapewniony zostanie odpowiedzi odstęp między liniami i odpowiednich marginesów ułatwi czytanie tekstu stosownie do Wytycznych dotyczących realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, Załącznik nr 2. Standardy dostępności dla polityki spójności 2021-2027. Narzędziem zastosowanym w celu utrzymania wysokiego poziomu uczestnictwa przez wszystkie możliwe zainteresowane strony, będzie efektywna komunikacja, odpowiadać na zapytania, informowanie i angażowanie w proces za pomocą komunikacji elektronicznej i telefonicznej oraz funpage LGD w mediach społecznościowych (facebook). Z kolei – narzędziem skierowanym do seniorów i osób zaliczonych do grup o niekorzystnej sytuacji, które mogą mieć ograniczony dostęp do Internetu będą „tradycyjne" plakaty lub ogłoszenia zamieszczane na tablicach informacyjnych przy sołectwach. LGD planuje również organizowanie konsultacji i spotkań z seniorami, aby poznać ich potrzeby i oczekiwania w zakresie włączenia cyfrowego i społecznego. W ten sposób lokalna grupa działania będzie miała lepsze zrozumienie sytuacji seniorów i będzie mogła opracować odpowiednie programy i działania pomocowe również dla tej grupy społecznej.

[6] Por. Raport Ocena wpływu wsparcia kierowanego do osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w województwie podlaskim, EU-CONSULT Sp. z o.o. Białystok 2021, str. 171

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR

Analiza potrzeb i potencjału obszaru LSR obejmuje charakterystykę obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR. Diagnoza bazuje na analizie i ocenie desk research pochodzących ze statystyki GUS oraz raportów zawierających dane społeczno – gospodarcze dotyczące obszaru LSR i województwa podlaskiego. Analiza zawiera, w szczególności porównywanie sytuacji na terenie LGD z sytuacją w skali regionu. W celu zapewnienia obiektywności tego porównania – w przypadku dostępności danych na poziomie gmin, porównano sytuację na terenie województwa, biorąc pod uwagę tylko dane dotyczące gmin wiejskich i miejsko – wiejskich. Przedstawione poniżej informacje uwzględniają wyniki badań społecznych i konsultacji z mieszkańcami obszaru LSR (ankiet, warsztatów, spotkań informacyjnych). Prezentowana analiza stanowić będzie podstawę do analizy SWOT oraz wypracowania celów i wskaźników monitorowania efektów działań zaplanowanych w ramach LSR do realizacji na okres programowania środków unijnych na lata 2023-2027. Analiza dokonana została w zakresie uwarunkowań społecznych, gospodarczych, środowiskowo-kulturowych oraz przestrzenno-funkcjonalnych.

Uwarunkowania społeczne

Charakterystyczny jest dynamiczny spadek liczby ludności obszaru LSR. W stosunku do danych z roku 2013, kiedy opracowywano LSR na okres programowania na lata 2014-2020, odnotowano spadek ludności o 8%. Negatywny trend demograficzny nie jest specyfiką obszaru LSR, lecz Podlasia. W perspektywie ostatnich lat województwo podlaskie corocznie notowało spadek pod względem liczby mieszkańców. Spadkowy trend liczby ludności jest tendencją obserwowaną w całym kraju, w kolejnych dekadach prognozowane jest pogłębienie się tego zjawiska. Obszar LSR należy do słabo zurbanizowanych i cechuje się również niską gęstością zaludnienia.

Zgodnie z delimitacją zaproponowaną w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) zidentyfikowano w kraju obszary zagrożone trwałą marginalizacją. Teren ten obejmuje łącznie 728 gmin o powierzchni 104,8 tys. km^2, który zamieszkuje 6,1 mln mieszkańców. Istotną częścią tego dokumentu jest Załącznik nr 1. Lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021–2027. Spośród gmin stanowiących obszar LSR 6 na 8 gmin znalazło się na tej liście. Są to: Gmina Grabowo, Gmina Kolno, Gmina Mały Płock, Gmina Stawiski, Gmina Turośl i Gmina Zbójna. Uzasadnieniem takiego stanu rzeczy jest w dużej mierze słaba dostępność komunikacyjna. Czynniki te w dużej mierze odpowiedzialne za procesy m.in. depopulacji, drenażu migracyjnego itp. co stanowi aktualny problem obszaru LSR. Ujęcie większości gmin członkowskich w wykazie oznacza, że obszar LSR zagrożony jest marginalizacją. Warto wskazać również, że w załączniku do programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (FEdP)[7] wylistowano gminy z obszaru powiatów graniczących z Białorusią i Rosją, o szczególnej kumulacji negatywnych tendencji społeczno-gospodarczych. Z uwagi na położenie w północno-zachodniej części regionu obszaru LSR gminy wchodzące w skład LGD nie zostały ujęte w tym zestawieniu opracowanym przez Samorząd Województwa Podlaskiego.

Analiza danych statystycznych pokazuje, że najpoważniejszym wyzwaniem demograficznym dla obszarów marginalizowanych jest depopulacja, połączona ze starzeniem się mieszkańców obszaru LSR, na które to wyzwania powinno się oddziaływać szczególnie dostępnymi działaniami w ramach LSR 2023-2027. Dane statystyczne jasno pokazują, że liczba ludności w większości gmin obszaru LSR systematyczne spada. W poprzednim okresie 2014-2020 liczba mieszkańców obszaru wynosiła 48 054 (dane koniec na 2013 r.), tymczasem na koniec 2020 r. było to już o 8% mniej (44 463).

Niekorzystne wskaźniki liczby ludności w tych gminach dodatkowo obciążone są rosnącą dynamiką pogłębiania się niekorzystnych zmian demograficznych. Przewidywane utrzymanie się trendu demograficznego pogłębiającego starzenie się społeczeństwa, a w konsekwencji regularne uszczuplanie zasobów rynku pracy, czynią koniecznymi działania zmierzające do maksymalizacji wykorzystania zasobów kapitału ludzkiego. Zmniejszająca się liczba

[7] Załącznik nr 2 do uchwały nr 311/5776/2022 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 16 grudnia 2022 r.

mieszkańców może dodatkowo pogłębiać te trudności, jeśli nowe inwestycje mieszkaniowe nie będą koncentrowane w ramach istniejących jednostek osadniczych (zagęszczanie zabudowy). Niższa gęstość zaludnienia negatywnie wpływa również na uwarunkowania gospodarcze, co nie sprzyja do podejmowania decyzji przez przedsiębiorców do inwestowania (wysokie koszty dostarczenia mediów, problemy komunikacyjne, problemy z pozyskaniem wykwalifikowanych pracowników, itp.). Tendencja wzrostowa w ostatnich latach uległa powolnemu wyhamowaniu, a od 2013 r. obserwowany jest również systematyczny spadek odsetka osób na terenie obszaru LSR w wieku produkcyjnym. Na przestrzeni ostatnich lat obserwowany jest proces starzenia się społeczeństwa, towarzyszy mu zjawisko tzw. „podwójnego starzenia się ludności", wyrażone szybszym, w porównaniu do całej populacji, wzrostem liczby osób w wieku 65 lat i więcej oraz osób w wieku 80 lat i więcej. Do najczęściej stosowanych wskaźników opisujących stan rynku pracy należą: stopa bezrobocia, wskaźnik zatrudnienia oraz współczynnik aktywności zawodowej. Większość gmin, dla których przewidywany jest duży spadek ludności (powyżej 10%) znajduje się na terenach tzw. „ściany wschodniej". Szczególna koncentracja tego typu gmin ma miejsce w województwie podlaskim (stanowią one aż 44% gmin w województwie).

Badanie danych z lat 2013-2020 pokazuje, że obszar LSR charakteryzuje się niekorzystną strukturą wiekową uwzględniając podział ze względu na ekonomiczne grupy wieku. Obserwowany bowiem wzrost wynika z zasilania grupy osób w wieku powyżej 65 lat przez coraz liczniejsze roczniki osób urodzonych w latach 50. ubiegłego wieku w okresie wyżu kompensacyjnego. Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi 38,50[8]. Najgorsza sytuacja pod względem demograficznym odnotowana jest w gminie wiejskiej Kolno (39%), a najkorzystniejsza w gminie Stawiski i w Zbójnej (37%). Prognozy GUS, które przewidują, że za wyjątkiem gmin Turośl i Kolno - sytuacja demograficzna w gminach obszaru LSR w najlepszym wypadku nie ulegnie dalszemu pogorszeniu. Problemem może być jednak zapewnienie odpowiedniej opieki osobom starszym, których będzie przybywało w wyniku migracji osób młodszych do większych miast. Mogą wystąpić niekorzystne zmiany w gospodarce obszaru LSR. Odpływ migracyjny ogranicza potencjał rozwoju regionu, choćby dlatego, że migracje dotyczą w znacznej mierze ludzi młodych, a także lepiej wykształconych. Zagrożeniem dla rozwoju obszaru może być drenaż kapitału ludzkiego przez zagranicę i bardziej konkurencyjne miasta i gminy (Białystok, Łomża).

Tabela 3. Ludność według ekonomicznych grup wieku na obszarze LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym	Ludność w wieku produkcyjnym	Ludność w wieku nieprodukcyjnym	Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym w liczbie mieszkańców
1.	Mały Płock	4 472	793	915	2 764	1 708	38,19%
2.	Grabowo	3 285	632	666	1 987	1 298	39,51%
3.	Kolno (Gmina)	8 073	1 682	1 473	4 918	3 155	39,08%
4.	Kolno (Miasto)	10 016	1 716	2 097	6 203	3 813	38,07%
5.	Stawiski	5 746	998	1 185	3 563	2 183	37,99%
6.	Turośl	4890	1 081	814	2 995	1 895	38,75%
7.	Nowogród	3 914	730	789	2 395	1 519	38,81%
8.	Zbójna	4 067	746	784	2 537	1 530	37,62%
	Średnia/suma	44 463	8 378	8 723	27 362	17 101	38,50%

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Wpływ na stabilność demograficzną obszaru mają również migracje, które kreują nie tylko wielkość populacji na danym obszarze, ale również wpływają na jej strukturę wiekową i mają kluczowe znaczenie dla kształtowania

[8] Jako nieprodukcyjny przyjmuje się wiek 0-17 lat (wiek przedprodukcyjny) oraz 60 lat i więcej dla kobiet i 65 lat i więcej dla mężczyzn (wiek poprodukcyjny); wiek produkcyjny to 18-59/64 lata (18-59 lat - dla kobiet i 18-64 lata - dla mężczyzn).

wspomnianej już tzw. prostej zastępowalności pokoleń[9]. Obszar LSR cechuje się wysokim stopniem migracji. W 2020 r. saldo migracji na obszarze LSR (ogółem zameldowania - wymeldowania) wynosiło -23, najwyższa wartość wskaźnika odnotowana została w gminie Mały Płock (-32), najniższa w Gminie Turośl (-4). Z uwagi na fakt, iż jednym z czynników determinujących zmianę miejsca zamieszkania jest czynnik ekonomiczny, niski wskaźnik migracji świadczy o niskiej atrakcyjności obszaru LGD dla pozostania w nim młodych osób. Trend negatywny jest nadal bardzo wysoki w porównaniu bezwzględnym w stosunku do kraju i regionu.

Tabela 4. Migracje na obszarze LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Liczba ludności	saldo migracji; ogółem (zameldowania - wymeldowania)
1.	Mały Płock	4 472	-32
2.	Grabowo	3 285	-23
3.	Kolno (Gmina)	8 073	-12
4.	Kolno (Miasto)	10 016	-25
5.	Stawiski	5 746	-5
6.	Turośl	4 890	-4
7.	Nowogród	3 914	-18
8.	Zbójna	4 067	-18
	Razem / średnia	44 463	-17

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Należy zaznaczyć, że liczba bezrobotnych w wyniku ww. uwarunkowań zewnętrznych ponownie notowano wzrost liczby bezrobotnych. Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi 9,2% i jest zróżnicowany w skali gmin członkowskich LGD. Niekorzystna sytuacja w tym obszarze występuje szczególnie w Gminie Turośl (12,8%), na tym tle wskazać można jednak gminy ze zgoła odmienną sytuacją, przykładowo gmina Nowogród z blisko trzykrotnie niższym odsetkiem bezrobotnych niż w Turośli (4,3%). Na uwagę zasługuje wyższy odsetek kobiet w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie bezrobotnych, średnio 9,0 %, z czego najgorsza sytuacja notowana jest w gminie Turośl (13,5%), gdzie poziom wskaźnika jest wyższy niż średnia dla obszaru LSR o blisko 40%.

Tabela 5. Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Bezrobotni zarejestrowani [osoba]	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	Bezrobotni zarejestrowani - kobiety [osoba]	Udział bezrobotnych zarejestrowanych kobiet w liczbie kobiet w wieku produkcyjnym
1.	Mały Płock	258	9,3%	109	8,8%
2.	Grabowo	157	7,9%	67	7,4%
3.	Kolno (Gmina)	544	11,1%	239	10,9%
4.	Kolno (Miasto)	641	10,3%	295	10,3%
5.	Stawiski	293	8,2%	148	9,3%
6.	Turośl	384	12,8%	176	13,5%
7.	Nowogród	104	4,3%	52	4,7%
8.	Zbójna	139	5,5%	79	7,1%
	Łącznie / średnio	2 520	9,2 %	1 165	9,0%

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Analiza danych PUP z powiatu kolneńskiego i łomżyńskiego wskazuje, że liczba bezrobotnych z niepełnosprawnością spadała, lecz cały czas odgrywa duże znaczenie pośród ogólnej liczby bezrobotnych. Jak

[9] Różnica między napływem (imigracja) a odpływem (emigracja) ludności z danego obszaru w określonym czasie.

pokazuje analiza przemian społeczno-gospodarczych ostatnich lat osoby o niskich kwalifikacjach, w tym osoby nie posiadające kwalifikacji zawodowych są rzadziej zatrudniane i w największym stopniu zagrożenie bezrobociem.

Mimo wielu zjawisk pozytywnych dla mieszkańców obszaru związanych ze spadkiem bezrobocia w ostatnich latach, analiza wskazuje na cały czas wysoki poziom bezrobocia w relacji do średnich wartości w kraju i w regionie. W powiecie kolneńskim stopa bezrobocia wyniosła w 2020 roku 14,2%, przy średniej dla kraju – 6,2% oraz w regionie – 7,8%. Dostrzegalny jest wzrost bezrobocia w roku 2020 związany z pandemią COVID-19. Słabą stroną obszaru LSR jest również niekorzystna struktura osób bezrobotnych (osoby młode oraz długotrwale pozostające bez pracy, oraz nieposiadające kwalifikacji zawodowych) oraz bezrobocie ukryte na wsi. Poziom bezrobocia wśród osób młodych jest relatywnie wysoki. Bezrobocie wyższe jest w większości gmin członkowskich LGD wśród kobiet niż mężczyzn (9%) w stosunku do 8,7% bezrobocia ogólnie.

Wśród osób bezrobotnych grupą najbardziej zagrożoną na rynku pracy są osoby długotrwale bezrobotne, czyli osoby pozostające bez pracy ponad rok. Rozmiary i natężenie długotrwałego bezrobocia można wyrazić przez udział liczby długotrwale bezrobotnych w liczbie wszystkich bezrobotnych. Analiza trendów demograficznych w powiązaniu z sytuacją na rynku pracy obszaru LSR wskazuje na konieczność podjęcia działań na rzecz bardziej efektywnego wykorzystania dostępnych zasobów kadrowych (w tym podtrzymywanie aktywności zawodowej osób dojrzałych, aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy oraz biernych zawodowo); kolejnym działaniem powinno być zachęcanie ludzi młodych do pozostania na obszarze LSR. Częściowym antidotum na prognozowane problemy rynku pracy mogą być postępujące w przedsiębiorstwach procesy cyfryzacji i automatyzacji, ograniczające popyt na pracowników. Wsparciem może być oferowanie premii na podjęcie działalności gospodarczej.

Potrzeby osób zaliczonych do grupy defaworyzowanej wynikają z prowadzonych badań własnych jak również konsultacji z mieszkańcami obszaru LSR. Na obszarze LGD występują duże dysproporcje między podażą na pracę a kwalifikacjami bezrobotnych. Wśród osób zarejestrowanych duży odsetek bezrobotnych stanowią osoby bez kwalifikacji, z niskim wykształceniem, z małą mobilnością. Niskie wykształcenie jest jedną z głównych przeszkód w skutecznej aktywizacji i rozwoju lokalnego rynku pracy. Wraz z rozwojem nowoczesnych dziedzin produkcyjnych i usługowych, wdrażania nowych technologii informacyjnych, wzrasta zapotrzebowanie na osoby o wysokich kwalifikacjach, specjalistów. Dlatego niska jakość i struktura wykształcenia, która nie odpowiada wymaganiom nowoczesnego rynku pracy, stając się główną przyczyną bezrobocia wśród określonej grupy osób. Przyczyną bezrobocia wśród młodych osób jest też niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku. Brak określonych kwalifikacji przy względnie wysokich kosztach szkoleń może zniechęcać pracodawców do zatrudnienia młodych osób. Nasilenie negatywnych zjawisk społecznych zauważa się wśród mieszkańców dawnych PGR zlokalizowanych w Gminie Stawiski, Gminie Mały Płock, Gminie Grabowo oraz Gminie Kolno[10].

Obszar charakteryzuje się relatywnie dobrze rozwiniętym system instytucji publicznych działających w sferze instytucjonalnych usług społecznych. Pomoc w obszarze społecznym w gminach na terenie powiatu kolneńskiego świadczy: PCPR w Kolnie, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kolnie, Centrum Usług Społecznych w Stawiskach, Ośrodek Pomocy Społecznej w Małym Płocku, Ośrodek Pomocy Społecznej w Turośli, Ośrodek Pomocy Społecznej w Grabowie, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Kolnie, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Kolnie, Warsztaty Terapii Zajęciowej w Kolnie, Środowiskowy Dom Samopomocy w Kolnie, Powiatowy Zespół Orzekania o Niepełnosprawności w Kolnie, natomiast pomoc w gminach na terenie powiatu łomżyńskiego PCPR w Łomży, Ośrodek Pomocy Społecznej w Nowogrodzie oraz Gminny Ośrodek Pomocy

[10] PGR na obszarze LGD Kraina Mlekiem Płynąca: Gmina Stawiski: miejscowości: Stawiski i Dzierzbia nazwa: PGR Stawiski, Stacja Hodowli Roślin w Stawiskach obecnie osiedla po PGR zamieszkuje ok 70 osób +24; Gmina Mały Płock miejscowość: Korzeniste, nazwa: Stacja Hodowli Roślin w Stawiskach obecnie osiedla po PGR zamieszkuje ok 70 osób; Gmina Grabowo miejscowość: Grabowo nazwa: Ośrodek Hodowli Zarodowej w Grabowie obecnie osiedla po PGR zamieszkuje ok 240 osób; Gmina Kolno miejscowość: Lachowo (442 mieszkańców) nazwa: Ośrodek Hodowli Zarodowej w Grabowie obecnie osiedla po PGR zamieszkuje ok 150 osób miejscowość: Glinki (177 mieszkańców) nazwa: Ośrodek Hodowli Zarodowej w Grabowie obecnie osiedla po PGR zamieszkuje ok 50 osób.

Społecznej w Zbójnej. Wskaźniki korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej wykazują duże wartości. Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru według stanu na koniec 2020 r. wynosił średnio 9%. Liczba ta spadła, jednak wciąż pokazuje to zapotrzebowanie na kolejne działania w obszarze polityki społecznej na obszarze LSR. Najgorsza sytuacja pod tym względem odnotowana została w gminie Zbójna (18%), najkorzystniejsza w mieście Kolno - jedynie 2,73%.

LGD posiada dobre doświadczenia w realizacji projektów dotacyjnych 2014-2020 na cele społeczne finansowanych ze środków EFRROW, EFRR i EFS[11]. Z dokonanej diagnozy problemów i potrzeb obszaru LSR wynika, iż wsparcie usług opiekuńczych dla osób niesamodzielnych oraz usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami świadczonych w lokalnej społeczności i jest to bezwzględnie konieczne do zrealizowania w ramach danej lokalnej społeczności. Pomimo tego, że wiele zostało zrobione w okresie programowania 2014-2020 potrzebą obszaru LSR powinno być zapewnienie opieki w miejscu zamieszkania. Kolejną formą pomocy może być zapewnienie tzw. przerwy wytchnieniowej dla opiekunów niepełnosprawnych osób zależnych[12]. Usługa przerwy wytchnieniowej (ang. short break, family relief, respite care) ma swoje ugruntowane miejsce w systemie wsparcia osób niepełnosprawnych w wielu krajach. Otoczenie osób zależnych, opiekunowie faktyczni – to najczęściej rodzice (lub inna najbliższa rodzina), którzy napotykają na znaczne ograniczenia w funkcjonowaniu społecznym. Doświadczają oni poczucia osamotnienia, braku alternatyw wobec opieki rodzicielskiej, co stwarza liczne obciążenia psychiczne, fizyczne, ekonomiczne, społeczne. Programy wytchnieniowe mogą być szczególnie ważne na terenach wiejskich, tym bardziej gdzie brak jest wystarczającej infrastruktury opieki społecznej.

Oczekiwaną formą pomocy byłoby zapewnienie opieki w miejscu zamieszkania poprzez organizację Dziennych Domów Opieki. Wyposażanie takich DDO byłoby możliwe w ramach wsparcia. Kolejnym obszarem wsparcia powinno być dostosowanie infrastruktury publicznej do potrzeb osób starszych (np. budowa chodników szerszych i rozbudowa ciągów pieszo-rowerowych). W okresie 2023-2027 zasadne będzie dedykowanie działań aktywizujących seniorów[13] w szczególności poprzez realizację operacji na rzecz seniorów w zakresie włączenia społecznego, cyfrowego lub innym.

[11] Ciekawym przykładem projektu był projekt „Sąsiedzkie usługi opiekuńcze" w Gminie Stawiski, w którym uczestniczy 12 osób. Głównym celem projektu było zapewnienie osobom niesamodzielnym, w podeszłym wieku, które narażone są na wykluczenie społeczne, wsparcia i pomocy w podstawowych czynnościach dnia codziennego, ułatwiających pozostanie w dotychczasowym miejscu zamieszkania. Usługi opiekuńcze dostosowane są do indywidualnych potrzeb osób wspieranych. Pomoc usługową świadczą osoby z najbliższego otoczenia w miejscu zamieszkania beneficjenta. Uczestnicy projektu korzystają również z wsparcia specjalistów tj.: psychologa, dietetyka i fizjoterapeuty. Inny projekt na który należy zwrócić uwagę były trzy projekty z terenu Gminy Zbójna pn. „Wspólna aktywność lepsza przyszłość" łącznie realizowane w kwocie 670 tys. zł. Projekt wynikał z Programu Aktywności Lokalnej. Dzięki pomocy zapewniono aktywną integrację – społeczną i zawodową oraz pracę socjalną. W każdym z projektów objęto wsparciem 12 osób. Całościowa realizacja projektu była podstawą do budowania zaradności i długofalowych efektów społecznych, edukacyjnych i zawodowych w gminie Zbójna. W Gminie Mały Płock, w latach 2018-2020 zrealizowano 3 projekty dla osób starszych i niepełnosprawnych Dzięki dotacji powstały trzy kluby seniora. Prowadzone były zajęcia z psychologiem, prawnikiem, warsztaty kulinarne, zajęcia ruchowe, plastyczne (robótki ręczne) i teatralno-muzyczne. Projekty te były komplementarne do projektów rewitalizacyjnych, gdzie remontowano świetlice wiejskie w miejscowości Mały Płock, Rakowo Stare, Chludnie i Włodki oraz w Kątach.

[12] Wsparcie asystenckie może przybierać różne formy tj. przykładowo, wsparcie w czynnościach codziennych, spacery, wspólne przygotowywanie posiłków, gry i zabawy na świeżym powietrzu, grillowanie, udział w warsztatach artystyczny i plastycznych, rękodzieła w miejscowym ośrodku kultury, wspólne zakupy, fryzjer, wsparcie w czynnościach samoobsługowych czy dotrzymywanie towarzystwa podczas nieobecności opiekuna, rozmowy, czytanie książek.

[13] Przez seniorów należy rozumieć osoby starsze czyli obywateli, którzy ukończyli 60. rok życia zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych. (Dz.U. 2015 poz. 1705)

Tabela 6. Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej	Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR
1.	Mały Płock	4 472	364	8,14%
2.	Grabowo	3 285	234	7,12%
3.	Kolno (Gmina)	8 073	499	6,18%
4.	Kolno (Miasto)	10 016	273	2,73%
5.	Stawiski	5 746	631	11,00%
6.	Turośl	4 890	858	17,55%
7.	Nowogród	3 914	310	7,92%
8.	Zbójna	4 067	751	18,47%
	Razem / średnia	44 463	3920	9,89%

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Głównymi powodami z korzystania z pomocy społecznej na terenie gminy są: bezrobocie, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego oraz ubóstwo. W badaniach kwestionariuszowych z mieszkańcami prowadzonymi w II połowie 2022 r. oceniono, że w zakresie potrzeb wspierania aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji, ważnymi obszarami wsparcia są: Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie indywidualne: np. kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, wsparcie doradcze. Szczególnie ważne wydaje się wsparcie aktywnej integracji mieszkańców i odbudowywania relacji międzyludzkich w społecznościach. Z kolei – w zakresie wspierania integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci za najważniejsze i aktualne problemy uznano potrzeby świetlice środowiskowe. Działania w tym obszarze mogą być wydatnym wsparciem aktualnych potrzeb w obszarze pomocy społecznej na obszarze LSR.

Czynnikiem zewnętrznym utrudniającym efektywność programów gminnych jest znaczny transfer świadczeń socjalnych kierowanych w ostatnich latach z programów rządowych, co ogranicza grupę mieszkańców zainteresowanych uczestnictwem w projektach społecznych, które mogą być przedmiotem dofinansowania ze środków EFS+ w kolejnej perspektywie 2023-2027[14]. Pożądanym kierunkiem w obszarze uwarunkowań społecznych będzie umiejętne pobudzanie i ukierunkowanie zmiany społecznej, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju społecznego i dążenia do wyrównywania warunków życia w poszczególnych częściach regionu oraz rozwijanie współpracy i innowacyjności w zakresie dostarczanych przez JST usług społecznych.

Mimo spadku liczby osób, korzystających ze świadczeń z pomocy społecznej, nadal istnieje duża grupa osób biernych zawodowo oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym. Konieczne jest zatem zapewnianie kompleksowego wsparcia w zakresie aktywizacji społeczno-zawodowej w celu zwiększenia szans na zatrudnienie. Wsparcie będzie realizowane m.in. poprzez instrumenty aktywnej integracji, tj. zawodowej, społecznej, edukacyjnej i zdrowotnej, a także poprzez działania o charakterze integrującym środowiska lokalne (np. uczestnictwo w kulturze, zwiększanie kompetencji w zakresie spędzania czasu wolnego jako działanie uzupełniające). Zdobywaniu umiejętności życiowych i społecznych, a także w podnoszeniu kwalifikacji i

[14] W ramach RLKS wspieranego ze środków EFS+ dostępny w ramach Funduszy Europejskich dla Podlaskiego na lata 2021-2027 będą mogły być realizowane działania w zakresie: • celu szczegółowego f) (CP4) – wspieranie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej oraz wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego • celu szczegółowego h) (CP4) – działania w zakresie aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej oraz koszty bieżące i animacji • celu szczegółowego k) (CP4) - zwiększenie dostępności do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej, • celu szczegółowego l) (CP4) - integracja społeczna osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

kompetencji zawodowych, służyć będą również usługi rehabilitacji społeczno-zawodowej prowadzone przez podmioty reintegracyjne, które są w ograniczonym stopniu dostępne na obszarze LSR (tabela).

Tabela 6. Liczba CIS, KIS, ZAZ, WTZ* na obszarze LSR wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	CIS/KIS	WTZ	ZAZ	Podmioty reintegracyjne
1.	Mały Płock	brak	brak	brak	brak
2.	Grabowo	brak	brak	brak	brak
3.	Kolno (Gmina)	brak	brak	brak	brak
4.	Kolno (Miasto)	1	1	brak	brak
5.	Stawiski	brak	brak	brak	Centrum Usług Społecznych
6.	Turośl	brak	brak	brak	brak
7.	Nowogród	brak	brak	brak	brak
8.	Zbójna	brak	brak	brak	brak
	Razem / średnia	1	1	brak	1

* CIS- Centra Integracji Społecznej, KIS- Kluby Integracji Społecznej, ZAZ – Zakłady Aktywności Zawodowej, WTZ-Warsztaty Terapii Zajęciowej

Źródło: Opracowanie własne

Wyzwaniem w obszarze odnoszącym się do potrzeby dalszego budowania kapitału społecznego będzie wyzwolenie większego zaangażowania podmiotów NGO w lokalne życie społeczne oraz większego wsparcia finansowego na ich rzecz. Problemem obszaru jest jednak zróżnicowany i niewykorzystany potencjał NGO oraz niewystarczająca współpraca mieszkańców na rzecz planowania rozwoju na szczeblu lokalnym. Badania jakościowe pokazują, że organizacje pozarządowe mają niewystarczające wsparcie organizacyjne i finansowe dla realizacji swoich celów statutowych. Kolejnym czynnikiem jest obserwowany niski stopień włączenia osób młodych w sprawy lokalne. Kolejnym wskaźnikiem oceniającym kapitał społeczny jest frekwencja wyborcza, której średnia wynosiła w wyborach parlamentarnych 2019 r. W dokumencie jakim jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 wśród wyzwań zapisano rozwijanie kapitału ludzkiego i społecznego. W tym obszarze poddano analizie nasycenie organizacjami pozarządowymi. Potencjał społeczno-instytucjonalny, czyli kapitał społeczny[15] jest istotnym czynnikiem tworzącym warunki do rozwoju społeczno-gospodarczego w skali mikro (miejscowości, gminy). W tym obszarze poddano analizie nasycenie organizacjami pozarządowymi. Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 definiuje kapitał społeczny, który funkcjonuje w Polsce jako sieci opartych na wzajemnym zaufaniu powiązań międzyludzkich wraz ze wspólnymi przekonaniami, normami etycznymi, uniwersalnymi wartościami chrześcijańskimi, wspólną tradycją oraz wspólnym dziedzictwem kulturowym. Dzięki pomocy z ARIMR na obszarze LSR powstało wiele KGW, choć lokalny sektor pozarządowy należy ocenić jako relatywnie słaby i wymagający wsparcia dotacyjnego. Organizacje te licznie korzystały ze środków dotacyjnych. Przede wszystkim organizacje pozarządowe składały wnioski na infrastrukturę w obszarze odnowy i promocji korzystając z preferencyjnej formy 100% zwrotu kosztów kalikowanych ze środków PROW. Należy zaznaczyć, że LGD nie korzystało ze wsparcia w formie grantów. Realizacja projektów grantowych była postrzegana jako trudna i czasochłonna ze strony LGD przy działaniach realizowanych ze środków EFS i EFRR. Przede wszystkim dotyczy to nakładu pracy personelu LGD jakiego wymaga ciągła opieka nad grantobiorcami na każdym etapie wnioskowania, realizacji i rozliczenia zadania. LGD pomagała licznym organizacjom w rozliczeniu pozyskanych środków. Taka forma wsparcia organizacji pozarządowych powinna być kontynuowana.

Kolejnym wskaźnikiem oceniającym kapitał społeczny jest frekwencja wyborcza. Frekwencja w wyborach jest często wykorzystywanym wskaźnikiem kapitału społecznego. Czynne zainteresowanie mieszkańców udziałem w

[15] Kapitał społeczny najczęściej rozumiany jest jako specyficzny układ relacji społecznych i zaufania między jednostkami pozwalający osiągać jednostkowe korzyści, które w innym przypadku byłyby niemożliwe lub trudniejsze do uzyskania. W efekcie kapitał społeczny może przyczyniać się do dobrostanu całej społeczności

wyborach władz lokalnych świadczy o poczuciu i woli sprawstwa. Frekwencja w wyborach samorządowych z 2018 roku w woj. podlaskim wyniosła 47,23%, natomiast w powiecie kolneńskim 49,68% a w powiecie łomżyńskim 47,73%, z czego Nowogród i Zbójna 47,73%. Wyższy poziom frekwencji wyborczej odnotowano w gminach wiejskich powiatu kolneńskiego Gmina Mały Płock 51,08%, Gmina Stawiski 48,58%. Z kolei – frekwencja w wyborach parlamentarnych wynosząca na obszarze LSR 50,72% jest niższa niż średnia regionalna tj. 56,97% i nieznacznie wyższa niż średnia powiatowa 50,37% w powiecie kolneńskim, 54,10% łomżyńskim. Poniżej zaprezentowano szczegółowe zestawienie frekwencji wyborczej w wyborach do Sejmu, które obyły się w 2019 roku.

Tabela 7. Frekwencja wyborcza w gminach z obszaru LSR w wyborach 2019 r. do Sejmu

Lp.	Gmina	Frekwencja wyborcza w wyborach 2019 r. do Sejmu
1.	Mały Płock	49,02%
2.	Grabowo	49,89%
3.	Kolno (Gmina)	52,24%
4.	Kolno (Miasto)	50,53%
5.	Stawiski	48,05%
6.	Turośl	51,41%
7.	Nowogród	55,60%
8.	Zbójna	49,01%
	Razem / średnia	50,72%

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych PKW

Efektywnemu włączeniu społecznemu, a tym samym aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, służy rozwój podmiotów ekonomii społecznej, instytucji świadczących usługi ukierunkowane na wzrost aktywności osób i rodzin i ich usamodzielnienie. Funkcjonujące na terenie LSR kluby, placówki wsparcia dziennego, miejsca aktywności lokalnej dla dzieci i młodzieży, czy świadczenie usług asystenckich i opiekuńczych dla osób zależnych, stanowią skuteczną formą pomocy mieszkańcom potrzebującym pomocy i wsparcia społecznego. Uzasadnione jest zatem wdrożenie działań zmierzających do wzrostu dostępu do infrastruktury usług społecznych, powiązanych z procesem aktywizacji społecznej i/lub zawodowej i deinstytucjonalizacji usług społecznych.

Podsumowując, specyfiką obszaru LSR jest mała atrakcyjność osiedleńcza obszaru, brak zainteresowania potencjalnych inwestorów lokowaniem działalności na obszarze oraz mało atrakcyjny rynek pracy; zagrożeniem natomiast dalszy odpływ ludności w celach zarobkowych. Analizując strukturę wiekową mieszkańców z obszaru LSR widać wyraźnie problem starzenia się społeczeństwa. Przejawia się on m.in. we wskaźnikach pokazujących współczynnik obciążenia osobami w wieku poprodukcyjnym (kończącym karierę zawodową). Biorąc pod uwagę strukturę demograficzną obszaru objętego LSR, strategia powinna inwestować w usługi publiczne mające na celu poprawę dobrostanu starzejącego się społeczeństwa i łagodzenie skutków niekorzystnych zmian demograficznych ludności tego obszaru. Odpowiedzią na wyzwania dotyczące zwiększenia aktywności społecznej będą środki pomocowe dostępne w ramach FEdP w zakresie aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej oraz koszty bieżące i animacji.

W ramach prowadzonych działań zasadne będzie kierowanie pomocy do osób w niekorzystnej sytuacji tj. kobiet, osób z niepełnosprawnościami lub osób poszukujących zatrudnienia, w tym mieszkańców osiedli po-PGR. Analiza pogłębiona badań jakościowych prowadzonych podczas konsultacji społecznych wskazuje na ryzyko występowania u dzieci i młodzieży zjawiska abulii[16], które może być objawem współistniejącym przy depresji, ale z

[16] Abulia to zaburzenie psychiczne polegające na całkowitym braku motywacji do działania, a jej objawami mogą być: trudności z podjęciem najprostszych decyzji, problemy z podjęciem jakiegokolwiek działania, stopniowe wycofywanie się z jakichkolwiek realizowanych wcześniej aktywności, spadek/zanik/brak zainteresowań, zanik/brak interakcji z otoczeniem,

racji sytuacji związanej z izolacją wydaje się być również skutkiem bezpośrednim pandemii[17]. Oddziaływaniem na zidentyfikowane problemy społeczne będzie pomoc dostępna w ramach FEdP w zakresie zwiększenia dostępności do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej oraz integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Analiza jakościowa pokazuje także problemy w obszarze aktywności społecznej, szczególnie wśród młodzieży i w relacji do tej grupy społecznej (niewielki stopień zaangażowania w działalność społeczną młodzieży). Z uwagi na konieczność realizacji zapisów polityk unijnych związanych z tzw. europejskim zielonym ładem[18] w okresie programowania 2023-2027 jednym z kierunków projektów grantowym mogą być działania edukacyjne i aktywizacyjne w obszarze wyzwań klimatycznych i środowiskowych. Analiza danych z badań z mieszkańcami pokazuje, że potrzebne są zintegrowane interwencje w zakresie edukacji, przedsiębiorczości i rynku pracy, powodujące wsparcie szkolnictwa zawodowego w powiązaniu ze sferą gospodarki lokalnej i regionalnej oraz stwarzające warunki do kształcenia ustawicznego mieszkańców i dostosowywania ich kompetencji do zmieniających się uwarunkowań rynkowych. Wymagane są interwencje w zakresie wprowadzania bardziej efektywnych metod i form kształcenia, odkrywania i wspierania talentów, wyboru odpowiedniej ścieżki kształcenia. Niekorzystne trendy związane z depopulacją i emigracją ludzi młodych mogą złagodzić bądź powstrzymać rozwój lokalnej przedsiębiorczości.

Podsumowując analizę uwarunkowań społecznych, jak pokazują wyniki badania ex-post wdrożenia LSR 2014-2020 na kapitał społeczny obszaru LSR jest relatywnie wysoki. Należy jednak zaznaczyć, że LGD nie korzystało w okresie 2014-2020 ze wsparcia w formie grantów. Z tego powodu LGD jako narzędzie aktywizacji mieszkańców i lokalnych organizacji pozarządowych zaplanowano realizację projektów grantowych. Badanie ewaluacji ex-post LSR pokazuje aktualny problem potrzeby aktywizacji dzieci i młodzieży, szczególnie celem poprawy kondycji psychicznej i fizycznej (np. poprzez organizację zajęć sportowych, zajęć tanecznych i gimnastycznych, zajęć artystycznych i terapii integracji sensorycznej, zajęć pozalekcyjnych przy szkołach etc.). Problemem jest sytuacja dzieci, które mają ograniczony dostęp do kultury. Na wyzwania te będzie można oddziaływać środkami pomocowymi.

Uwarunkowania gospodarcze

Analiza danych statystycznych i raportów dotyczących lokalnej gospodarki[19] wskazuje, że struktura podmiotów gospodarczych działających na obszarze LSR wg sekcji ujawnia specyfikę obszaru, gdzie występuje duża reprezentacja firm z sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) – 6,28% przy średniej 2,38% dla województwa i 1,56% dla kraju. To głównie firmy działu 01 (uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo) – 114 na 174 podmioty, pozostałe 60 należą do działu 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna). Największy udział w strukturze podmiotów gospodarczych posiada sekcja G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych). Zdecydowana większość to firmy działu 47 (handel detaliczny). Sekcja C (przetwórstwo przemysłowe) ma zbliżony do regionalnego i krajowego udział w gospodarce partnerstwa. Dominują działy 16 (produkcja wyrobów z drewna oraz korka, z wyłączeniem mebli; produkcja wyrobów ze słomy i materiałów używanych do wyplatania) oraz 25 (produkcja metalowych wyrobów gotowych, z wyłączeniem maszyn i urządzeń). Sekcja D (wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i

ospałość i apatia czy zmniejszenie lub brak wrażliwości na bodźce płynące ze świata zewnętrznego (zarówno bodźce sensoryczne, jak i społeczne – na przykład zachętę do spotkań z innymi ludźmi czy udział w jakiś zajęciach).

[17] Por. Zdrowie psychiczne młodzieży w czasie pandemii COVID-19 zdrowie-psychiczne-mlodziezy-w-czasie-pandemii-covid-19, dostęp 9.01.2023 r.

[18] Europejski zielony ład to pakiet inicjatyw politycznych, którego celem jest skierowanie UE na drogę transformacji ekologicznej a ostatecznie – osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r. Wspiera przekształcenie UE w sprawiedliwe i dostatnie społeczeństwo o nowoczesnej i konkurencyjnej gospodarce.

[19] Zob. Raport diagnostyczny na potrzeby utworzenia partnerstwa Gmin „Wiele gmin-jeden cel", Związek Miast Polskich, Warszawa 2021, str. 123 i nast.

powietrze do układów klimatyzacyjnych) oraz sekcja E (dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją) są reprezentowane na obszarze LSR w strukturze zbliżonej do kraju. Firmy tych branż funkcjonują głównie jako spółki gminne lub miejskie oraz firmy zajmujące się zagospodarowaniem odpadów. Sekcja F (budownictwo) to jeden z tych sektorów który w strukturze gospodarki obszaru LSR odgrywa istotną rolę – blisko 20% wszystkich podmiotów, przy średniej 14,74% dla województwa podlaskiego i 12,96 % dla kraju. Największy udział w strukturze podmiotów gospodarczych posiada sekcja G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych), co stanowi prawie 26% wszystkich jednostek (średnia dla kraju - 21,88%). Zdecydowana większość to firmy działu 47 (handel detaliczny). W ramach sekcji H (transport i gospodarka magazynowa) funkcjonuje ponad 5% wszystkich firm. Są to głównie podmioty działu 49 (transport lądowy). W strukturze gospodarki Sekcja I (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi) obejmuje niecałe 2% przy średniej 2,50% dla województwa i 3,16% dla kraju. Blisko 2% firm lokalnych zaliczonych jest do Sekcji R (kultura, rozrywka i rekreacja), jest to odsetek minimalnie wyższy niż w kraju i regionie. O możliwościach lokalnej gospodarki świadczy dostępność i wysoka jakość usług doradczych (prawniczych, rachunkowo-księgowych, podatkowych, marketingowych), rozwinięty rynek usług finansowych, usługi informacyjne i komunikacyjne, działalność związana z obsługą nieruchomości. Wyżej wymienione branże należą do sekcji od J, K, L, M, N.

Obszar LSR znajduje się w strefie oddziaływania miast subregionalnych oraz Białegostoku. Lokalne ośrodki miejskie (Kolno, Nowogród, Łomża) uzupełniają lokalny rynek – są dostawcami tych usług, z tego powodu liczba firm działających w tych sekcjach jest niska na obszarze LSR. Problemami lokalnego sektora rolnego identyfikowanymi na etapie konsultacji z mieszkańcami jest słabo rozwinięte przetwórstwo i sprzedaż bezpośrednio do klienta lokalnych produktów rolnych, zwłaszcza przez małe podmioty/gospodarstwa rolne - mimo posiadanych zasobów tych produktów.

Istotnym wskaźnikiem prezentującym kondycję lokalnej gospodarki jest liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w REGON. W celu oceny uwarunkowań dla obszaru przedsiębiorczości dokonano analizy wskaźnika przedsiębiorczości[20]. Powiat kolneński i łomżyński nie wyróżniają się także pozytywnie pod względem liczby firm wg wielkości zatrudnienia. We wszystkich kategoriach wskaźniki są dużo niższe od średnich dla kraju i regionu. Liczba podmiotów zarejestrowanych w REGON, w tym również osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców (669) jest blisko o 1/3 niższa niż średnia dla woj. podlaskiego (947). Na obszarze działania LGD funkcjonuje również mniej podmiotów gospodarczym w przeliczeniu na 10 tys. osób w wieku produkcyjnym niż średnio w regionie. Analiza pokazuje, że udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na terenie gminy w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców wynosi jedynie 7%. Fakt, iż prawie we wszystkich gminach obszaru działania LGD liczba podmiotów gospodarczych rośnie może stanowić szansę na poprawę sytuacji pod tym względem w regionie. Wskaźnik ten jest jednak znacznie niższy niż średnia dla całego województwa. Analizując wskaźnik należy dodatkowo wziąć pod uwagę fakt, iż w obrębie terenu działania LGD nie ma dużych miast, w których to zlokalizowanych jest najwięcej przedsiębiorstw. Diagnozowanym problem jest również niewystarczające wykorzystanie posiadanych zasobów naturalnych i kulturowych dla rozwoju przedsiębiorczości. w kontekście generowana nowych miejsc pracy oraz dochodów dla lokalnej społeczności i gospodarki obszaru.

[20] Wskaźnik przedstawia ilość podmiotów gospodarczych w systemie REGON na 10 tys. mieszkańców. Na wartość wskaźnika będą miały wpływ następujące elementy: wykształcona kadra pracowników, rynek zbytu, atrakcyjne otoczenie do prowadzenia działalności gospodarczej, czyli sprawna administracja, przyjaźnie nastawiona społeczność lokalna, sprawna infrastruktura techniczna i społeczna oraz zachęty podatkowe

Tabela 8. Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Liczba przedsiębiorstw poniżej 50 pracowników		Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na terenie gminy
			0-9	1-49	
1.	Mały Płock	4 472	226	7	5,21%
2.	Grabowo	3 285	161	4	5,02%
3.	Kolno (Gmina)	8 073	487	15	6,22%
4.	Kolno (Miasto)	10 016	993	36	10,27%
5.	Stawiski	5 746	343	8	6,11%
6.	Turośl	4 890	295	6	6,16%
7.	Nowogród	3 914	317	6	8,25%
8.	Zbójna	4 067	246	5	6,17%
	Razem / średnia	44 463	3 068	87	7,10%

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Obszar LSR jako typowy teren wiejski ma istotne potrzeby dotyczące dużego zapotrzebowania na usługi społeczne mogące tworzyć korzystne warunki dla przedsiębiorczości kobiet tj. miejsca w żłobkach i przedszkolach. Zapewnienie dostępności takich usług warunkować będzie możliwość powrotu kobiet po okresie macierzyństwa do pracy. Wsparcie tego obszaru problemowego zapewnione zostanie w ramach celu szczegółowego f) (CP4) – wspieranie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej oraz wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego.

Wyniki spotkań z mieszkańcami pokazują na szczególne problemy lokalnych przedsiębiorców. Głównym problemem lokalnych przedsiębiorców wskazywanych w badaniach jakościowych jest wzrost cen materiałów usług i energii, co przy zwiększeniu obciążeń podatkowych, podniesieniu płacy minimalnej powoduje spadek opłacalności prowadzenia działalności i rentowności sprzedaży. Zidentyfikowanym problemem lokalnej gospodarki jest niedostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy. W badaniach z mieszkańcami wskazywano, że potrzeba wsparcia zarówno nowych firm, jak i istniejących przedsiębiorców na rynku jest wciąż bardzo duża. Umiejętności są również niezbędne dla udanego przejścia w kierunku zrównoważonej i sprzyjającej włączeniu społecznemu gospodarki, charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia. Niemniej jednak osoby wysoko wykwalifikowane koncentrują się głównie w regionach miejskich. Trwające przemiany na rynkach pracy i doświadczenia lockdownu gospodarki podczas pandemii COVID-19 zwiększyły zapotrzebowanie na elastyczność pracy i zmniejszyły stabilność zatrudnienia. Aby sprostać nowym wymaganiom dotyczącym umiejętności, konieczne są szkolenia i edukacja pracowników. Ogólnie rzecz biorąc, uczestnictwo w działaniach edukacyjnych i szkoleniowych jest znacznie wyższe w regionach miejskich niż wiejskich. Koreluje to z wyzwaniami dotyczącymi osób zbyt wcześnie porzucających formalną edukację. Konsultacje społeczne pokazują również, że szczególnie wysoki jest udział osób bez doświadczenia w obsłudze komputera, zwłaszcza w terenach wiejskich.

LGD posiada dobre doświadczenia wsparcia przedsiębiorczości mieszkańców. W latach 2014-2020 LGD skutecznie wspierało przedsiębiorczość na obszarze LSR. Do końca 2023 roku ze środków LSR powstanie 94 nowych miejsc pracy, z czego 22 ze środków EFS i 72 projekty ze środków PROW 2014-2020. Szansą może być zmiana nastawień konsumpcyjnych życia i popularyzacja slow food, slow turism. Wciąż aktualnym zagrożeniem dla lokalnej branży gospodarczej jest jednak dalszy wzrost cen materiałów i usług (inflacja). Na te problemy mogą oddziaływać działania pomocowe EFRROW i EFS+ w zakresie wsparcia przedsiębiorczości na obszarze wiejskim i podejmowanie nowych działalności gospodarczych. Zbyt wysoka stopa bezrobocia szczególnie wśród osób młodych wynikająca m.in. z niedostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb lokalnego rynku pracy. Niedostateczna ilość dużych firm tworzących nowe miejsca pracy. Duży poziom migracji zarobkowej poza powiat, jednak rosnący poziom wykształcenia ogólnego młodzieży daje podstawę do budowy lokalnej gospodarki opartej na wiedzy.

Na terenie obszaru LSR dominują gleby słabe i mało urodzajne, co ogranicza możliwość rozwoju rolnictwa. Zgodnie z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego na obszarze LSR istnieje jednak

potrzeba ograniczania do niezbędnego minimum przeznaczania na cele nierolnicze gruntów rolnych o wysokiej waloryzacji przestrzeni produkcyjnej, strategicznych dla produkcji żywności; teren LSR to tradycyjne „zagłębie mleczne" i duża powierzchnia użytków zielonych.

Podsumowując analizę uwarunkowań gospodarczych, kwestie gospodarcze obszaru objętego LSR są wyraźnie związane z problemami społecznymi i demograficznymi. Negatywne zjawiska gospodarcze wynikają z odpływu wykształconych mieszkańców, dlatego alokacja środków finansowych i działania naprawcze koncentrować się powinny na sprzyjaniu współpracy między instytucjami publicznymi, podmiotami wspierającymi przedsiębiorstwa i podmiotami społeczeństwa obywatelskiego w celu poprawy sytuacji gospodarczej na szczeblu lokalnym. Strategia powinna wspierać rozwój turystyki, ponieważ sektor ten ma ogromny potencjał w pobudzaniu gospodarki lokalnej, a także jest szansą na ograniczenie negatywnych tendencji migracji siły roboczej. W PS WPR będą realizowane interwencje zachęcające młode osoby do podejmowania działalności rolniczej. Prowadzone powinny być również kampanie informacyjne zachęcające do udziału we wsparciu. W szczególności kanały dystrybucji informacji uwzględniać będą konieczność dotarcia do grup defaworyzowanych. Przy realizacji wsparcia zapewnione zostanie równouprawnienie kobiet i mężczyzn. Wdrażana będzie koncepcja *smart villages*, w tym rozwoju biogospodarki. Realizacja wspólnych przedsięwzięć na poziomie lokalnym przyczyni się do większej integracji społeczności mieszkańców małych miejscowości wiejskich. Analiza zmian w otoczeniu społeczno-gospodarczym wskazuje, że cele LSR 2014-2020 powinny być kontynuowane w latach 2023-2027. Szczególnie potrzeby w obszarze przedsiębiorczości mieszkańców są aktualne i wciąż wymagające wsparcia. Badania kwestionariuszowe z mieszkańcami pokazują, że opinie ankietowanych na temat warunków życia w gminach z obszaru LSR są jednoznacznie pozytywne. Badanie kwestionariuszowe pokazuje aktualny problem potrzeby realizacji kolejnych programów pomocowych przeznaczanych na rozwój przedsiębiorczości, wsparcia tworzenia pozarolniczych miejsc działalności zawodowej oraz wsparcia projektów infrastrukturalnych w obszarze kultury i dziedzictwa obszaru (wykorzystanie potencjału kulturowego Kurpi). Rolnictwo może stanowić potencjał dla rozwoju gospodarki, jeżeli poprawie ulegnie jakość w obszarze przetwórstwa. W ramach PS WPR 2023-2027, możliwe będzie wsparcie przetwórstwa rolno-spożywczego (działanie Przetwórstwo i marketing produktów rolnych). Szansą rozwoju obszaru LSR mogą być rosnące oczekiwania konsumentów w zakresie jakości żywności oraz rosnący rynek zbytu na żywność wysokiej jakości, w tym m.in. żywność ekologiczną, produkty regionalne i tradycyjne. Aktualnym jednak zagrożeniem będzie utrzymująca się niska dochodowość rolnictwa. Ciekawym zakresem wsparcia będzie wykorzystanie środowiskowego i turystycznego potencjału np. poprzez tworzenie ofert tematycznych pobytów średnio- i długoterminowych tj.: „Slow Food", „Slow Tourism". W badaniach jakościowych pojawiały się oczekiwania wsparcia współpracy przedsiębiorców z terenu LSR poprzez rozwój współpracy w wymiarze produkcyjnym, usługowym, społecznym dążąc do wdrożenia formuły tzw. „wielofunkcyjności". LGD powinno wypracować wspólne rozwiązania sieciujące przedsiębiorców i organizacje pozarządowe z terenu LSR. W ostatnich latach wiele polskich sołectw poszukuje możliwości rozwoju w sektorze pozarolniczym w oparciu o zasoby przyrodnicze, czy kulturowe, w które bogaty jest region. Dobrym przykładem są wioski tematyczne[21]. Wioski tematyczne stwarzają nowe możliwości zarobkowania poza rolnictwem.

Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe

Obszar LSR zaliczany jest do tzw. „Zielonych Płuc Polski"; posiada znaczne walory przyrodnicze w postaci terenów chronionych oraz występującej na ich terenie fauny i flory. W bliskim sąsiedztwie obszaru LSR znajduje się krajowa sieć ekologiczna ECONET PL (część Obszaru Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi). Ze względu na bogate dziedzictwo naturalne, bioróżnorodność i różnorodność krajobrazową, Polska podobnie jak

[21] Robocza definicja wsi tematycznej przedstawiona została w raporcie przygotowanym pod kierunkiem J. Brunmayera (Idziak 2011). Określa się nią wieś, której rozwój podporządkowany jest wiodącej idei, tematowi przewodniemu, dzięki któremu staje się ona jedyna w swoim rodzaju i rozpoznawalna. Jest to sposób na tworzenie, przy minimalnych nakładach, nowej oferty wsi, której główne działania skierowane są na doznania, edukację i twórczość.

województwo podlaskie stoi przed wieloma wyzwaniami w zakresie ochrony środowiska. Dotyczą one zmiany klimatu, spadku różnorodności biologicznej, zielonej infrastruktury, konieczności ograniczenia emisji gazów cieplarnianych i zanieczyszczenia środowiska. Istnieje również potrzeba zwiększenia efektywności energetycznej i wykorzystania energii odnawialnej. Jak stwierdzono w raporcie środowiskowym strategicznej oceny oddziaływania na środowisko[22], ekstremalne zjawiska pogodowe w postaci upałów i fal gorąca w Europie Środkowej znacznie się nasiliły i przewiduje się, że staną się jeszcze częstsze i bardziej długotrwałe. Zmieniający się klimat wpływa również na wiele sektorów gospodarki i działalności człowieka, w tym na rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo, gospodarkę wodną, ochronę wybrzeża i ochronę przeciwpowodziową, energetykę, transport, turystykę, budownictwo oraz zdrowie i dobrostan ludzi.) Strategie adaptacyjne i inne strategie w zakresie ochrony środowiska muszą być zatem powiązane ze względami gospodarczymi, takimi jak zrównoważony rozwój turystyki, który obejmuje ochronę i konserwację budynków historycznych i obiektów dziedzictwa kulturowego.

Ślad węglowy mógłby zostać zmniejszony również poprzez zwiększenie wykorzystania energii odnawialnej. Rozwój i eksploatacja odnawialnych źródeł energii OZE to właściwy kierunek działań na rzecz poszanowania energii ze źródeł konwencjonalnych oraz wzrostu efektywności energetycznej**.** Chociaż niektóre kraje europejskie już w 2018 roku przekroczyły swoje samodzielnie określone cele w zakresie energii odnawialnej na 2020 rok[23], konieczne są dalsze wysiłki w celu zwiększenia wykorzystania odnawialnych źródeł energii we wszystkich sektorach[24].

Rolniczy charakter województwa podlaskiego i obszaru LSR daje możliwości do rozwoju odnawialnych źródeł energii opartych na biomasie roślinnej i zwierzęcej (odpadowej), choć problemem obszaru jest oparcie lokalnych źródeł energii o paliwa konwencjonalne – niewystraczająca liczba źródeł energii opartych o OZE, zwłaszcza wśród indywidulanych mieszkańców (mimo podejmowanych zabiegów w tym zakresie w ostatnich latach). Województwo podlaskie jest mocno uzależnione od importu energii (osiąga najniższe wyniki w kraju w wytwarzaniu energii), ale jednocześnie osiąga ponadprzeciętne wyniki w produkcji energii ze źródeł odnawialnych (2 miejsce w kraju). Jednym z wyzwań wskazanych w SRWP 2030 jest zatem transformacja energetyczna pozwalająca na zapewnienie regionowi bezpieczeństwa energetycznego. Dlatego działania polegające na wytwarzaniu energii z OZE, staną się istotnym elementem dywersyfikacji źródeł wytwarzania. Zgodnie z zapisami programu regionalnego[25], uwarunkowania geofizyczne województwa podlaskiego sprawiają, że preferowanymi sektorami OZE są energia z biomasy oraz energia słoneczna. Korzystne warunki do rozwoju posiadają zarówno rejony o dobrze rozwiniętym rolnictwie, jednostki osadnicze (przy wykorzystaniu osadów z oczyszczalni komunalnych) czy tereny sąsiadujące z obiektami przemysłowymi, których odpad może być wykorzystany do produkcji energii (mleczarnie, tartaki). Wsparcie potencjału obszaru zapewnione zostanie w FEdP w zakresie produkcja energii i/lub ciepła ze źródeł odnawialnych z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności, projekty grantowe społeczności lokalnych.

Część jednolitych części wód powierzchniowych jest zagrożona nieosiągnięciem celów środowiskowych oraz wykazuje się złym stanem wód, wobec czego konieczne jest podejmowanie działań mających na celu ochronę

[22] SEA - Integra, ZaVita, 2021

[23] Podstawowe wymagania w zakresie wykorzystania odnawialnych źródeł energii w celu pokrycia zapotrzebowania na energię wynikają z obowiązku spełnienia wymagań Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 roku, w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych. Polska została zobowiązana do uzyskania do 2020 roku 15% udziału wytwarzania energii odnawialnej w bilansie energetycznym kraju. W całej Unii Europejskiej do 2020 roku ilość energii ze źródeł odnawialnych ma wzrosnąć do 20%

[24] Obejmuje to przemysł i sektor mieszkaniowy, np. poprzez ułatwianie zdecentralizowanej produkcji energii i wzmocnienie pozycji konsumentów energii odnawialnej oraz społeczności korzystających z energii odnawialnej. Głównym elementem składowym systemu energetyki prosumenckiej są małoskalowe instalacje OZE, które produkują energię elektryczną na potrzeby gospodarstwa oraz nadwyżki mogą sprzedawać do sieci (małe elektrownie wiatrowe – wiatraki o osi pionowej; kolektory słoneczne ogniwa, fotowoltaiczne; pompy ciepła i urządzenia kogeneracyjne (mikrobiogazownie) na gnojowicę i pozostałości z produkcji rolnej).

[25] Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027, str. 9

zasobów wodnych przed zanieczyszczeniem, wynikającym z prowadzenia gospodarki rolnej z wykorzystaniem nawozów czy też z egzystencji mieszkańców (niewystarczająca ilość oczyszczalni przydomowych czy szczelnych szamb). W przypadku jednolitych części wód podziemnych nie występuje ryzyko nieosiągnięcia celów środowiskowych. Konieczne jest jednak nadal podejmowanie przedsięwzięć przyczyniających się do ochrony tych wód przed zanieczyszczeniami. Stan powietrza atmosferycznego wciąż wymaga poprawy, należy nadal prowadzić prace służące zmniejszeniu jego zanieczyszczenia.

Obszar LSR posiada atrakcyjne zasoby Kurpi, choć badania jakościowe obszaru pokazują niewystarczającą promocję kultury kurpiowskiej w regionie i kraju. Działalność twórcza na Kurpiach przejawia się w różnych dziedzinach sztuki, a mianowicie w malarstwie, rzeźbiarstwie, tkactwie, garncarstwie czy muzyce. Zasadniczym elementem, który zdobi i dodaje uroku chatom wiejskim na Kurpiach, są słynne wycinanki kurpiowskie, które były wykonywane przez kobiety[26]. Wyróżniamy z nazw takie formy wycinanek jak leluja gwiazda, pajacyk, ptak czy kogut. Inną ważną dziedziną w kulturze kurpiowskiej, którą trudnili się głównie mężczyźni, było rzeźbiarstwo. Najwięcej tworzono rzeźb religijnych przedstawiających Chrystusa ukrzyżowanego lub figury Świętych[27]. Miejscowościami najbardziej znanymi z tradycji kurpiowskich są Zbójna, Turośl i Nowogród[28]. W Nowogrodzie znajduje się Muzeum-Skansen Kurpiowski im. Adama Chętnika. Zasadna będzie kontynuacja działań LSR w okresie 2023-2027 ukierunkowanych na rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjnej. Wsparcie rozwoju lokalnego potencjału turystycznego powinno wykorzystywać dziedzictwo kurpiowskie bazujące na kurpiowskich tradycjach rękodzielniczych, regionalnych pieśniach, przyśpiewkach i tańcach. Szansą obszaru LSR może być zatem wzrost znaczenia turystyki kwalifikowanej (turystyka przyrodnicza). LGD ma dobre doświadczenia wsparcia lokalnego potencjału turystycznego wykorzystującego atrakcyjne zasoby Kurpi. Zmiany te, zauważane są przez mieszkańców. Pytani w ramach badania ewaluacyjnego ex-post, o to, jakie powinny być dalsze kierunki rozwoju turystyki na obszarze LGD, wskazują, że niezbędne jest, w szczególności poprawa, uzupełnienie bądź stworzenie infrastruktury turystycznej. Obszar charakteryzuje się ograniczoną liczbą obiektów zabytkowych i wpisanych do rejestru zabytków w stosunku do średniej woj. podlaskiego. Podobnie sytuacja prezentuje się w liczbie zabytków architektury obronnej i rezydencjonalnej.

Doświadczenia okresu wdrażania LSR w okresie programowania na lat 2014-2020[29] i wyniki badania ex-post LSR pokazują potencjał koncepcji wioski tematycznej czy zagrody edukacyjnej. Na obszarze można wskazać trzy takie miejsca: po pierwsze, Turośl gdzie żywa jest kultura kurpiowska; na tym terenie znajduje się zabytkowy Kościół Rzymskokatolicki pw. św. Jana Chrzciciela, który był przedmiotem dotacji na renowację w ramach dziedzictwa kulturowego oraz działa sprawna organizacja KGW Turośl anie; po drugie – w Gminie Zbójna, miejscowość Dobry Las z działającym na tym terenie KGW Dobry Las i specjalizacją produktów z wykorzystaniem jałowca; po trzecie - Gmina Stawiski, gdzie wykorzystując doświadczenia zamiłowania do szachów można utworzyć miasteczko szachowe – bazujące na dziedzictwie słynnego mistrza szachowego Artura Rubinsteina. Należy jednak zwrócić uwagę, że zgodnie z zapisami PS WPR 2023-2027 w przypadku chęci wspierania w okresie 2023-2027 operacji realizowanych w ramach gospodarstw agroturystycznych oraz w ramach zagród edukacyjnych warunkiem kwalifikowalności będzie m.in. przystąpienie do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych prowadzonej przez CDR O/Kraków nie później niż w dniu złożenia wniosku o płatność.

Szczególne warunki naturalne, bezpośrednie sąsiedztwo Puszczy Kurpiowskiej, skrzyżowanie tras wodnych i lądowych z północy na południe i ze wschodu na zachód, droga wodna z Warszawy na Mazury predestynują

[26] T. Lendo: Nasze dziedzictwo Kurpiowszczyzna, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe, Ostrołęka 2009, s. 46–48
[27] W. Bieńkowska-Gołasa, D. Nasiadka Kultura ludowa jako element promocji regionu kurpiowskiego, Turystyka i rozwój regionalny SGGW, Warszawa 2020, str. 11 i nast.
[28] Zob. Historia Kurpi
[29] Zob. Podsumowanie projektu współpracy LGD Kraina Mlekiem Płynąca pn. „Wioski tematyczne i zagrody edukacyjne narzędziem aktywizacji społeczności lokalnej”

obszar LSR do pełnienia funkcji turystycznej. Obszar nie zachęca turystów i mieszkańców do wypoczynku w regionie, z uwagi na brak infrastruktury turystycznej w zakresie gospodarki regionu. Gminy LSR charakteryzują się czystym, nieskażonym środowiskiem oraz bogatymi tradycjami kulturowymi. Charakterystycznym elementem obszaru LSR są dwie rzeki Pisa (prawobrzeżny dopływ Narwi) oraz Narew to rzeki tworzące niezwykle urokliwy turystyczny szlak wodny Polski Północno-Wschodniej, będący jednocześnie szlakiem tranzytowym łączącym Wisłę z systemem Wielkich Jezior Mazurskich. Pisa jest odbiornikiem ścieków komunalnych i przemysłowych z Pisza oraz spływów zanieczyszczeń z terenów wykorzystywanych rolniczo i turystycznie, co stanowi zagrożenie dla gmin LGD. Obie rzeki należą do największych rzek nizinnych w Polsce, niestety, obecnie jedynie w nieznacznym stopniu wykorzystywane w turystyce wodnej. Mają jednak ogromny potencjał do tego, by stać się jednym z najatrakcyjniejszych szlaków wodnych. Konsultacje społeczne z mieszkańcami pokazały jednak problem słabej rozpoznawalności obszaru LSR – brak marki lokalnej i marketingu terytorialnego wykorzystującego rzeki znajdujące się na obszarze LSR.

Obszar LSR charakteryzuje się wysoką lesistością (53,50%), co daje potencjał do prowadzenia aktywności turystycznej w oparciu o zasoby naturalne. Na obszarze LSR występują liczne obszary Natura 2000 tj.: Ostoja Narwiańska, Dolina Pisy, Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie, Sasanki w Kolimagach. Na obszarze LSR znajdują się liniowe projekty turystyczne „Pisa – Narew" i „Szlak wodny Króla Stefana Batorego - Zalew Zegrzyński – Niemen" na rzekach Pisa i Narew. Przez obszar przebiega również Szlak Melchiora Wańkowicza. Szlak ten nawiązuje do trasy jaką w czerwcu 1935 r. przebył Melchior Wańkowicz ze swoją córką, co zostało opisane w książce „Na tropach Smętka"[30]. Problemem podnoszonym podczas konsultacji społecznych była jednakże niedostateczna wiedza mieszkańców na temat potencjału i ochrony środowiska, w tym posiadanych walorów przyrodniczych i obszarów chronionych.

Obszar LSR nie jest położony na szczególnie cennych obszarach przyrodniczych, ale posiada pewien potencjał do rozwoju agroturystyki. Identyfikowanym problemem jest jednak niedostatek infrastruktury ukierunkowującej ruch turystyczny i ograniczającej jego negatywny wpływ na środowisko, w tym ścieżek i tras rowerowych oraz oznakowania walorów i atrakcji turystycznych. Na terenie obszaru LSR znajdują się liczne wartościowe obiekty stanowiące o dziedzictwie kulturowym obszaru LSR. Do atrakcji turystycznych terenu zaliczyć należy szlak schronów bojowych z II wojny światowej[31]. Jedną z atrakcji turystycznych obszaru LSR jest pięciohektarowy zalew umiejscowiony przy międzynarodowej trasie nr 61 niedaleko Stawisk, stanowiące idealne miejsce dla miłośników wędkarstwa. Kolejną atrakcją jest Kościół w Porytem, który związany jest z nazwiskiem Kossaków. Tutaj 16 lipca 1884 roku odbył się ślub Wojciecha Kossaka malarza batalisty, z Marią Kisielnicką ziemianką z parafii Poryte. We wsi Grabowo zachował się dwór, wzniesiony dla Antoniego Wagi w latach 1852 – 1865. Obok dworu rozciąga się wciąż piękny park krajobrazowy, założony około roku 1850. Szczególną ozdobą tego miejsca jest sztuczny kanał oraz staw z wyspą, na której w roku 1925 wzniesiona została, na planie koła, murowana kolumnowa altana, która mimo upływu lat nie straciła swego uroku. Na obszarze gminy Grabowo zachowały się również bunkry stanowiące odcinek radzieckiej linii obronnej tzw. Linii Mołotowa, powstałej w latach 1939-41. W gminie Kolno znajduje się „Stary Dwór" w Czerwonem. Gmina usiana jest również schronami i bunkrami – pozostałymi po II wojnie światowej. W gminie Turośl uwagę przybywających gości, zwraca drewniany XIX – wieczny wiatrak "koźlak", dzisiaj Izba Regionalna, w której zgromadzonych jest około 500 eksponatów w postaci dawnych narzędzi

[30] Turystyka odwiedzimy urzekające regiony, publikacja powstała w ramach projektu współpracy pn. „Turystyka – odwiedzamy urzekające regiony"

[31] Między 5 a 10 września 1939 r. okolice Nowogrodu były areną zaciętych walk. Pamiątką tamtych dni jest zespół kilkunastu schronów bojowych, rozrzuconych w dolinie rzeki pomiędzy Szablakiem a hotelem "Zbyszko" w Nowogrodzie. Najbardziej znany i najłatwiejszy do odnalezienia jest schron przy moście drogowym. Szczególnie warte uwagi są unikalne dwie sosny zrośnięte ze sobą na wysokości 4 m rosnące przy drodze Mały Płock - Wygrane - Rakowo (ok. 1 km za wsią Wygrane). We wsi Józefowo znajduje się cmentarz żołnierzy poległych w czasie I wojny światowej. Nekropolia wymaga renowacji i stałych nakładów na prace konserwatorskie.

przedstawiających historię i życie Kurpiów. Spichlerz z lat dwudziestych XX wieku jest siedzibą Gminnego Ośrodka Kultury. Gmina Turośl leży w obszarze Kurpiowskiej Puszczy Zielonej i obejmuje 21 wsi. Atrakcyjne rejony to obszar jeziora Łacha i rezerwat przyrody "Ciemny Kąt" z reliktami dawnych puszczańskich drzewostanów. Szczególną atrakcją są również odbywające się cyklicznie imprezy, takie jak „Turośląńskie Prezentacje Kulturalne" (druga niedziela lipca), czy "Kartoflisko" (druga niedziela września). W okresie Świąt Wielkanocnych wyplatane są słynne kurpiowskie palmy niesione w kwietną niedzielę w procesji oraz farbowane woskiem i naturalnymi barwnikami pisanki. W okresie Bożego Narodzenia wszyscy chętni spotykają się w GOK-u aby uczyć się ról i przygotować kostiumy kolędników, którzy tuż po świętach idą po wsi „Z Herodem" i „Z Gwiazdą". Z kolei - atrakcją gminy Zbójna jest rezerwat „Kanistan". W rezerwacie tym jest jeden z największych i najlepiej zachowanych w Puszczy Kurpiowskiej bagienny las olszowy o charakterystycznej kępiastej strukturze. Drzewostan olszy ma domieszkę brzozy omszałej, świerka i jarzębiny. Na terenie Puszczy Kurpiowskiej jest to jedyny rezerwat o tak dużej wartości przyrodniczej i sprawy melioracji na jego obrzeżach winny być podporządkowane zachowaniu tego przyrodniczego obiektu w naturalnym stanie. Na obszarze znaleźć możemy szlak grodów mazowieckich (Mały Płock, Nowogród, Łomża, Wizna). Sławne osoby, których historia powiązana jest z obszarem LSR, to Wojciech Kossak, prof. Simona Gabriela Kossak oraz płk. Stanisław Steczkowski. Kolejnym znanym mieszkańcem obszaru LSR był Akiba Rubinstein jeden z największych szachistów świata. Uznawany jest za jednego z prekursorów nowoczesnej gry pozycyjnej. Rubinstein uważany jest dzisiaj za jednego z największych klasyków szachów[32]. Na obszarze LSR urodzili się Antoni i Jakub Wagowie, słynni polscy przyrodnicy oraz Adam Chętnik – miłośnik i badacz kultury kurpiowskiej, autor książek poświęconych Kurpiom Kurpi Zielonych, założyciel Skansenu Kurpiowskiego w Nowogrodzie.

Jednym z wyzwań gmin członkowskich LGD jest zarządzanie dziedzictwem kulturowym obszaru LSR. Zasadne będzie wsparcie władz samorządowych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym rozumianym jako planowany proces ochrony i wykorzystania dziedzictwa w rozwoju gospodarczym i społecznym gminy. Zwłaszcza, że stan techniczny wielu obiektów dziedzictwa kulturowego jest zły, co może negatywnie oddziaływać na turystykę.

Obszar LSR charakteryzuje się przeciętnym potencjałem i niską atrakcyjnością turystyczną wyrażoną w wartości wskaźnika Schneidera wyrażony liczbą korzystających z noclegów turystów przypadających na 1000 mieszkańców. Wartość wskaźnika Schneidera dla powiatu łomżyńskiego wyniosła 399, czyli o połowę mniej niż wartość dla woj. podlaskiego 715 (wartość wskaźnika dla powiatu kolneńskiego nie została podana w GUS BDL). W związku z tym należy wspierać nie tylko ochronę cennych obiektów, ale także ułatwienie dojazdu do nich z wykorzystaniem przyjaznych dla klimatu środków transportu. W tym miejscu należy w szczególności wspomnieć o infrastrukturze rowerowej. Ważna jest również intensyfikacja działań związanych z promocją turystyki. Potencjał turystyczny obszaru LSR nie jest skutecznie wykorzystywany. Aby lepiej z niego korzystać, należy zintensyfikować inwestycje w infrastrukturę turystyczną oraz działania promocyjne skierowane do turystów. Może to znacznie poprawić sytuację gospodarczą regionu. Wsparcie w obszarze zidentyfikowanych wyzwań obszaru LSR zapewniać będą środki pomocowe w ramach FEdP na ochronę, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, ochronę, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, ochronę, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000 oraz fizyczną odnowę i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.

[32] Władysław Korcz, Akiba Rubinstein, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1989

Tabela 9. Formy ochrony przyrody na obszarze LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Lesistość	Park narodowy	Park krajobrazowy	rezerwat przyrody	obszar chronionego Krajobrazu	specjalny obszar ochrony (SOO)	obszar specjalnej ochrony (OSO)
1.	Mały Płock	21,20%	Brak	Brak	Brak	Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi	Ostoja Narwiańska Dolina Pisy Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie	Dolina Dolnej Narwi:
2.	Grabowo	21,60%	Brak	Brak	Brak	Brak	Dolina Pisy Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie	Puszcza Piska
3.	Kolno (Gmina)	22,30%	Brak	Brak	Brak	Dolina Pisy Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie Sasanki w Kolimagach	Dolina Pisy Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie Sasanki w Kolimagach	Puszcza Piska
4.	Kolno (Miasto)	4,90%	Brak	Brak	Brak	Brak	Brak	Brak
5.	Stawiski	20,30%	Brak	Brak	Uroczysko Dzierzbia	Brak	Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie	Brak
6.	Turośl	27,10%	Brak	Brak	Ciemny Kąt	Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi	Dolina Pisy Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie Myszynieckie Bory Sasankowe	Puszcza Piska
7.	Nowogród	23,70%	Brak	Brak	Brak	Równina kurpiowska Ostoja Narwiańska Dolina Pisy	Ostoja Narwiańska Dolina Pisy	Dolina Dolnej Narwi
8.	Zbójna	47,70%	Brak	Brak	Czarny Kąt Łokieć Kaniston	Ostoja Narwiańska Dolina Pisy Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi	Ostoja Narwiańska Dolina Pisy Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie	Dolina Dolnej Narwi

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Podsumowując analizę uwarunkowań środowiskowo-kulturowych, na obszarze LSR poczyniono wiele inwestycji mających na celu poprawę dostępu do infrastruktury sportowej oraz obiektów kultury, również ze środków LGD w latach 2014-2020. Powtarzającym się problemem obszaru jest jednak niewykorzystany potencjał warunków do rozwoju turystyki, rekreacji i kultury. W okresie 2023-2027 możliwe będzie wsparcie ze środków LSR w ramach PS WPR 2023-2027 na rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w szczególności w zakresie gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych oraz małą infrastrukturę gminną. Wsparcie LSR 2023-2027 za pomocą środków PS WPR na ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi oraz poprawę dostępu do małej infrastruktury publicznej (szczególnie infrastruktury kulturowej i turystycznej) wydaje się uzasadnione potrzebami obszaru w zakresie uwarunkowań środowiskowych i kulturowych obszaru LSR.

Aby osiągnąć efekt synergii wsparcia zachowana zostanie komplementarność z programami regionalnymi i krajowymi zapewniającymi wsparcie głównie administracji i NGO's na realizację projektów skierowanych na turystykę i kulturę tj. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS) oraz Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027. Obszar objęty LSR ma duży potencjał do rozwoju agroturystyki, np. ze względu na duży udział obszarów wiejskich i cennych przyrodniczo. Zaangażowanie w działania władz lokalnych, przedsiębiorców, partnerów środowiskowych, a także lokalnych liderów, wzmocni integrację społeczną i pozwoli na lepszą ochronę, rozwój i promocję walorów turystycznych. Kolejnym komplementarnym programem wsparcia projektów wykorzystującym potencjał środowiskowo-kulturowy w obszarze turystyki będzie mógł być Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027, w szczególności Priorytet: 3 – Turystyka Cel szczegółowy: RSO4.6. Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne

Położenie obszaru LSR jest poza zasięgiem negatywnego oddziaływania dużych ośrodków miejskich i przemysłowych. W stosunku do okresu programowania 2014-2020 obszar LSR nie uległ zmianie[33], można zatem wskazać, że na uwarunkowania przestrzenne rozwoju będzie mieć korzystny wpływ dotychczasowa dobra współpraca gmin członkowskich LGD oraz wymiana wspólnych doświadczeń w ramach wspólnej realizacji LSR 2014-2020. Zgodnie z wnioskami z raportu ewaluacji ex-post LSR[34], analiza finansowa realizacji celów LSR 2014-2020 pokazuje, że wydatkowano niemal wszystkie dostępne środki pomocowe w ramach LSR (EFRR, EFS, EFRROW) w kwocie 23 mln zł. Również pod względem rzeczowym realizacja LSR jest na wysokim poziomie. LGD osiągnęło cele ogólne określone w LSR 2014-2020 mierzone za pomocą wskaźników monitorowania. Potencjałem obszaru LSR jest również rosnąca rola współpracy międzysektorowej w ramach LGD, pozwalająca na zacieśnienie współpracy międzygminnej oraz międzysektorowej, przekładając się na poprawę spójności obszaru LGD i wzrost tożsamości mieszkańców z regionem.

Podkreślenia wymaga, że obszar LSR obejmuje liczne tereny zdegradowane i obszary rewitalizacji wymagające podjęcia działań rewitalizacyjnych, co potwierdzają lokalne programy rewitalizacji, które zostały uchwalone w pięciu z ośmiu gmin członkowskich LGD[35]. Żadna z gmin członkowskich LGD nie posiada jednak gminnego programu rewitalizacji (GPR) opracowanego na podstawie przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 r. Obowiązujące programy rewitalizacji w gminach członkowskich LGD mają bowiem status tzw. lokalnych programów rewitalizacji, opracowanych na podstawie przepisów o samorządzie gminnym. Z przepisów ustawy o

[33] Warto wskazać jedynie, że w stosunku do okresu programowania na lata 2007-2013 obszar LSR w okresie 2014-2020 został rozszerzony o miasto Kolno

[34] Por. Raport końcowy z ewaluacji zewnętrznej wdrożenia Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Kraina Mlekiem Płynąca", MM CONSULT, Mały Płock 2023 r.

[35] Zob. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Mały Płock na lata 2017 – 2023, Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Stawiski na lata 2017-2023, Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Kolno na lata 2017-2023, Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Kolno na lata 2017-2023, Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Turośl na lata 2017-2023.

rewitalizacji wynika tymczasem, że wszystkie inne programy rewitalizacji, inne niż GPR, obowiązywać mogą jedynie do 31 grudnia 2023 r. Po tej dacie możliwe będzie uchwalanie oraz stosowanie wyłącznie GPR.

Ze względu na specyfikę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego region zaliczany jest do obszaru tzw. Polski Wschodniej, a więc obszarów strategicznej interwencji państwa, na których będą podejmowane działania współfinansowane przez fundusze w ramach wszystkich krajowych programów operacyjnych, w tym PS WPR oraz Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027. Szansą dla rozwoju obszaru LSR będą oprócz wsparcia EFRROW również działania RLKS wdrażanie w modelu bezpośrednim w ramach FEdP[36]. Specyfiką obszaru LSR jest dodatkowo możliwość wsparcia operacji z Programu Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027 i realizacji projektów kulturowych, rozwoju usług transportowych i infrastruktury, w obszarze bezpieczeństwa i ochrony zdrowia oraz promocji zarządzania granicami oraz zarządzanie bezpieczeństwem, mobilnością i migracjami.

Obszar LSR w zakresie gminy Nowogród znajduje się również na terenie Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Łomża (MOF). Funkcjonowanie MOF ma istotne znaczenie dla rozwoju gmin partnerskich, realizacji ponadlokalnych, wspólnych działań rozwojowych, wspólnej polityki społeczno – gospodarczej. W zakresie delimitacji obszarów funkcjonalnych ośrodków subregionalnych Strategia odwołuje się do ustaleń Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego (PZPWP), w którym granice miejskiego obszaru funkcjonalnego (MOF) Łomży obejmują trzy podmiejskie gminy: Łomża, Nowogród i Piątnica.

Z kolei – pozostałe gminy członkowskie LGD tworzą Partnerstwo terytorialne pn. „Wiele gmin-jeden cel". W jego skład wchodzi 8 samorządów z województwa podlaskiego, w tym powiat: Powiat Kolneński i 7 gmin, w tym 6 wchodzących w skład powiatu kolneńskiego (Miasto Kolno, Gmina Kolno, Gmina Mały Płock, Gmina Grabowo, Gmina Stawiski, Gmina Turośl), 1 wchodząca w skład powiatu łomżyńskiego (Gmina Jedwabne). Ogólnym celem funkcjonowania partnerstwa jest rozwój współpracy na potrzeby rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru partnerstwa i całego województwa. Gminy członkowskie zrzeszone w tym partnerstwie będą korzystać ze współpracy z innymi samorządami w partnerstwie w celu ubiegania się o środki dotacyjne na zintegrowane i partnerskie projekty infrastrukturalne. Potencjałem obszaru LSR jest zatem możliwość pozyskania dodatkowych środków pomocowych w perspektywie 2021-2027 w ramach instrumentów terytorialnych ZIT.

Badania diagnostyczne odnoszące się do obszaru LSR prowadzone na potrzeby opracowania strategii Partnerstwo „Wiele gmin-jeden cel"[37] pokazują, że ogólny poziom samowystarczalności usługowej gmin członkowskich LGD jest relatywnie niski wśród gmin zlokalizowanych od wschodu wokół najsilniejszego ośrodka obszaru, jakim jest miasto Kolno. Mieszkańcy, którzy korzystają z usług rynku pracy poza własną gminą robią to najczęściej w Łomży, Białymstoku oraz Kolnie, a rzadziej w Piszu. W przypadku bardziej zaawansowanych usług wysoką samowystarczalnością charakteryzuje się miasto Kolno. Centrami usług ochrony zdrowia dla mieszkańców obszaru LSR są: miasto powiatowe Kolno, Łomża i Białystok. Realizacja usług społecznych, komercyjnych i różnych aktywności mieszkańców na obszarze LSR jest zdeterminowana kilkoma czynnikami, w tym m.in. odległością gmin od Białegostoku i ośrodków subregionalnych – Łomży, Ełku, i Pisza; oddziaływanie Ełku i Pisza jako ośrodków subregionalnych jest niewielkie, natomiast wpływ Łomży jest bardzo duży, zwłaszcza na gminy Nowogród i Zbójna, które pod względem administracyjnym należą do powiatu łomżyńskiego. Mieszkańcy północnych gmin realizują część usług w Piszu i Ełku lub Grajewie. W sumie ponad 30% mieszkańców obszaru korzysta regularnie z usług w Łomży, 17% w Białymstoku[38]. Badania pokazują wysokie koszty organizacji punktów przedszkolnych oraz placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne na terenach wiejskich obszaru LSR. Analizy własne prowadzone

[36] Obszar Programu obejmuje: w Polsce NUTS 3: podregiony Białostocki, Łomżyński, Suwalski, Ostrołęcki, Siedlecki, Bialski, Lubelski, Puławski, Chełmsko-Zamojski, Przemyski, Rzeszowski, Tarnobrzeski, Krośnieński

[37] Partnerstwo „Wiele gmin-jeden cel", które powstało w ramach projektu Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego, zdecydowały się zawiązać: Miasto Kolno, Starostwo Powiatowe Kolno oraz gminy Stawiski, Mały Płock, Kolno, Turośl, Grabowo oraz Jedwabne.

[38] Por. Raport diagnostyczny na potrzeby utworzenia partnerstwa Gmin „Wiele gmin-jeden cel", Związek Miast Polskich, Warszawa 2021, str. 48

przez LGD wskazują również na występowanie placówek edukacyjnych do 100 uczniów, które mogą być przedmiotem dotacji ze środków FEdP[39].

Tabela 10. Liczba punktów przedszkolnych i placówek szkolnych na terenie LSR, w tym małych szkół wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	punkty przedszkolne (oddziały przedszkolne)[40]	Liczba dzieci	placówki szkolne	placówki szkolne do 100 uczniów	Liczba dzieci
1.	Mały Płock	4	148	4	3	288
2.	Grabowo	4	55	3	2	251
3.	Kolno (Gmina)	2	41	7	6	668
4.	Kolno (Miasto)	3	480	2	0	804
5.	Stawiski	3	34	3	1	347
6.	Turośl	5	107	5	4	436
7.	Nowogród	1	118	1	0	266
8.	Zbójna	3	135	3	2	277
	Razem / średnia	25	1118	28	18	3337

Źródło: Opracowanie własne

Ze względu na słabość usług rynku pracy w mieście powiatowym dostrzegalne jest ciążenie tych usług do miast subregionalnych, w tym w innym województwie oraz stolicy regionu. Średni poziom wskaźnika G dla gmin członkowskich wynosił na 2020 r. 817 tys. zł i jest to poziom porównywalny w gminach członkowskich, najwyższy poziom wskaźnika G notują miasta Kolno (1,4 tys. zł) i Nowogród (1 tys. zł), z kolei -najniższy Gmina Turośl (jedynie 500 zł), co znacznie obiega od średniej pozostałych gmin. Analizując wysokość dochodów ogółem, najwyższe dochody notuje miasto Kolno na poziomie blisko 59 mln zł rocznie, przy równie wysokich wydatkach 52 mln zł, z kolei najniższe dochody spośród gmin członkowskich osiąga gmina Grabowo - niecałe 21 mln zł rocznie. Należy podkreślić, że wszystkie gminy z obszaru LSR poprawiły ten wskaźnik, co świadczy o wzroście samodzielności finansowej JST. Pomimo różnic w dochodach poszczególnych gmin członkowskich wydatkują one zbliżone środki na projekty dotacyjne, średnio 2,6 mln zł rocznie. W tym jednak zakresie widać znaczące zróżnicowanie gmin członkowskich w zakresie potencjału realizacji projektów dotacyjnych. Największe środki w budżecie gminy na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych za 2020 rok notowane były w Gminie Mały Płock i mieście Kolno (blisko 3 mln zł), najniższe natomiast w gminie Grabowo (jedynie 139 tys. zł). Wydatki te były jednak tak wysokie w tych gminach z uwagi na prowadzone projekty inwestycyjne w poddanym analizie roku budżetowym 2020, osiągając w poprzednich latach budżetowych poziom nie przekraczający 1 mln zł. Analiza pokazuje, że pomimo zróżnicowania dochodów podatkowych gminy członkowskie wydatkują zbliżone środki na mieszkańców pomimo różnego poziomu dochodów – średnio 5,8 tys. zł rocznie na mieszkańca niezależnie od tego, czy jest to gmina wiejska, czy miejsko-wiejska. Kluczowe znaczenie będzie miało zatem przezwyciężenie przepaści między obszarami miejskimi a wsią oraz stworzenie funkcjonalnych obszarów miejskich, które fizycznie połączą rdzenie miast z ich (wiejskimi) zapleczami.

[39] Szkoły do 100 uczniów na terenie LSR Kraina Mlekiem Płynąca: Gmina Stawiski - Szkoła Podstawowa w Porytem, Gmina Mały Płock - Szkoła Podstawowa w Kątach, Szkoła Podstawowa w Chludniach, Szkoła Podstawowa w Rogienicach Wielkich, Gmina Grabowo - Szkoła Podstawowa w Surałach, Szkoła Podstawowa w Konopkach Monetach, Gmina Kolno - Szkoła Podstawowa w Borkowie, Szkoła Podstawowa w Czerwonem, Szkoła Podstawowa w Wykowie, Szkoła Podstawowa w Zabielu, Szkoła Podstawowa w Zaskrodziu, Szkoła Podstawowa w Janowie, Gmina Turośl - Szkoła Podstawowa w Ptakach, Szkoła Podstawowa w Łasze, Szkoła Podstawowa w Lemanie, Szkoła Podstawowa w Ksebkach, Gmina Zbójna- Szkoła Podstawowa w Dobrym Lesie, Szkoła Podstawowa w Kuziach.

[40] Średnio w jednym punkcie przedszkolnym jest 35 dzieci.

Tabela 11. Dochód podatkowy na obszarze LSR oraz poziom wydatków w gminach, wg. stanu na 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Dochody ogółem	Wydatki ogółem	Środki w budżecie gminy na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych	Wskaźniki dochodów podatkowych gmin G	Wydatki ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca
1.	Mały Płock	31,3 mln zł	29,5 mln zł	6 mln zł	605,62	6,5 tys. zł
2.	Grabowo	21,7 mln zł	18,5 mln zł	139 tys. zł	753,57	5,6 tys. zł
3.	Kolno (Gmina)	47,5 mln zł	44,1 mln zł	895 tys. zł	732,17	5,4 tys. zł
4.	Kolno (Miasto)	59,5 mln zł	52,8 mln zł	6,8 mln zł	1 422,21	5,2 tys. zł
5.	Stawiski	44,9 mln zł	37,6 mln zł	3,65 mln zł	838,00	6,5 tys. zł
6.	Turośl	34,2 mln zł	33,2 mln zł	2,2 mln zł	523,51	6,7 tys. zł
7.	Nowogród	27,8 mln zł	23,5 mln zł	1,2 mln zł	1 027,12	5,9 tys. zł
8.	Zbójna	22,6 mln zł	20,2 mln zł	264 tys. zł	637,11	4,9 tys. zł
	Średnia / razem	36,2 mln zł	32,4 mln zł	2,6 mln zł	817,41	5,8 tys. zł

Źródło: wskazniki-dochodow-podatkowych-gmin-powiatow-i-wojewodztw-na-2020-r oraz dane GUS BDL

Analizy jakościowe pokazują, że istotną barierą rozwoju tych obszarów jest niska dostępność do podstawowych usług publicznych, zdekapitalizowanie tkanki osadniczej i zagrożenie walorów przyrodniczych w procesie gwałtownego poszukiwania alternatywnych dróg rozwoju oraz słaba jakość infrastruktury. Na obszarze LSR, znajdują się również obszary zdegradowane, charakteryzujące się zniszczoną, zaniedbaną infrastrukturą mieszkaniową, gorszą jakością przestrzeni publicznej, wieloma problemami społecznymi, upadkiem gospodarczym itd. Miejsca takie generują często występowanie negatywnych zjawisk, takich jak np.: bezrobocie, ubóstwo, przestępczość, problemy edukacyjne, brak uczestnictwa w życiu publicznym i kulturze, zniszczenie środowiska naturalnego, niski poziom obsługi komunikacyjnej, brak terenów publicznych. Zasadne jest „ożywienie" obszarów zdegradowanych, przywróceniu im użyteczności lub zmianie ich funkcji oraz poprawie ich stanu. Uwarunkowania przestrzenne obszaru LGD wpływają na konieczność rewitalizacji wybranych terenów obszaru LSR. Wsparcie w tym zakresie oferowane będzie głównie ze środków dostępnych w FEdP z poziomu regionalnego.

Podsumowując analizę uwarunkowań przestrzenno-funkcjonalnych, analiza ilościowa i jakościowa pokazała, że w kolejnym okresie 2023-2027 należy podejmować szereg działań w skali lokalnej na rzecz ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego. Wykorzystać należy potencjał infrastruktury społecznej utworzonej w ramach dotacji LGD 2014-2020 tj. świetlice wiejskie i infrastrukturę społeczną. W ramach działań strategii należy zwiększyć atrakcyjność migracyjną, np. poprzez wspieranie lepszego wykorzystania potencjału związanego m.in. z wysoką atrakcyjnością dziedzictwa kulturowego i zasobów naturalnych obszaru LSR.

Uzasadnienie potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR

Podstawą do sformułowania potrzeb obszaru LSR była diagnoza, w tym konsultacje społeczne oraz przygotowana na jej podstawie analiza SWOT. Na bazie tych materiałów strukturę logiczną lokalnej strategii rozwoju opracowano na podstawie „metody problemowej" analizując poszczególne problemy etapowo; w pierwszej kolejności dokonano identyfikacji podstawowych problemów dotykających mieszkańców obszaru LSR i jakości ich życia wynikających z braków w zidentyfikowanych zasobach. Zestawienie głównych obszarów problemowych wraz z wynikami analizy SWOT, z których te problemy wynikają przedstawiono w tabeli poniżej. Poniżej zaprezentowano tabelaryczną matrycę logiczną powiązań diagnozy obszaru i ludności oraz analizy SWOT – ze wskazaniem rangi obszarów nadanych przez członków LGD podczas badania kwestionariuszowego zorganizowanego na etapie programowania LSR:

Tabela 12. Analiza SWOT obszaru LSR Kraina Mlekiem Płynąca

MOCNE STRONY	ODNIESIENIE DO DIAGNOZY	WAGA	SŁABE STRONY	ODNIESIENIE DO DIAGNOZY	WAGA
Zmniejszająca się liczba gospodarstw domowych znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, wymagających wsparcia	Uwarunkowania społeczne	6,6	Depopulacja obszaru LSR (spadek o 8% liczby ludności w stosunku do 2013 r.)	Uwarunkowania społeczne	18,3
Relatywnie dobrze rozwinięty system instytucji publicznych działających w sferze instytucjonalnych usług społecznych	Uwarunkowania społeczne	9,5	Apatia i utrwalone negatywne wzorce zachowań w społecznościach popegeerowskich	Uwarunkowania społeczne	13,1
Dogodne warunku do rozwoju systemów odnawialnych źródeł energii (nasłonecznienie, rzeki, dostęp do biomasy)	Uwarunkowania gospodarcze	8,1	Wysoki odsetek osób korzystających z pomocy społecznej (9%), w niektórych gminach znacznie przekraczający średnią dla obszaru LSR (Zbójna (18%)	Uwarunkowania społeczne	16,1
Występowanie licznych obszarów prawnie chronionych: park krajobrazowy, rezerwaty przyrody, obszary sieci Natura 2000 oraz wysoki poziom lesistości obszaru LSR (53,50%)	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	7,5	Mała atrakcyjność osiedleńcza obszaru, w tym niski poziom gęstości zaludnienia obszaru (wyłączając m. Kolno ze statystyki wskaźnik gęstości zaludnienia na poziomie jedynie 29 osób/km^2)brak zainteresowania potencjalnych inwestorów lokowaniem działalności na obszarze oraz mało atrakcyjny rynek pracy	Uwarunkowania społeczne	13,1
Atrakcyjne walory przyrodnicze i środowiskowe (Zielonych Płuc Polski, Puszcza Kurpiowska, Obszar Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi) predysponowanie do rozwoju rekreacji i agroturystyki	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	9,5	Pomoc społeczna świadczona przede wszystkim w formie instytucjonalnej; niedostateczny rozwój lub zupełny brak (w zależności od rodzaju usług i obszaru) usług społecznych w formie zdeinstytucjonalizowanej	Uwarunkowania społeczne	15,1
Liniowe projekty turystyczne „Pisa – Narew” i „Szlak wodny Króla Stefana Batorego - Zalew Zegrzyński – Niemen” na rzekach Pisa i Narew	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	7,0	Wysoka liczba osób korzystających z pomocy społecznej wyrażona w negatywnym poziomie wskaźnika deprywacji lokalnej oraz problem dziedzicznej nieudolności	Uwarunkowania społeczne	13,1

Duża liczba małych, rodzinnych gospodarstw rolnych jako potencjał do rozwoju turystyki (np. zagrody edukacyjne) lub przetwórstwa lokalnych produktów wykorzystując potencjał obszaru LSR (np. wioska kurpiowska w Turośli, wioska jałowcowa w Dobrym Lesie, miasteczko szachowe w Stawiskach)	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	7,3	Zróżnicowany i niewykorzystany potencjał NGO oraz niewystarczająca współpraca mieszkańców na rzecz planowania rozwoju na szczeblu lokalnym	Uwarunkowania społeczne	15,1
„Zagłębie mleczne" i duża powierzchnia użytków zielonych	Uwarunkowania gospodarcze	5,6	Wzrost zagrożeń o charakterze behawioralnym, np. uzależnienie od komputera, smartfonu, abulia przede wszystkim wśród dzieci i młodzieży	Uwarunkowania społeczne	12,6
Szlaki turystyczne „Pisa – Narew" i „Szlak wodny Króla Stefana Batorego - Zalew Zegrzyński – Niemen" na rzekach Pisa i Narew	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	5,5	Niska dostępność miejsc wychowania przedszkolnego oraz szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne	Uwarunkowania społeczne	11,0
Kultura Kurpi- posiadanie własnej kultury i tradycji kurpiowskiej	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	5,3	Słabo rozwinięte przetwórstwo i sprzedaż bezpośrednio do klienta lokalnych produktów rolnych, zwłaszcza przez małe podmioty/gospodarstwa rolne - mimo posiadanych zasobów tych produktów	Uwarunkowania społeczne	14,3
Rosnąca rola partnerstwa w ramach LGD, pozwalająca na zacieśnienie współpracy międzygminnej oraz międzysektorowej, przekładając się na poprawę spójności obszaru LGD i wzrost tożsamości mieszkańców z regionem	Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne	2,8	Rozdrobnione, niskotowarowe i ekstensywne rolnictwo	Uwarunkowania gospodarcze	9,6
Możliwość pozyskania dodatkowych środków pomocowych w perspektywie 2021-2027 w ramach instrumentów terytorialnych ZIT (Partnerstwo Wiele gmin-jeden cel oraz MOF Łomża)	Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne	3,0	Niska liczba podmiotów zarejestrowanych w REGON, w tym również osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców	Uwarunkowania gospodarcze	9,8
			Niekorzystna struktura osób bezrobotnych (osoby młode oraz długotrwale pozostające bez pracy, oraz nieposiadające kwalifikacji zawodowych) oraz problem bezrobocia ukrytego w rolnictwie na terenach wiejskich	Uwarunkowania gospodarcze	8,0

			obszaru LGD; zagrożenie rolników i ich domowników wykluczeniem społecznym i ubóstwem		
			Niski poziom innowacyjności przedsiębiorców polegający gównie na powielaniu istniejących rozwiązań	Uwarunkowania gospodarcze	8,5
			Niewystarczające wykorzystanie posiadanych zasobów naturalnych i kulturowych dla rozwoju przedsiębiorczości w kontekście generowana nowych miejsc pracy oraz dochodów dla lokalnej społeczności i gospodarki obszaru	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	10,3
			Rosnące zanieczyszczenie środowiska spowodowane działalnością człowieka oraz postępująca degradacja posiadanych walorów naturalnych, w tym lokalnej bioróżnorodności	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	4,5
			Niewystarczająca promocja kultury kurpiowskiej w regionie i kraju	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	7,3
			Niedostateczna wiedza mieszkańców na temat ochrony środowiska, w tym posiadanych walorów przyrodniczych, obszarów chronionych	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	2,8
			Niedostatek infrastruktury ukierunkowującej ruch turystyczny i ograniczającej jego negatywny wpływ na środowisko, w tym ścieżek i tras rowerowych oraz oznakowania walorów i atrakcji turystycznych	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	5,0
			Relatywnie niski ogólny poziom samowystarczalności usługowej gmin członkowskich	Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne	1,0

SZANSE	ODNIESIENIE DO DIAGNOZY	WAGA	ZAGROŻENIA	ODNIESIENIE DO DIAGNOZY	WAGA
Rozwój gospodarczy obszarów wiejskich w oparciu o nowe modele biznesowe i biogospodarkę	Uwarunkowania gospodarcze	4,6	Nasilenie procesu starzenia się społeczności lokalnych potwierdzone wysokim współczynnikiem obciążenia demograficznego, co stawia przed całym obszarem wyzwania w zakresie społecznym, gospodarczym, ale także medycznym, socjalnym	Uwarunkowania społeczne	8,6
Nowe trendy konsumpcyjne i zmiana modelu życia i popularyzacja slow food oraz slow turism	Uwarunkowania gospodarcze	3,3	Drenaż kapitału ludzkiego przez zagranicę i bardziej konkurencyjne miasta i gminy w Polsce	Uwarunkowania społeczne	8,3
Wysokie walory środowiskowe i kulturowe, umożliwiające rozwój turystyki wiejskiej	Uwarunkowania środowiskowo-kulturowe	3,6	Dalszy wzrost cen materiałów i usług (inflacja) oraz znaczny wzrost cen surowców, energii, paliw, itp. i jego wpływ na sytuację materialną mieszkańców i turystów	Uwarunkowania gospodarcze	7,8
Możliwość pozyskania komplementarnych do EFRROW, EFRR i EFS+ środków funduszy z programów unijnych Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027 oraz Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027	Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne	2,5	Starzenie się społeczeństwa znacząco wpływające na rozwój niektórych rodzajów usług dla tej części społeczeństwa (np. usługi opiekuńcze i zdrowotne)	Uwarunkowania społeczne	6,3
Rozwój cyfryzacji i rosnące zainteresowanie i umiejętności posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnym w społeczeństwie	Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne	1,3	Postępująca polityka socjalna, w tym program Rodzina 500+ pogłębiające klientelyzm społeczny, brak chęci do podejmowania zatrudnienia, co ogranicza grupę mieszkańców zainteresowanych uczestnictwem w projektach społecznych	Uwarunkowania społeczne	5,0
			Wzrost zjawiska ubóstwa ekonomicznego w społeczeństwie pauperyzacja osób i rodzin, co prowadzi do ich wykluczenia społecznego	Uwarunkowania społeczne	4,6
			Dalszy rozwój szarej strefy pracy na terenach wiejskich oraz bierność i wycofanie z rynku pracy	Uwarunkowania gospodarcze	7,8

			z nadzieją na świadczenia socjalne i nadal wysoki poziom bezrobocia rejestrowanego		
			Zmiany prawa mające wpływ na ograniczenie rozwoju odnawialnych źródeł energii	Uwarunkowania gospodarcze	4,6
			Zmniejszające się dochody JST skutkujące brakiem możliwości realizacji projektów inwestycyjnych (wkład własny do projektów dotacyjnych)	Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne	3,6
			Wykluczenie cyfrowe, technologiczne, biznesowe terenów wiejskich	Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne	1,8

Źródło: opracowanie własne

Wyszczególnione mocne strony obszaru LSR wskazują, że gminy członkowskie w podstawowym stopniu zapewniają dostępność do usług dla mieszkańców. Jednakże widoczna większa ilość słabych stron sprawia, że odczuwalna jest bardzo duża potrzeba wsparcia lokalnej społeczności w zakresach rozwoju, podnoszenia jakości życia oraz wykorzystania potencjału kulturowego. Walory rekreacyjne, turystyczne oraz przyrodnicze mogą posłużyć do rozszerzenia działań w zakresie aktywizacji ludności. Wsparcia wymagają organizacje pozarządowe, które są gotowe do podjęcia działań, jednakże nie posiadają środków finansowych mogących zagwarantować podjęcie inicjatyw. Zagrożenie rosnącym ubóstwem wśród mieszańców sprawia, że nie są w stanie korzystać z płatnych ofert usług publicznych. Tym samym rosnące bezrobocie oraz brak możliwości podnoszenia kwalifikacji prowadzi do zagrożeń w postaci chociażby wzrostu przestępczości, migracji ludzi do większych miast (Łomża, Białystok) czy też w konsekwencji zubożenia społeczeństwa.

Analiza SWOT uwydatnia diagnozę i potrzeby mieszkańców, którzy wskazują na niedostosowanie działań w zakresie rynku pracy oraz brak działań gwarantujących poszerzenie oferty dla dzieci, młodzieży i seniorów, którzy wymagają wsparcia. Szanse dla obszaru stanowią odpowiedź na problemy mieszkańców. Wypracowana analiza, a także spotkania z mieszkańcami oraz inne używane formy partycypacyjne przy tworzeniu LSR pokazują konieczność podjęcia działań na rzecz lokalnej społeczności poprzez tworzoną strategię. Obszar objęty LSR ma duży potencjał do rozwoju agroturystyki, np. ze względu na duży udział obszarów wiejskich i cennych przyrodniczo. Proponowane są działania polegające na tworzeniu np. wspólnych broszur, przewodników turystycznych, filmów, kampanii reklamowych i wizyt studyjnych w celu promowania obszaru jako atrakcyjnego, ze spójną ofertą turystyczną. Zaangażowanie w działania władz lokalnych, przedsiębiorców, partnerów środowiskowych, a także lokalnych liderów, wzmocni integrację społeczną i pozwoli na lepszą ochronę, rozwój i promocję walorów turystycznych. Planuje się zatem wykorzystanie dodatkowych środków pomocowych, poza PS WPR i FEdP szczególnie z programu Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027.

Podstawą do sformułowania potrzeb obszaru LSR była diagnoza (w tym szerokie konsultacje społeczne) oraz przygotowana na jej podstawie analiza SWOT. Na bazie tych materiałów strukturę logiczną lokalnej strategii rozwoju opracowano na podstawie „metody problemowej". Pierwszym etapem tego procesu była identyfikacja podstawowych problemów dotykających mieszkańców obszaru i jakości ich życia wynikających z braków w zidentyfikowanych zasobach. Zestawienie głównych obszarów problemowych wraz z wynikami analizy SWOT, z których te problemy wynikają przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 13. Zależność między wynikami analizy SWOT a zidentyfikowanymi głównymi obszarami problemowymi

Wymiar problemowy	Przyczyny problemu	Uzasadnienie potrzeby oddziaływania na problem	Propozycja oddziaływania na problem	Cel tematyczny LSR
Wymiar gospodarczy i społeczny	• dysproporcje pomiędzy większymi miastami a wsią w zakresie dostępu do powszechnych usług, w tym zdrowotnych i społecznych • ograniczona dostępność do edukacji na wysokim poziomie w placówkach przedszkolnych i kształcenia ogólnego na terenie obszaru LSR • występowanie grup osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji takich jak osoby z niepełnosprawnościami, osoby starsze, osoby poszukujące zatrudnienia i bezrobotne, kobiety, migranci. Występowanie ubóstwa lub wykluczenia społecznego oraz dużej liczby osób biernych zawodowo, w tym w kryzysie bezdomności • wyludnianie się, szczególnie w grupie mieszkańców młodych o Perspektywa problemu z zachęceniem młodych do pozostania o Zwiększająca się liczba osób starszych • wysokie koszty organizacji punktów przedszkolnych oraz placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne na terenach wiejskich • niewystarczający rozwój zdeinstytucjonalizowanych usług społecznych w relacji do potrzeb osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, ograniczona dostępność usług dla rodzin	• zasadność oddziaływania na zdiagnozowane w LSR problemy dotyczące braku miejsc pracy oraz niskiego poziomu lokalnej przedsiębiorczości. Służyć będzie promocji oraz wspieraniu inicjatyw i rozwiązań zmierzających do tworzenia nowych miejsc pracy oraz budowy postaw, służących rozwojowi przedsiębiorczości i samozatrudnienia w zakresie wspierania oferty turystycznej, rekreacyjnej oraz związanej z ochroną środowiska. • niedostatecznie rozwinięta baza szkolnictwa przedszkolnego, ogólnokształcącego w tym obiektów nieprzystosowanych do potrzeb dzieci niepełnosprawnych. Zasadność zwiększenia dostępu do dodatkowych zajęć zwiększających szanse edukacyjne w zakresie wyrównywania stwierdzonych deficytów u dzieci. • potrzeba ograniczenia istniejących nierówności w zakresie dostępu do usług społecznych, w tym usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, środowiskowych, jak również	• wsparcie rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o lokalność, tworzenie warunków do powstawania atrakcyjnych miejsc pracy • wspieranie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej oraz wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego • wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym • umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych poprzez podejmowanie działań mających na celu usamodzielnienie osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem, w tym organizacja festynów, imprezy, włączanie mieszkańców w działalność kulturową; realizacja instrumentów aktywizacji społecznej (usługi animacji lokalnej, treningi kompetencji i umiejętności społecznych) • usprawnienie przestrzeni publicznych pod kątem dostępności dla seniorów, usprawnienie komunikacji, rozwój usług dedykowanych seniorom, np. z zakresu telemedycyny • organizacja szkoleń i akcji, które pozwolą zdobywać umiejętności potrzebne w codziennym życiu	Cel 1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa

	wychowujących dzieci, w tym przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, usług wsparcia dla dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami, w tym działań z zakresu usług psychologicznych, pedagogicznych • duża liczba mieszkańców zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, ograniczona dostępność do punktów reintegracji społecznej • postępujące wykluczenie społeczne i marginalizacja grup osób w niekorzystnej sytuacji na skutek niewystarczających kompetencji społecznych i zawodowych osób z grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, Wzrastająca liczba seniorów, wykluczenie młodzieży z aktywności lokalnej • rozdrobnione, niskotowarowe i ekstensywne rolnictwo • brak możliwości rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (gospodarstwa agroturystyczne, zagrody edukacyjne) • brak współpracy na linii rolnik, przedsiębiorca, klient ostateczny • niewystarczający poziom integracji lokalnego środowiska przedsiębiorców, brak ich wyraźnej reprezentacji, Spadek liczby firm, dominacja małych podmiotów, mało firm z kapitałem zagranicznym, Brak potencjału w zakresie terenów inwestycyjnych, Relatywnie niski poziom indywidualnej przedsiębiorczości + niekorzystna struktura ludności	podwyższenie standardu świadczonych usług. W rezultacie przyczyni się to do przeciwdziałania i łagodzenia efektów negatywnych zjawisk, w tym: ubóstwa • zapewnienie możliwość pełnego uczestnictwa w życiu społecznym mieszkańców i działania w zakresie aktywnej integracji, realizacja oddolnych inicjatyw ukierunkowanych w szczególności na aktywne włączenie ma na celu poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby, co kolejno ma doprowadzić do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia • podniesienie zdolności do zatrudnienia wspieranych osób; działania podejmowane wobec osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym przyczynią się do ich usamodzielnienia, zmniejszenia zależności od instytucji pomocowych, a w rezultacie zwiększą szansę na zatrudnienie i trwałe utrzymanie się na rynku pracy	• włączenie młodzieży w planowanie działań rozwojowych, dyskusja o potrzebach tej grupy • rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwoju gospodarstw agroturystycznych, zagród edukacyjnych • wsparcie rozwoju komercyjnych usług turystycznych i okołoturystycznych • promowanie postaw przedsiębiorczych wśród dzieci i młodzieży ze szczególnym naciskiem na prowadzoną w szkołach edukację zawodową (współpraca władz lokalnych, przedsiębiorców i placówek edukacyjnych) wsparcie podejmowania i rozwoju działalności gospodarczej na terenach wiejskich wsparcie tworzenia koncepcji Smart Villages	

	o W perspektywie brak siły roboczej w lokalnej i regionalnej gospodarce Brak doświadczeń w wykorzystaniu modelu smart villages ani smart cities, brak doświadczeń w realizacji projektów grantowych			
Wymiar kulturowo-turystyczny	• braki w infrastrukturze publicznej i technicznej społecznej, zdrowotnej, turystycznej • niewystarczająca promocja kultury kurpiowskiej w regionie i kraju Niedostateczna integracja i współpraca mieszkańców obszaru Krainy Mlekiem Płynąca oraz słaba wymiana doświadczeń z innymi regionami – w zakresie przede wszystkim rozwoju i promocji turystyki, kultury i produktów lokalnych Wzrost potrzeb mieszkańców, ograniczone środki budżetowe oraz wyższy priorytet realizacji innych przedsięwzięć skutkujące obniżeniem poziomu zaspokajania potrzeb mieszkańców oraz ograniczona dostępność i funkcjonalność infrastruktury publicznej Wykorzystane w ograniczonym zakresie elementy dziedzictwa I i II Wojny Światowej	• Niedostatek infrastruktury ukierunkowującej ruch turystyczny i ograniczającej jego negatywny wpływ na środowisko, w tym ścieżek i tras rowerowych oraz oznakowania walorów i atrakcji turystycznych • Relatywnie niski ogólny poziom samowystarczalności usługowej gmin członkowskich • unikatowe walory przyrodnicze i kulturowe województwa podlaskiego będą stanowić podstawę do tworzenia zróżnicowanych produktów turystycznych warunkujących przewagę konkurencyjną regionu - Rzeki przepływające przez obszar LSR	• tworzenie atrakcyjnych warunków do życia mieszkańców i poprawa warunków osiedleńczych obszaru • rozbudowa, modernizacja małej infrastruktury publicznej, pełniącej ważne funkcje społeczne, zdrowotne i turystycznorekreacyjne • rozwój by poprawić jakość życia na obszarze LSR, m.in. w zakresie dostępności usług dla ludności • rozwój infrastruktury służącej w celach rekreacyjnych i gospodarczych • stworzenie miejsc aktywności dla młodzieży i seniorów • promocja obszaru pod kątem jego potencjału wędkarskiego • tworzenie markowych i zintegrowanych produktów turystycznych • trasy spacerowe i tematyczne, miejsce aktywności seniorów, miejsce aktywności młodzieży • rozbudowa oferty sportowej i rekreacyjnej dla młodzieży i seniorów • wprowadzenie elementów oferty turystycznej dla miłośników rekonstrukcji,	Cel 2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych

			wytyczenie spójnej sieci tras związanych z obiektami o Turystyka z wykorzystaniem pozostałości po dawnych obiektach historycznych o Szlak turystyczny biegnący wzdłuż tzw. Linii Mołotowa (uporządkowanie terenu, wytyczenie i oznakowanie szlaku, organizacja infrastruktury, np. wypożyczalni rowerów, parkingów, działania promocyjne).	
Wymiar środowiskowo – funkcjonalny	• niewystarczający rozwój systemu indywidulanych, odnawialnych źródeł energii – negatywny wpływ na środowisko istniejących źródeł energii opartych o paliwa konwencjonalne • rosnący negatywny wpływ bioróżnorodności działalności człowieka na posiadane wybitne walory środowiska naturalnego, w tym obszary chronione • rosnące zanieczyszczenie środowiska spowodowane działalnością człowieka oraz postępująca degradacja posiadanych walorów naturalnych, w tym lokalnej bioróżnorodności • występowanie terenów zdegradowanych z natężeniem problemów społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzenno-funkcjonalnych	• potrzeba wymiany wysokoemisyjnych źródeł energii na niskoemisyjne: pompy ciepła, elektryczne instalacje grzewcze, gazowe, itp. Rozwiązaniem problemu jest zapewnienie gromadzenia chwilowych nadwyżek energii w magazynach energii (bateriach elektrycznych lub buforach ciepła). Mając na uwadze brak magazynów energii zapewniających bardziej efektywne wykorzystanie źródeł OZE zasadny jest montaż takich systemów w obiektach mieszkalnych wyposażonych w pompy ciepła lub elektryczne instalacje grzewcze (piece elektryczne, maty grzewcze). • występujące problemy związane z brakiem infrastruktury umożliwiającej prowadzenie działań m. in. z zakresu aktywizacji i integracji mieszkańców oraz pobudzenia gospodarczego obszaru LSR.	• adaptacja do zmian klimatu oraz rewitalizacja • wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności • rewitalizacja obszarów zdegradowanych obejmie inwestycje infrastrukturalne ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społeczno-gospodarczych na obszarze rewitalizowanym, wynikającym z Gminnych Programów Rewitalizacji (GPR)	Cel 3. Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej

Źródło: opracowanie własne

Cele tematyczne odnoszą się do istotnych problemów obszaru LSR głównie w obszarze problemów społecznych, środowiskowych i uwarunkowań przestrzenno-funkcjonalnych wskazujących w pierwszej kolejności na zasadność realizacji celów społecznych i środowiskowo-funkcjonalnych. Obszar LSR wykazuje również potrzeby wsparcia lokalnej przedsiębiorczości i wsparcia małej infrastruktury publicznej celem poprawy warunków osiedleńczych mieszkańców. Wciąż istotne jest podejmowanie działań mających na celu przyciągnięcie na ten teren nowych mieszkańców, dla których istotne znaczenie ma np. stan środowiska przyrodniczego oraz dostępność do podstawowej infrastruktury społecznej i technicznej. Dostrzegalne są również zmiany w liczbie osób w wieku poprodukcyjnym, która to liczba wzrosła na przestrzeni ostatnich lat. Może to powodować konieczność przeznaczania dodatkowych środków na usługi społeczne oraz zapewnienie zagospodarowania czasu wolnego tej grupy mieszkańców. Zidentyfikowane trzy cele tematyczne LSR odnoszą się zatem do głównych problemów obszaru LSR.

Kolejnym etapem prac nad LSR była identyfikacja możliwych, negatywnych następstw istnienia zidentyfikowanych głównych problemów. LGD będzie wspierać zarówno lokalne, jak i ponadlokalne inicjatywy, szczególnie uwzględniając na obszarze LSR możliwość wykorzystania potencjału jakim jest możliwość pozyskania instrumentów terytorialnych w ramach ZIT Wiele gmin-jeden cel. Biorąc pod uwagę zmiany zachodzące na podlaskim rynku pracy, a także trendy demograficzne mające na nie znaczący wpływ, LGD zaplanowała wsparcie osób w niekorzystnej sytuacji. Osoby w niekorzystnej sytuacji to osoby, które doświadczają różnych form niedostatku, wykluczenia społecznego i ograniczeń w dostępie do zasobów. Najczęściej są to osoby bezrobotne, o niskich dochodach, starsze, niepełnosprawne, samotne matki, młodzi ludzie bez wykształcenia, mniejszości etniczne, osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, osoby mieszkające w obszarach o słabej infrastrukturze, a także osoby z ograniczonym dostępem do usług publicznych. LGD identyfikuje poniższe grupy osób w niekorzystnej sytuacji:

- **kobiety** – zidentyfikowanym problemem jest przezwyciężenie stereotypów odgrywania tradycyjnych ról społecznych i wsparcie przywrócenia ich dla lokalnego rynku pracy. Zdiagnozowano kilka problemów dotyczących tej grupy społecznej, m.in. najczęściej osoby bierne zawodowo powracające z urlopów macierzyńskich. Sztywna organizacja czasu pracy i niedostatek opieki instytucjonalnej to główne czynniki powodujące trudności w łączeniu pracy zawodowej i opieki nad dziećmi, w mieście Kolnie przewiduje się otwarcie zmechanizowanej jednostki wojskowej więc tym bardziej będzie zapotrzebowanie na typowo męskie zawody,
- **osoby z niepełnosprawnościami** - sytuacja osób z niepełnosprawnością na lokalnym rynku pracy jest niekorzystna, co obrazuje niski poziom aktywności zawodowej i relatywnie wysokie bezrobocie osób niepełnosprawnych. Taka sytuacja w efekcie rodzi wiele negatywnych zjawisk wśród osób niepełnosprawnych: pogłębia izolację i bezradność, utrwala postawy roszczeniowe wobec pomocy instytucji publicznych, utrwala negatywne stereotypy społeczne dotyczące pracy osób z niepełnosprawnością. Dlatego konieczne jest wyrównywanie szans osób zagrożonych wykluczeniem społecznym tak, aby włączać je w życie społeczne oraz ułatwiać integrację na rynku pracy.
- **osoby poszukujące zatrudnienia, w tym mieszkańcy osiedli po-PGR** – osoby bierne zawodowo wyzwaniem tej grupy społecznej będzie ich szybkie dopasowanie do oczekiwań pracodawców, wspieraniem „młodej przedsiębiorczości”, powstrzymywaniem przed emigracją do większych ośrodków miejskich, wyzwaniem będzie przywrócenia na rynek pracy tych, którzy są od niego najbardziej oddaleni z powodów barier o charakterze zarówno subiektywnym, jak i obiektywnym. Z uwagi na problemy, na jakie napotykają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym podczas szukania zatrudnienia, jak i jego utrzymania, niezbędne jest podejmowanie licznych działań przyczyniających się do pozostawania na rynku pracy jak najdłużej. Obejmą one m.in. wsparcie kierowane do pracodawców, zapewniające ułatwienia w

zatrudnianiu osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz osób biernych zawodowo. Obejmie ono m.in.: poradnictwo psychologiczne, coaching pracowniczy, trenera pracy, szkolenia z zakresu rodzajów niepełnosprawności i wynikających z nich barier.

- **migranci** - grupa docelowa obejmuje osoby przebywające na terenie obszaru LSR pochodzące głownie z terenu objętego działaniami zbrojnymi Ukrainy; obszar LSR nie jest zlokalizowany bezpośrednio w strefie przygranicznej. Z jednej strony utrudnia to możliwości rozwoju współpracy transgranicznej (zarówno pojedynczych mieszkańców, jak i przedsiębiorstw czy władz samorządowych) z drugiej zaś strony zabezpiecza to przed ruchami migracyjnymi (które można było zaobserwować m.in. w drugiej połowie 2021 r. - kryzys migracyjny). Tym samym teren gmin członkowskich nie jest aż tak mocno narażony na presję migracyjną jak tereny położone w strefie przygranicznej oraz inne zagrożenia z tym związane.
- **seniorzy oraz ludzie młodzi**[41] - analiza danych GUS dotyczących wieku mieszkańców wskazuje, że grupa osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR jest szczególnie wysoka 62% (39% 60 lat + i 23% do 25 lat). Wyzwaniem dla tej grupy społecznej będzie wykorzystanie ich doświadczenia zawodowego i kompetencji zawodowych seniorów do ich aktywizacji zawodowej, podnoszenie kwalifikacji młodych ludzi celem ich włączenia na rynek pracy. Odnośnie potrzeb infrastrukturalnych grupa seniorów generować będzie szczególne potrzeby dla obszaru LSR.

LSR przewidywać będzie sposoby animacji, komunikacji i informowania lokalnej społeczności o działaniach na rzecz grup osób w niekorzystnej sytuacji w sposób dostosowany do potrzeb tych osób – w Planie komunikacji zaplanowano, zarówno tradycyjne narzędzia komunikacji tj. informacje na stronach internetowych LGD, gmin członkowskich, mediach społecznościowych, tablicach informacyjnych gmin.

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia

W niniejszym rozdziale wskazano opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi i strategiami w szczególności strategią rozwoju województwa, strategiami ponadlokalnymi i terytorialnymi dotyczącymi obszaru działania LGD, poprzez porównanie celów i założeń tych dokumentów z celami LSR i wykazanie ich spójności, czyli w jaki sposób LSR łączy się z szerszymi strategiami rozwoju na wyższym poziomie. Dodatkowo opisano sposób integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów, czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji zaplanowanych przedsięwzięć LSR.

Opracowana LSR jest spójna z dokumentem strategicznym odnoszącym się do obszaru rolnictwa i rozwoju wsi tj. Strategią zrównoważonego rozwoju wsi rolnictwa i rybactwa 2030[42]. W strategii przedstawiono pogłębioną analizę możliwości rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w wymiarze regionalnym, co umożliwiło określenie kluczowych kierunków ich rozwoju do 2030 r. Cele LSR będą spójne z kierunkami działań strategicznych strategii rolniczej w ramach celu szczegółowego II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska oraz celu szczegółowego III. Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa.

[41] seniorzy (osoby powyżej 60 roku życia), ludzie młodzi (osoby do 25 roku życia).

[42] Zob. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030 przyjęta Uchwałą nr 123 Rady Ministrów z dnia 15 października 2019 r. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030 jest jedną ze strategii rozwoju, o których mowa w ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2021 r. poz. 1057 oraz z 2022 r. poz. 1079) i zastąpiła Strategię zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020 przyjętą uchwałą nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. (M.P poz. 839)

Podstawowym dokumentem o randze strategicznej w ujęciu regionalnym jest Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030[43]. W Strategii regionalnej zidentyfikowano obszary strategicznej interwencji (OSI), w których występują problemy będące barierą rozwoju regionu. Biorąc pod uwagę wnioski z diagnozy województwa podlaskiego, w tym zidentyfikowane potencjały i problemy rozwojowe oraz dotychczasowe doświadczenia regionu w podejściu do OSI, wyróżniono także obszary strategicznej interwencji istotne z punktu widzenia rozwoju regionu, takie jak: Białystok i jego obszar funkcjonalny, ośrodki subregionalne, miasta powiatowe oraz obszary wiejskie, w tym cenne przyrodniczo[44]. Obszary strategicznej interwencji zostały również wyznaczone na poziomie krajowym. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) oraz Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego wskazują OSI, dla których na poziomie regionalnym należy zaprogramować wsparcie o charakterze komplementarnym w stosunku do wsparcia w krajowych strategiach rozwoju. Są to miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją.

Według definicji ujętej w Strategii regionalnej miasta zagrożenie trwałą marginalizację są zróżnicowane przestrzennie pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i funkcji gospodarczych skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast, w których nastąpiła kumulacja negatywnych zjawisk społecznych i ekonomicznych. Obszary te, podobnie jak miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, zostały wyznaczone na podstawie wielowskaźnikowej metodyki opracowanej na potrzeby SOR. Zgodnie ze strategią wojewódzką miasta i gminy powiatu kolneńskiego zaliczone zostało do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją gdzie nastąpiła kumulacja problemów społeczno-ekonomicznych[45].

Celem wyznaczenia OSI i obszarów problemowych było umożliwienie koordynacji działań strategicznych wpisujących się w politykę rozwoju i planowania przestrzennego regionu i ułatwienie przyporządkowania właściwych narzędzi interwencji publicznej, co warunkuje większą skuteczność i efektywność podejmowanych działań. Zgodnie z KSRR, planowana interwencja na obszarach zmarginalizowanych powinna prowadzić do osiągnięcia konkretnych celów, takich jak: rozwój lokalnych firm, wzrost liczby miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców, wzrost bazy dochodowej samorządów terytorialnych. Na obszarach zagrożonych trwałą marginalizacją kluczowe będzie realizowanie celu operacyjnego 1.3 Strategii regionalnej dotyczącego lokalnej przedsiębiorczości, w szczególności nastawionej na rozwój ekologicznych form produkcji rolniczej i powiązany z nim rozwój przetwórstwa żywności wysokiej jakości. Przedsiębiorczość na części obszarów może wiązać się także z lokalnymi produktami turystycznymi, jak również z działaniami związanymi z rozwojem odnawialnych źródeł energii i energetyki rozproszonej (cel operacyjny 1.4 Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego).

Cele tematyczne oraz przedsięwzięcia LSR, opracowano zachowując również zgodność z celami, wizją i misją Strategii Terytorialnej ZIT Partnerstwo Wiele gmin-jeden cel[46]. Opracowując strategię terytorialną wypracowane zostały trzy główne projekty strategiczne tj. z zakresu ekologii, rozwoju społecznego i turystyki. Priorytetowym dla partnerstwa stał się projekt pn. Adaptacja do zmian klimatu i łagodzenie ich skutków, który samorządy będą realizować wspólnie przy wsparciu przez środki pochodzące z funduszy europejskich. Zakres wsparcia dostępny w

[43] Zob. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030, uchwała nr XVIII/213/2020 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 27 kwietnia 2020 r.

[44] Obszary funkcjonalne Białegostoku, Łomży i Suwałk zostały wskazane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego.

[45] Poza miastem powiatowym Kolno, kumulacja problemów społeczno-ekonomicznych wskazana została w gminach/miastach: Jasionówka, Jaświły, Nowy Dwór, Suchowola, Przerośl, Krasnopol, Bargłów Kościelny, Lipsk, Sztabin, Grajewo, Radziłów, Rajgród, Szczuczyn, Wąsosz, Grabowo, Turośl, Zbójna, Trzcianne, Rutki, Dziadkowice, Grodzisk, Milejczyce, Nurzec-Stacja, Klukowo.

[46] Partnerstwo “Wiele gmin jeden cel” zostało zawiązane przez grupę 8 samorządów, które ukierunkowały się na współpracę i rozwój w kilku dziedzinach życia społecznego. Partnerstwo „Wiele gmin-jeden cel”, które powstało w ramach projektu Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego, zdecydowały się zawiązać: Miasto Kolno, Starostwo Powiatowe Kolno oraz gminy Stawiski, Mały Płock, Kolno, Turośl, Grabowo oraz Jedwabne.

LSR realizować będzie w pełni cele strategii ZIT. Analiza planowanych kierunków działania LSR pokazuje także spójność z ponadlokalnymi i terytorialnymi dotyczącymi obszaru działania LGD[47]. Poniżej zaprezentowano zestawienie tabelaryczne:

Tabela 14 Analiza zapisów, celów dokumentów na poziomie krajowym/wojewódzkimi/lokalnym z ocenianym projektem LSR w zakresie celów tematycznych

Tytuł dokumentu strategicznego	Analiza powiązań z poszczególnymi celami LSR		
	Cel 1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa	Cel 2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	Cel 3. Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej
Strategia zrównoważonego rozwoju wsi rolnictwa i rybactwa 2030	Cel szczegółowy III. Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa	Cel szczegółowy II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska	Cel szczegółowy II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska
Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030	Cel operacyjny 1.3. Lokalna przedsiębiorczość Cel operacyjny 1.5. E-podlaskie Cel operacyjny 2.1. Kompetentni mieszkańcy Cel operacyjny 2.2. Aktywni mieszkańcy Cel operacyjny 3.2. Kapitał społeczny	Cel operacyjny 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości	Cel operacyjny 1.4. Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego
Strategia Terytorialna Partnerstwo Wiele gmin-jeden cel	Tworzenie atrakcyjnych warunków do życia mieszkańców Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o lokalność, tworzenie warunków do powstawania atrakcyjnych miejsc pracy	Tworzenie atrakcyjnych warunków do życia mieszkańców	Adaptacja do zmian klimatu
Strategia Rozwoju Miasta Kolno do roku 2030[48]	Cel 1: Kolno – Miastem otwartym na innowacje, łatwo dostępnym i dobrze skomunikowanym, posiadającym atrakcyjne tereny	Cel 2: Zrównoważony rozwój gospodarki oparty na zasobach środowiska przyrodniczego	Cel 3: Aktywni mieszkańcy korzystający z kompleksowej oferty społecznej
Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Grabowo na lata 2021-2027[49]	Cel 3. Aktywni i zintegrowani mieszkańcy	Cel 1. Przestrzeń gminy sprzyjająca mobilności mieszkańców	Cel 2. Gmina czysta i ekologiczna

[47] W okresie tworzenia LSR nie zakończone zostały jeszcze prace nad opracowaniem aktualnego na okres programowania 2021-2027 dokumentu strategicznego dla Gminy Kolno, Gminy Stawiski, Gminy Nowogród.
[48] Zob. Strategia Rozwoju Miasta Kolno do roku 2030Uchwała z dnia 25 listopada 2022 r. na XXXIV zwyczajnej sesji Rady Miasta Kolno
[49] Zob. Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Grabowo na lata 2021-2027, uchwała nr XXXI/151/21 Rady Gminy Grabowo z dnia 30 sierpnia 2021 r

Strategia Rozwoju Gminy Mały Płock na lata 2022-2030[50]	Cel strategiczny II. Poprawa kreatywności i konkurencyjności mieszkańców Cel strategiczny III. Innowacyjna i efektywna gospodarka	Cel strategiczny I. Nowoczesna infrastruktura techniczna Cel strategiczny IV. Zapewnienie środowiska naturalnego wysokiej jakości, ochrona wartości przyrodniczych i historycznych	Cel strategiczny IV. Zapewnienie środowiska naturalnego wysokiej jakości, ochrona wartości przyrodniczych i historycznych
Strategia Rozwoju Gminy Zbójna na lata 2021-2027[51]	Cel strategiczny II. Poprawa kreatywności i konkurencyjności mieszkańców Cel strategiczny III. Innowacyjna i efektywna gospodarka	Cel strategiczny I. Nowoczesna infrastruktura techniczna Cel strategiczny IV. Zapewnienie środowiska naturalnego wysokiej jakości, ochrona wartości przyrodniczych i historycznych	Cel strategiczny IV. Zapewnienie środowiska naturalnego wysokiej jakości, ochrona wartości przyrodniczych i historycznych

Źródło: opracowanie własne

LGD posiada doświadczenie w realizacji projektów dotacyjnych finansowanych ze środków spoza PROW 2014-2020 i RPO WP 2014-2020. LGD zamierza ubiegać się o wsparcie, poza PS WPR i RPO WP 2014-2020 szczególnie FEdP Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027 Priorytet: 3 –Turystyka Cel szczegółowy: RSO4.6. Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych[52]. LGD planuje pozyskanie środków dodatkowych w ramach P.2.1. Rozwój infrastruktury społecznej lub publicznej służącej społeczności lokalnej. W LSR zintegrowano różne działania służące realizacji celów LSR, w związku z czym zachowana została komplementarność dokumentu w aspektach odnoszących się do zaplanowanych przedsięwzięć. Kompleksowe rozwiązanie problemów jest nadrzędnym celem realizowanych przedsięwzięć, występujących na obszarze LSR. Poniżej zaprezentowano mechanizmy zachowania komplementarności przedsięwzięć na poziomie lokalnej strategii w ujęciu przestrzennym, problemowym, instytucjonalno-proceduralnym oraz w ujęciu źródeł finansowania. W ramach procesu programowania LSR analizie poddano mechanizmy i narzędzia służące zapewnianiu koordynacji komplementarności LSR z innymi interwencjami finansowanymi w ramach funduszy unijnych oraz innych środków wsparcia zewnętrznego. Komplementarność i

[50] Zob. Strategia Rozwoju Gminy Mały Płock na lata 2022-2030, uchwała nr XLIII/208/22 Rady Gminy Mały Płock z dnia 18 marca 2022r.

[51] Zob. Strategia Rozwoju Gminy Zbójno na lata 2021-2027, uchwała nr XXI/147/21 Rady Gminy Zbójna z dnia: 31 sierpnia 2021 r.

[52] W ramach tego programu wspierane mają być Wspólne działania mające na celu ochronę, rozwój i promocję dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, w tym rozwój infrastruktury turystycznej, Wspólne działania mające na celu promocję dziedzictwa przyrodniczego i ekoturystyki, w tym rozwój infrastruktury turystycznej oraz Wspólne działania mające na celu dostosowanie umiejętności i kwalifikacji zawodowych w dziedzinie turystyki do potrzeb rynku turystycznego i zmian na nim zachodzących. Do grup wsparcia w ramach tego celu szczegółowego zaliczają się : • jednostki administracji państwowej, regionalnej i samorządowej, stowarzyszenia tych jednostek i podległe im instytucje, • inne podmioty prawa publicznego (np. izby, organy administracji rządowej), • jednostki szkolnictwa wyższego i instytucji naukowe, • administracje i zarządy obszarów ochrony przyrody, takie jak parki narodowe, parki przyrody, parki krajobrazowe, rezerwaty biosfery itp., • instytucje działające na rzecz rozwoju kadr, • organizacje pozarządowe, • Przedsiębiorcy. Podmioty z obszaru LSR predysponowane będą zatem do ubiegania się pomoc finansową z programu krajowego Interreg.

zintegrowanie z projektami finansowanymi z innych programów zostanie zapewniona na etapie wyboru projektów.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu lokalności podejścia do rozwiązania problemów

Zintegrowane podejście oznacza planowanie działań w sposób funkcjonalny, a nie w sposób sektorowy (dziedzinowy). Taki sposób prowadzenia polityki rozwoju pozwala osiągnąć lepsze rezultaty, np. poprzez wykorzystanie efektów już zrealizowanych inwestycji lub optymalne zaplanowanie kolejności przeprowadzenia działań w czasie. Integracja na poziomie celów oznacza, iż są one wzajemnie powiązane, a zakres działań jednego celu wpływa na efekty realizacji działań przypisanych innemu celowi. Przedsięwzięcia ujęte w LSR skoncentrowane są na rozwiązanie określonych problemów istniejących na wybranych wymiarach problemowych. Poszczególne przedsięwzięcia umiejscowione zostały w celach odpowiadających wymiarom problemowym dopełniają się wzajemnie w ujęciu przestrzennym, a także zostały skonstruowane w oparciu o cel, są kompatybilne względem siebie. W LSR zaplanowano integrację projektów. Oznacza to przygotowywanie koncepcji projektowych, które w możliwie dużym stopniu łączą wymiary (gospodarczy, społeczny, środowiskowy, przestrzenny) oraz zadania o charakterze inwestycyjnym i nie inwestycyjnym. Bardzo ważna jest również wzajemna komplementarność projektów (np. wykorzystanie tej samej przestrzeni/obiektów do realizacji działań dwóch różnych projektów) oraz korzystanie z efektów projektów już zrealizowanych. Planowane przedsięwzięcia są komplementarne względem obszaru LSR, na którym będą realizowane, a w szczególności odnoszą się do obszaru, który jest objęty największą koncentracją problemów i negatywnych zjawisk. Realizowana jest tym samym jedna z cech podejścia Leader tj. lokalne podejście. Cele zostały sformułowane na podstawie specyficznej sytuacji danego obszaru, jego silnych i słabych stron opisanych w przedstawionej powyżej analizie SWOT.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu oddolności podejścia i w sferze organizacyjnej

Integracja w sferze organizacyjnej oznacza budowanie kultury współpracy w ramach zawiązanego partnerstwa oraz na linii LGD – partnerzy społeczno-gospodarczy (wnioskodawcy). Ten drugi wymiar jest szczególnie ważny w przygotowaniu projektów publicznych, które powinny uwzględniać wpływ, jaki wywierają na otoczenie społeczno-gospodarcze (np. dostrzeganie roli przedsiębiorców i twórców w kreowaniu produktu turystycznego). W ramach przedsięwzięć LSR ujęto wszystkie formy wsparcia, zarówno projekty konkursowe, jak i projekty grantowe i operacje własne, co pozwoli na dodatkowe oddolne zaangażowanie lokalnych partnerów. Zaangażowanie lokalnych uczestników obejmuje całą wspólnotę, społeczne i gospodarcze grupy interesu i reprezentatywne instytucje publiczne. Oddolne podejście opiera się na dwóch działaniach („animacja” i szkolenie lokalnych grup) i pojawia się na różnych etapach programu. Analiza członków LGD i partnerów działających na obszarze LSR dokonana na etapie programowania miała na celu wskazanie aktorów, którzy mogą włączyć się w tworzenie i wdrażanie LSR. Analizie poddano przede wszystkim instytucje, organizacje pozarządowe i lokalnych przedsiębiorców. Udział partnerów społecznych, gospodarczych i publicznych zapewniono w organie decyzyjnym (Radzie LGD). Dobór przedsięwzięć również uwzględnia skierowanie ich do wszystkich sektorów – zob. tabela określająca grupy docelowe LSR. Na etapie realizacji LSR zaplanowano aktywne włączenie wszystkich członków LGD poprzez umożliwienie zgłaszania nowych pomysłów do realizacji LSR. W Statucie wskazano, że w celu zapewnienia partnerskich relacji w LGD i efektywnej współpracy różnych podmiotów wdrażających LSR relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji, zasady wymiany informacji oraz sposób komunikacji pomiędzy członkami LGD komunikacja prowadzona będzie w sposób zapewniający dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień, w tym za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej wraz z informacją o metodach umożliwiających skorzystanie z takich środków komunikacji.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu partnerskiego podejścia

LGD przewiduje w LSR zachęcanie do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/ pomysłów. W statucie wskazano na możliwości zgłaszania nowych pomysłów na działalność stowarzyszenia przez członków LGD. Podczas corocznych warsztatów refleksyjnych również poruszane będą kwestie zgłaszane przez poszczególnych członków lub partnerów uczestniczących w realizacji LSR. LGD przewiduje premiowanie projektów realizowanych w partnerstwie (zob. Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru). LGD posiada doświadczenie w realizacji projektów partnerskich, w tym z partnerami krajowymi i partnerami zagranicznymi spoza obszaru LSR. W latach 2016-2022 zrealizowano liczne projekty międzynarodowe, które będą podstawą do dalszego rozwoju rezultatów, szczególnie w obszarze dziedzictwa kulturowego[53].

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu innowacyjności

W LSR zwrócono uwagę na problemy dotyczące niskiego poziomu innowacyjności lokalnej gospodarki. W konsekwencji, w ramach przyjętych kryteriów oceny operacji zastosowano w LSR kryterium innowacyjności. Zaplanowano preferowanie rozwiązań kreatywnych (w przeciwieństwie do rozwiązań imitujących i pozornych) powstających w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczących nowych produktów, usług, procesów lub organizacji. Dodatkowo, innowacyjnym rozwiązaniem stosowanym przez LGD będzie wspólna identyfikacja wizualna. Jej stosowanie przez beneficjentów będzie dodatkowo punktowane. Stosowanie atrakcyjnego loga przyczyni się z pewnością do zwiększania rozpoznawalności LGD.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu integracyjnego podejścia

Przedsięwzięcia przedstawione w LSR wzajemnie się uzupełniają, dopełniając w osiąganiu wyznaczonego celu. Wszystkie przedsięwzięcia wykazują synergię lub komplementarność w osiąganiu celów LSR oraz oddziałując pozytywnie na siebie uzupełniając swoje efekty i potęgując je, a zależności zostały opisane i uzasadnione zakresem i specyfiką przedsięwzięć oraz celami LSR (tabela oddziaływania poniżej). Szczególnie wysoki stopień komplementarności międzyprogramowej (integrującej podejście do oddziaływania na zidentyfikowane problemy) odnotowano w ramach przedsięwzięć zaplanowanych do finansowania ze środków EFS+ jako projekty uzupełniające się w obszarze infrastruktury i usług społecznych. Projekty finansowane ze środków EFRR również wzajemnie na siebie będą oddziaływać. Szczególnie wysokie oddziaływanie na inne przedsięwzięcia będą mieć działania w małą infrastrukturę publiczną których efekty będą spójne z wsparciem przedsiębiorczości – bazującej również na potencjale turystycznym, kulturalnym i środowiskowym obszaru LSR; zakłada się wysoką komplementarność projektów rewitalizacyjnych (P.3.2) z działaniami finansowanymi z EFS+ (P.1.3.-P.1.6).

Tabela 15. Ocena powiązań pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami LSR

	1.1.	1.2.	1.3.	1.4.	1.5.	1.6.	1.7.	2.1	2.2.	2.3	3.1.	3.2.
1.1.												
1.2.												
1.3.												
1.4.												
1.5.												
1.6.												

[53] LGD zrealizowała dwa projekty współpracy, dwa projekty są w trakcie realizacji, a wniosek na kolejny, piąty projekt współpracy jest rozpatrywany przez Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego. W ocenie uczestników projektów odnotowano wzrost zainteresowania regionem, co przełoży się na wzrost tożsamości kulturowej mieszkańców. Badanie ewaluacyjne ex-post pokazało skuteczność i efektywność projektów współpracy LGD zrealizowanych do końca 2022 roku.

1.7.												
2.1.												
2.2.												
2.3.												
3.1.												
3.2.												

+2 – bardzo silne powiązanie	
+1 – silne powiązanie	
0 – neutralne powiązanie	

Źródło: opracowanie własne

Kolejnym z lokalnych kryteriów wyboru projektów będzie komplementarność. Istotnym elementem w zakresie zapewniania komplementarności jest jej promowanie oraz zwiększanie świadomości jej wagi wśród wnioskodawców i beneficjentów[54].

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu tworzenia powiązań i współpracy

Uwzględnienie polityki rozwojowej stanowionej na wyższym szczeblu, które oznacza w szczególności zachowanie spójności z zapisami Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego poprzez realizację działań partnerskich. Zaplanowano realizację działań wspólnych (partnerskich). Wspólne działania nastawione są na współpracę i rozwój społeczności wszystkich partnerskich gmin i powiatów LGD ma dobre doświadczenia realizacji projektów partnerskich (projektów współpracy w okresie 2014-2020 – zob. Rozdział II. LSR). Korzyści jakie LSR może osiągnąć w wyniku działań innych podmiotów, które będą komplementarne wobec LSR polegać będą na możliwości otwarcia się mieszkańców i przedsiębiorców na nowe możliwości działania i realizacji własnych zadań. Niezależnie do działań konkursowych LGD zaplanowało partnerstwo w ujęciu wewnętrznym. LGD reprezentując partnerskie podejście do podmiotów z obszaru objętego LSR przewiduje w Statucie możliwość zgłaszania pomysłów na realizację nowych projektów przez LGD lub podmioty inne niż LGD w ramach LSR.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu lokalnego finansowania i zarządzania

W LSR zaplanowano wybór dostępnych źródeł finansowania odnoszący się do zdiagnozowanych problemów obszaru LSR, wskazując jako zarówno PS WPR (EFRROW), jak i FEdP (EFS+, EFRR). Planuje się wykorzystanie narzędzi animacyjnych i projektów grantowych (oddolnych). Zwiększenie udziału społeczności lokalnych w programowaniu i zarządzaniu rozwojem danego obszaru poprzez realizację LSR przyczyni się do wzrostu poziomu kapitału społecznego – zwiększania partycypacji społecznej lub szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

W rozdziale przedstawiono propozycję wskaźników stanowiących miarę realizacji celów oraz przedsięwzięć LSR. Wskaźniki wyznaczono na dwóch poziomach tj. produkty (na poziomie przedsięwzięć) oraz rezultaty (na poziomie celów). Wskaźniki mają swoje źródło w zapisach programów finansujących LSR: PS WPR (EFRROW) oraz FEdP (EFS+, EFRR) w zakresie dostępnym dla LGD z terenu woj. Podlaskiego w ramach Priorytetu V – Zrównoważony

[54] Kompletna lista lokalnych kryteriów wyboru operacji w ramach LSR zostanie opracowania wraz z procedurę oceny zgodnie z przepisami umowy ramowej w okresie 60 dni od dnia wyboru LSR.

Rozwój Terytorialny (EFRR) Cel polityki 5 – Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów oraz inicjatyw lokalnych (CP5) oraz w ramach Priorytetu IX – Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego Cel polityki 4 Europa o silniejszym wymiarze społecznym przez wdrażanie Europejskiego Filaru Praw socjalnych. Cele tematyczne LSR zostały sformułowane w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru w zintegrowany sposób uwzględniając finansowanie z trzech funduszy (EFRROW, EFS+ i EFRR) w ramach trzech głównych obszarów problemowych odpowiadających celom tematycznym LSR:

Tabela 16. Opis zakresu poszczególnych przedsięwzięć LSR

Przedsięwzięcie	Zakres wsparcia/typy projektów	Warunki wsparcia
Cel 1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa		
P.1.1. Wsparcie uruchomiania działalności gospodarczej i rozwoju istniejących firm z obszaru	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące zakresy wsparcia: **1. Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez:** • podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, • rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 65% kosztów kwalifikowalnych. Maksymalna kwota pomocy wynosi: -100 tys. zł w zakresie podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, - 500 tys. zł w zakresie rozwijania pozarolniczej działalności gospodarczej. Kwota przyznanej pomocy nie może być niższa niż 50 tys. zł. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR 2023-2027 oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).
P.1.2. Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące zakresy wsparcia: **2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania:** • gospodarstw agroturystycznych (GA), • zagród edukacyjnych (ZE).	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 85% kosztów kwalifikowalnych. Maksymalna kwota pomocy wynosi: -150 tys. zł w zakresie tworzenia GA i ZE -500 tys. zł w zakresie rozwijania GA i ZE. Kwota przyznanej pomocy nie może być niższa niż 50 tys. zł. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR 2023-2027 oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1

		LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).
P.1.3 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej (h)	Działanie FEPD.09.02 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej. W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów: 1. **Kompleksowe i zindywidualizowane programy aktywizacji społeczno-zawodowej z wykorzystaniem usług aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, zdrowotnym i edukacyjnym, służące aktywizacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin (w tym osób w kryzysie bezdomności) oraz osób biernych zawodowo.**	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 95% wydatków kwalifikowalnych. Minimalny wkład własny beneficjenta wynosi 5% wydatków kwalifikowalnych. Szczegółowe warunki realizacji projektów SZOP FEdP 2021-2027.
P.1.4 Wzmocnienie lokalnej aktywności integracji społecznej (l)	Działanie FEPD.09.04 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej. W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów: **1. Rozwój usług wsparcia rodziny przeżywającej trudności opiekuńczo-wychowawcze, w tym m.in. asystentury rodzinnej, poradnictwa specjalistycznego, mediacji, pomocy prawnej, grup wsparcia, rodziny wspierającej, usług interwencji kryzysowej oraz usługi w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej, w tym przemocy w rodzinie.** **2. Wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży m.in.: ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programami socjoterapeutycznymi.** **5. Wsparcie na rzecz aktywnej integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym kierowane do seniorów m.in. poprzez:** **- wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania miejsc integracji społecznej seniorów w postaci klubów seniora przeciwdziałających izolacji i wykluczeniu społecznemu;** **- wsparcie uzupełniające realizowane jako uzupełnienie podstawowego wsparcia poprzez podejmowanie działań mających na celu integrację osób starszych, uwzględniające udział otoczenia osób starszych, organizację wydarzeń i spotkań o charakterze międzypokoleniowym w celu wymiany doświadczeń, wzajemnej edukacji.**	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 95% wydatków kwalifikowalnych. Minimalny wkład własny beneficjenta wynosi 5% wydatków kwalifikowalnych. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodne z SZOP FEdP 2021-2027.
P.1.5 Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych (k)	Działanie FEPD.09.03. Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 95% wydatków kwalifikowalnych.

	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów: **1. Rozwój usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu:** **a) w miejscu zamieszkania (niestacjonarnie),** **b) w formach stacjonarnych poprzez tworzenie miejsc:** **- stałego lub krótkookresowego pobytu dziennego,** **- stałego lub krótkookresowego pobytu całodobowego w placówkach, w których są realizowane usługi społeczne świadczone w społeczności lokalnej lub miejsc opieki wytchnieniowej w formie krótkookresowego pobytu,** **c) w gospodarstwach opiekuńczych** **2. Rozwój usług asystenckich wspierających aktywność społeczną, edukacyjną lub zawodową dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w szczególności dla osób z niepełnosprawnościami.**	Minimalny wkład własny beneficjanta wynosi 5% wydatków kwalifikowalnych. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodne z SZOP FEdP 2021-2027.
P.1.6 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia (f)	Działanie FEPD.09.01. Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów: **1. Edukacja przedszkolna.** **2. Kształcenie ogólne.**	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 95% wydatków kwalifikowalnych Minimalny wkład własny beneficjenta wynosi 5% wydatków kwalifikowalnych Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodne z SZOP FEdP 2021-2027.
P.1.7. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące zakresy wsparcia: **4. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (smart village).**	Kwota grantu na przygotowanie jednej koncepcji SV wynosi 4 tys. zł. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR 2023-2027 oraz szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR 2023-2027 oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).
Cel 2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych		

P.2.1. Rozwój infrastruktury społecznej lub publicznej służącej społeczności lokalnej	W ramach przedsięwzięcia wspierane będą realizowane następujące zakresy wsparcia: **5. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej.**	Poziom dofinansowania zgodny z wytycznymi szczegółowymi w zakresie przyznawania i wypłaty pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej polityki Rolnej na lata 2023-2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR. Maksymalna kwota pomocy wynosi 500 tys. zł. Kwota przyznanej pomocy nie może być niższa niż 50 tys. zł. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR 2023-2027 oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).
P.2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące zakresy wparcia: **8. Ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi**.	Poziom dofinansowania zgodny z wytycznymi szczegółowymi w zakresie przyznawania i wypłaty pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej polityki Rolnej na lata 2023-2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR. Maksymalna kwota pomocy wynosi 500 tys. zł. Kwota przyznanej pomocy nie może być niższa niż 50 tys. zł. Operacje własne: - Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 100%, - Maksymalna kwota pomocy wynosi 300 tys. zł. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR 2023-2027 oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1

		LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).
P.2.3. Rozwój dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	Działanie FEPD.05.04 Lokalna kultura i turystyka W ramach przedsięwzięcia realizowane będą następujące typy projektów: **2. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury**	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 85% wydatków kwalifikowalnych. Minimalny wkład własny beneficjenta wynosi 15% wydatków kwalifikowalnych. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodne z SZOP FEdP 2021-2027
Cel 3. Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej		
P.3.1. Lokalna energia odnawialna	Działanie FEPD.10.01 Lokalna energia odnawialna W ramach przedsięwzięcia realizowane będą następujące typy projektów: **2. Budowa lub rozbudowa magazynów energii elektrycznej oraz magazynów ciepła poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności.**	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 95% wydatków kwalifikowalnych. Minimalny wkład własny beneficjenta wynosi 5% wydatków kwalifikowalnych. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodne z SZOP FEdP 2021-2027.
P.3.2. Rewitalizacja społeczno-gospodarcza	Działanie FEPD.05.04 Lokalna kultura i turystyka W ramach przedsięwzięcia realizowane będą następujące typy projektów: **4. Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.**	Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 85% wydatków kwalifikowalnych. Minimalny wkład własny beneficjenta wynosi 15% wydatków kwalifikowalnych. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodne z SZOP FEdP 2021-2027.

Źródło: opracowanie własne na podstawie PS WPR i Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego

W PS WPR FEdP ustanowiono, zgodnie z rozporządzeniem (UE) 2021/2115[55] zestaw wskaźników rezultatu, stosowanych do ustalenia i monitorowania realizacji celów. Katalog wskaźników rezultatu został określony w załączniku I do rozporządzenia 2021/2115. Dla potrzeb wdrażania interwencji Leader zostało wybranych tylko kilka wskaźników, których katalog zamieszczono w poniższym rozdziale w zakresie, jaki wynika z celów LSR. Zgodnie z wytycznymi Komisji Europejskiej, wartości wskaźników osiągnięte w ramach interwencji LEADER

[55] rozporządzenie (UE) 2021/2115 z dnia 2 grudnia 2021 r. ustanawiające przepisy dotyczące wsparcia planów strategicznych sporządzanych przez państwa członkowskie w ramach wspólnej polityki rolnej (planów strategicznych WPR) i finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG) i z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz uchylającym rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 i (UE) nr 1307/2013 (Dz. Urz. UE L 435 z 06.12.2021, str. 1).

wliczają się do łącznych wartości dla całego PS WPR. Daną operację uwzględnia się w planowanej/osiągniętej wartości wskaźnika po zrealizowaniu pierwszej płatności (z wyłączeniem płatności zaliczkowych/wyprzedzających). Wyjątkiem jest wskaźnik R.37 - nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR - który wlicza się w momencie zakończenia danej operacji. Wszystkie wskaźniki – również te określone jako „odsetek gospodarstw / odsetek ludności” wykazane zostały ilościowo, a nie procentowo (czyli: liczba gospodarstw, liczba ludności itp.). Wynika to z systemu pomiaru wskaźników dla PS WPR (wartości osiągnięte w ramach LEADER są wartościami cząstkowymi, które następnie dodaje się do wartości uzyskanych w ramach innych interwencji). Z kolei - wskaźniki w zakresie pomiaru stopnia interwenci EFS+ zostały określone na podstawie art. 22 ust. 3 lit. d) pkt (ii) rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów oraz art. 8 rozporządzenia (WE) nr 2021/1058[56].

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Niniejszy rozdział opisuje charakterystykę wewnętrznej organizacji pracy LGD, sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami, wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji zostanie uwzględniona innowacyjność oraz przedstawienie ich definicji i zasad oceny, a także lub operacji realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR oraz informacja o realizacji projektów grantowych, w tym projektów obejmujących przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (smart village), operacji własnych oraz operacji realizowanych w partnerstwie z partnerami spoza obszaru danej LSR.

Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD

Szczegółowe informacje dotyczące procedury wyboru operacji (wyboru Grantobiorców, wyboru operacji własnych, wybór partnerów do realizacji projektów partnerskich, zasady realizacji operacji własnych LGD zostaną opracowane po podpisaniu tzw. „umowy ramowej” zawieranej pomiędzy LGD a Samorządem Województwa[57]. Poniżej odniesiono się do najważniejszych kwestii formalnych jakie spełniały będą procedury.

- W ramach opracowanej dokumentacji przygotowane zostaną procedury dla poszczególnych rodzajów operacji realizowanych w ramach LSR: Procedura oceny i wyboru projektów w ramach naborów konkursowych, Procedura oceny i wyboru projektów w ramach naborów grantowych, Procedura realizacji operacji własnych, Procedura wyboru operacji partnerskich. Procedury zostaną także dostosowane do wymagań wytycznych obowiązujących w każdym z funduszu finansującym (EFRROW/ EFS+/ EFRR),

[56] rozporządzenie (WE) 2021/1058 z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności (Dz. Urz. UE L 231/60 z 30.6.2021)

[57] § 3 ust. 6 pkt 2 projektu Umowy ramowej wskazuje, że w terminie 60 dni od dnia zawarcia umowy ramowej LGD zobowiązana jest do przekazania do zatwierdzenia do Zarządu Województwa:
a) procedur wyboru i oceny operacji w ramach LSR,
b) regulaminu organu decyzyjnego,
c) procedury ustalania niebudzących wątpliwości interpretacyjnych kryteriów wyboru operacji,
d) procedur wyboru i oceny Grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru Grantobiorców w ramach projektów grantowych, niebudzący wątpliwości interpretacyjnych szczegółowy opis wyjaśniający ich znaczenie oraz sposób oceny wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów, jeżeli LGD przewiduje w LSR realizację projektów grantowych,
e) planu szkoleń członków organu decyzyjnego i pracowników biura LGD w zakresie niezbędnym do zadań wynikających z ich kompetencji

- Organem decyzyjnym odpowiedzialnym za ocenę i wybór operacji oraz ustalenie kwoty wsparcia będzie Rada LGD. Skład i zadania Rady określa Statut przyjmowany przez WZC i Regulamin funkcjonowania Rady przyjmowany przez Zarząd Stowarzyszenia. Procedury przewidują prowadzenie rejestru interesów członków organu decyzyjnego, pozwalającego na identyfikację charakteru powiązań z wnioskodawcami i poszczególnymi projektami. Procedury przewidują zachowanie parytetów sektorowych na każdym etapie oceny.
- Organizacja pracy LGD uwzględniać będzie oddelegowanie do pomocy Radze LGD pracownika biura LGD lub zewnętrznego eksperta którego zadaniem będzie wsparcie organizacyjno-prawne nad prawidłowym przebiegiem procesu oceny i wyboru, poprawności sporządzania dokumentacji, zgodności formalnej.
- Zakłada się prowadzenie konsultacji z mieszkańcami LSR, w tym członkami LGD, opracowania procedur LGD i ich zmian (dotyczy to również aktualizacji dokumentu LSR). Zakłada się możliwie szeroką partycypację i otwartość prowadzonych konsultacji na propozycje członków LGD, partnerów społeczno-gospodarczych i mieszkańców obszaru LSR zgodnie z Kanonem Konsultacji[58].
- W celu konsultacji zmiany procedur (w tym również aktualizacji dokumentu strategicznego jakim jest LSR). Wnioski w sprawie zmian zapisów w Procedurach wdrożeniowych lub LSR będą mogli zgłaszać członkowie LGD, organy Stowarzyszenia oraz mieszkańcy obszaru LSR. Zgłaszanie będzie sformalizowane i przyjmowane na formularzu - dostępnym na stronie internetowej oraz w biurze LGD.
- Działania animacyjne, informacyjne i promocyjne oraz doradztwo na rzecz wnioskodawców (beneficjentów) będą dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. LGD podejmie starania aby działania te były zgodnie z Wytycznymi dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027[59].
- Wsparcie ze środków EFS+ w ramach FEdP realizowane będzie z poszanowaniem zasad horyzontalnych UE, o których mowa w art. 10 TFUE. Wsparcie polityki spójności będzie udzielane wyłącznie projektom i beneficjentom, którzy przestrzegają przepisów antydyskryminacyjnych, o których mowa w art. 9 ust. 3 rozporządzenia (WE) nr 2021/1060. W przypadku, gdy beneficjentem będzie jednostka samorządu terytorialnego (lub podmiot przez nią kontrolowany lub od niej zależny), która podjęła jakiekolwiek działania dyskryminujące, sprzeczne z zasadami, o których mowa w art. 9 ust. 3 rozporządzenia (WE) nr 2021/1060, wsparcie w ramach polityki spójności nie będzie mogło być udzielone. Realizacja celu finansowego ze środków EFS+ w ramach FEdP będzie zgodna z Konwencją ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych oraz z zapisami Karty Praw Podstawowych w szczególności w integracji osób z niepełnosprawnościami (art. 26) oraz zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej (art. 34). W niniejszym celu prowadzone będą działania poświęcone m.in. integracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Działania te będą sprzyjały wyrównywaniu ich szans na rynku pracy, a także łatwiejszemu funkcjonowaniu lub powrocie na rynek pracy. Przewiduje się również wprowadzenie wymogu stosowania klauzul społecznych w procedurach związanych z prawem zamówień publicznych m.in. poprzez odpowiednie kryteria wyboru projektów. W celu wyboru operacji LGD będzie stosować kryteria i procedury, które są niedyskryminacyjne, przejrzyste, gwarantują równouprawnienie płci i uwzględniają postanowienia Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, jak

[58] Konsultacje są częścią procesu budowania wspólnoty lokalnej. Polega on na poznawaniu perspektyw i potrzeb innych, na wspólnym namyśle nad konkretnymi rozwiązaniami i działaniami, wreszcie na przekonaniu, że celem tych działań jest wspólne dobro. Więcej na temat Kanonu Konsultacji Kanon konsultacji

[59] Zob. Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022

również zasady zrównoważonego rozwoju. Do przestrzegania zasad horyzontalnych zobowiązani będą również beneficjenci projektów. Realizowane w projektach działania będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i zapobiegania dyskryminacji. Realizowane projekty powinny charakteryzować się wysoką jakością i kompleksowością udzielanego wsparcia, zapewniać wysoki poziom jego dostosowania do potrzeb i umiejętności osób uczestniczących w projektach oraz uwzględniać ich indywidualne predyspozycje i możliwości. Na etapie realizacji projektu sposób wdrażania tych zasad będzie sprawdzany w procesie monitorowania, ewentualnej kontroli, czy ewaluacji.

- Wsparcie w ramach LSR w zakresie EFS+ przedsięwzięcia realizowane w obszarze aktywizacji społeczno-zawodowej będą zgodne z Wytycznymi dotyczącymi realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027[60].
- Wsparcie w ramach LSR będzie zgodne z zapisami ustawy z 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności. W zakresie nieuregulowanym w ustawie z 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności wsparcie będzie zgodne z zapisami ustawy z 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027.

Kluczowe założenia i etapy poszczególnych procedur będą przedstawiały się następująco:

- Procedura konkursowa: Ustalenie wysokości dostępnych środków (nie dotyczy ogłoszenia o pierwszych naborach wniosków); przekazanie informacji do ZW o zamiarze ogłoszenia naboru wniosków o przyznanie pomocy w ramach konkursu otwartego; Podanie do publicznej wiadomości informacji o naborze wniosków; Nabór wniosków; Przygotowanie dokumentacji po zakończonym naborze wniosków; Ocena wniosków złożonych w naborze; Protest; Informacja do wnioskodawców: o wybraniu bądź niewybraniu projektów; Przekazanie dokumentów do ZW; Protest (Wniesienie protestu i ustosunkowanie się do niego, Posiedzenie Rady); Ponowny wybór operacji przez LGD (W przypadku, gdy ZW po rozpatrzeniu protestu uzna za stosowne) - Ponowny wybór operacji w wyniku skierowania do LGD sprawy przez ZW; Pozostawienie protestu bez rozpatrzenia.
- Procedura – projekty grantowe: Zawarcie umowy o przyznanie pomocy na realizację projektu grantowego; Podanie do publicznej wiadomości informacji o naborze wniosków; Nabór wniosków; Przygotowanie dokumentacji po zakończonym naborze wniosków; Ocena wniosków złożonych w naborze; Informacja do wnioskodawców: o dokonanej ocenie i możliwości wniesienia protestu; Rozpatrzenie odwołań od decyzji Rady oraz wybór operacji do finansowania; Informacja do wnioskodawców o końcowych wynikach oceny; Przekazanie dokumentacji dotyczącej Grantobiorców do ZW; Uzupełnienie braków formalnych we wnioskach; Zawarcie umów z grantobiorcami,
- Procedura – operacje własne: Podanie do publicznej wiadomości informacji o zamiarze realizacji operacji własnej; Złożenie wniosku do ZW; Wyniki oceny; Ocena wniosku o przyznanie pomocy na projekt własny; posiedzenie Rady; Przekazanie dokumentacji do SW.

Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru

Kryteria wyboru operacji w ramach realizacji LSR zostaną ustanowione po podpisaniu umowy ramowej, w drodze przeprowadzonych konsultacji społecznych, przy zastosowaniu następujących metod partycypacyjnych: warsztaty konsultacyjne, ocena partycypacyjna. W wyniku konsultacji oraz mając na uwadze uwarunkowania i wymagania funduszy finansujących, ustalone zostaną kryteria, które będą – zgodnie z zapisami Statutu – zatwierdzone przez

[60] Zob. Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2023

Zarząd LGD. Proces tworzenia kryteriów zostanie oparty o zapisy przygotowanej LSR, w tym w oparciu o preferencje wskazane w części przedsięwzięć wyznaczonych w ramach Strategii. W przypadku zmiany kryteriów wyboru operacji procedura w tym zakresie będzie oparta o następujące założenia: w przypadku gdy w trakcie monitoringu lub ewaluacji prac nad wdrażaniem Strategii zaistnieją okoliczności związane z potrzebą zmiany założeń kryteriów wyboru operacji, Zarząd LGD przygotuje propozycję zmian mogących poprawić zaistniałą sytuację. Następie propozycje te zostaną poddane konsultacjom społecznym w postaci informacji zamieszczonej na stronie internetowej o proponowanych zmianach, z możliwością przesyłania swoich opinii co do ich zakresu (z wyznaczonym terminem na ostateczne wnoszenie swoich uwag przez zainteresowane strony). Po przeprowadzonych konsultacjach i uwzględnieniu płynących z nich wniosków, nastąpi proces aktualizacji założeń kryteriów, którego końcowym elementem będzie zatwierdzenie zmian przez upoważniony do tego organ Stowarzyszenia. Opisany powyżej proces zapewnia tym samym społeczności lokalnej powszechny i systematyczny udział w konsultacjach nad kształtem i zmianami kryteriów.

Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji zostanie uwzględniona innowacyjność i inkluzyjność

LGD planuje uwzględnienie w lokalnych kryteriach wyboru, w szczególności kryterium innowacyjności. Innowację można rozumieć na wiele sposobów. W badaniach i literaturze wyróżnia się szereg typów i sposobów klasyfikacji innowacji. W projektach dofinansowywanych ze środków publicznych często uznawane są wytyczne Podręcznika Oslo Manual: „Innowacja jest to wdrożenie nowego lub istotnie ulepszonego produktu (wyrobu lub usługi), nowego lub istotnie ulepszonego procesu, nowej metody marketingu lub nowej metody organizacji, w zakresie praktyk biznesowych, organizacji miejsca pracy bądź relacji ze środowiskiem.” Innowacyjność operacji realizowanej na terenach wiejskich wymaga jednak modyfikacji definicji innowacyjności - przez innowacyjność rozumiana będzie zmiana mająca na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny). W taki sposób definiowana jest innowacyjność w PS WPR. Takie definiowanie innowacyjności wynika wprost z analizy potencjałów obszaru LSR (parz. Rozdział IV.). Wskazano tam na zbyt małą kreatywność lokalnych przedsiębiorców (słaba strona obszaru LSR); wychodząc naprzeciw tym uwarunkowaniom planuje się premiowanie operacji, które będą związane z kreatywnym, a nie pozornej. Zastosowanie kryterium innowacyjności[61] zaplanowano w projektach skierowanych na rozwój przedsiębiorczości P.1.1. Wsparcie uruchomiania działalności gospodarczej i rozwoju istniejących firm z obszaru, P.1.2 Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.

LGD podejmować będzie działania skierowane na animowanie do wdrażania innowacji. Przedmiotem szkoleń poprzedzających nabory konkursowe na przedsięwzięcia, gdzie stosowane będzie kryterium innowacyjności będzie wyjaśnienie znaczenia innowacyjności operacji preferowanych w LSR, praca z wnioskodawcami będzie uwzględniać prezentację dobrych przykładów innowacyjnych projektów. LGD prowadzić będzie również bazę projektów innowacyjnych finansowanych ze środków LSR. Projekty innowacyjne charakteryzuje często wysoka kompleksowość, konieczność ciągłego uczenia się i weryfikowania początkowych założeń, jak również ponoszenie wysokich nakładów kapitałowych, które też trudno na początku przewidzieć. Z tego powodu LGD będzie świadczyło wsparcie doradcze dla beneficjentów LSR również na etapie wdrożenia i rozliczenia operacji.

[61] Planuje się preferowanie innowacyjności kreatywnej, które powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczącego nowych produktów, usług, procesów lub organizacji, w dalszej kolejności innowacyjności imitacyjnej polegającej na wzorowaniu operacji na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych; finalnie innowacyjności pozornej, która w rzeczywistości nie będzie uznawana za innowacyjność na obszarze LSR.

LGD przewiduje premiowanie projektów realizowanych w partnerstwie, tj. operacji realizowanych przez co najmniej 2 podmioty oraz obejmujących realizację wspólnego przedsięwzięcia. W tym celu przewiduje się w działania doradcze i komunikacyjne w celu poszukiwania i kojarzenia partnerów oraz zachęcania do współpracy z innymi podmiotami. Kryterium operacji realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR zostanie zastosowane, jako jedna z preferencji w przypadku naborów wniosków w ramach EFRROW P.2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz projektach EFRR P.2.3. Rozwój dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, P.3.1 Lokalna energia odnawialna, P.3.2. Rewitalizacja społeczno-gospodarcza. W LSR przewidziano organizację konkursów na projekty realizowane z partnerami z obszaru LSR, ale również z udziałem partnerów krajowych z spoza obszaru objętego daną LSR, a także partnerów zagranicznych.

Informacja o ewentualnej realizacji projektów grantowych i smart villages

Założenia przedmiotowej LSR przewidują realizację projektów grantowych oraz operacji własnych. W przypadku projektów grantowych przewidziano realizację w P.1.7. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi.

Zgodność z FEdP 2021-2027

W związku z realizację celów LSR kryteria wyboru tych operacji będą zgodne z kryteriami wyboru projektów w odniesieniu do danego celu, typu projektu i właściwego funduszu (EFS+/ EFRR) określonego w programie regionalnym.

Główną formą wdrożenia LSR będą projekty konkursowe. Ogłaszanie konkursów zapewni otwartość procesu i umożliwia każdemu zainteresowanemu podjęcie próby ubiegania się o dofinansowanie. Konkurencyjny charakter konkursu stymuluje również jakość i innowacyjność przedstawianych projektów. Konkursy opierają się na ściśle określonych kryteriach oceny, co zapewnia sprawiedliwość i transparentność w procesie selekcji projektów. Wszyscy wnioskodawcy są traktowani równo i mają równe szanse na otrzymanie finansowania. Ogłaszanie konkursów skutecznie angażuje lokalną społeczność, organizacje pozarządowe, przedsiębiorców, instytucje publiczne i inne podmioty w proces inwestycyjny. Konkursy stanowią zachętę do zgłaszania projektów, mobilizując lokalne potencjały i pomysły na rozwój.

LSR przewiduje organizację konkursów na projekty realizowane w partnerstwie z udziałem partnerów zagranicznych oraz krajowych z spoza obszaru objętego LSR w P.2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, P.2.3 Rozwój dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, P.3.1 Lokalna energia odnawialna, P.3.2. Rewitalizacja społeczno-gospodarcza. Uzasadnienie zasadności realizacji projektów partnerskich w tych obszarach jest tematyka dziedzictwa kulturowego i wykorzystania potencjały dziedzictwa środowiskowego (OZE). Podstawowym jednak uzasadnieniem realizacji operacji w partnerstwie i projektów partnerskich są korzyści, w tym wzajemne dzielenie się wiedzą, wzajemną wymianę doświadczeń, dostęp do różnorodnych źródeł finansowania oraz trwałe efekty. Wdrażanie operacji w partnerstwie jest zatem skutecznym podejściem, które sprzyja zrównoważonemu rozwojowi lokalnej społeczności. Partnerstwo pozwoli na współpracę między członkami partnerstwa (NGO’s, instytucje publiczne, przedsiębiorstwa). Partnerzy mogą wzajemnie się uzupełniać, korzystając z różnych zasobów, kompetencji i perspektyw. Współpraca ta tworzy synergiczne efekty, zwiększając potencjał i skuteczność realizowanych operacji. W projekcie partnerskim partnerzy mają możliwość dzielenia się swoją wiedzą, doświadczeniem i dobrymi praktykami. To prowadzi do wzajemnego uczenia się i podnoszenia kompetencji, co przekłada się na lepszą jakość realizowanych operacji. Projekty partnerskie pozwalają również na osiągnięcie większego zasięgu i wpływu w porównaniu do działań podejmowanych przez pojedyncze podmioty. Dzięki partnerstwu można dotrzeć do większej liczby beneficjentów, obszarów terytorialnych lub sektorów, co prowadzi do bardziej kompleksowych i wszechstronnych działań. Partnerstwo sprzyja tworzeniu trwałych relacji i sieci współpracy. Wspólna praca nad projektem partnerskim prowadzi do budowania trwałych efektów, które przetrwają po zakończeniu samych operacji. Partnerstwo może prowadzić do

długoterminowego rozwoju i współpracy pomiędzy różnymi podmiotami; będzie również szansą osiągnięcia pożądanego efektu komplementarności i synergii środków pomocowych[62]. Ostatecznie, projekty partnerskie mogą otworzyć drogę do różnorodnych źródeł finansowania. Partnerzy mogą wnosić wkład finansowy, zasoby, infrastrukturę lub otwierać możliwość dostępu do dotacji, grantów lub innych źródeł finansowych. To zwiększa dostępność środków finansowych i umożliwia realizację bardziej ambitnych operacji.

Na potrzeby poszukiwania i kojarzenia partnerów LGD planuje zamieszenie bazy partnerów lokalnych na stronie internetowej LGD, udostępniać informację o możliwości realizacji projektów partnerskich w materiałach informacyjnych KSOW oraz współpracować z innymi LGD z terenu woj. podlaskiego celem wymiany wzajemnych informacji na temat możliwości realizacji projektów w partnerstwie. Zaplanowano współpracę z innymi podmiotami poprzez animowanie podmiotów z obszaru objętego LSR do współpracy z innymi podmiotami (nie tylko z LGD) poprzez szkolenia oraz okresowe spotkania aktywizacyjne.

LGD przewiduje możliwość realizacji operacji własnych w P.2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Realizacja operacji własnych przez LGD przynosi wiele korzyści, takich jak wykorzystanie lokalnych zasobów i wiedzy, budowanie zaufania i generowanie trwałych efektów, rozwój kompetencji oraz promowanie samodzielności i roli LGD jako aktywnego inicjatora lokalnych działań. LGD jako lokalna organizacja, ma bliski kontakt z lokalną społecznością i zna jej potrzeby oraz problemy. Działając z własnej inicjatywy, LGD może bardziej precyzyjnie dostosować operacje do lokalnych realiów, uwzględniając specyficzne potrzeby i priorytety mieszkańców. Realizowanie operacji własnych daje LGD większą elastyczność i umożliwia szybsze podejmowanie decyzji oraz reagowanie na zmieniające się warunki lokalne. LGD nie musi polegać na zewnętrznych partnerach, czy instytucjach, co przyspiesza proces wdrażania operacji. LGD posiada wiedzę o lokalnych zasobach, potencjałach i umiejętnościach, które mogą być wykorzystane do realizacji operacji. Działając samodzielnie, LGD może skuteczniej wykorzystać te zasoby, włączając lokalne społeczności w proces tworzenia i wdrażania operacji. Realizowanie operacji własnych przez LGD umożliwi również nabycie doświadczenia, budowę kompetencji. Prowadzić to będzie do wzmacniania roli LGD, jako aktywnego inicjatora lokalnych działań. Dzięki sprawności organizacyjnej LGD zapewniona zostanie trwałość realizowanych projektów.

LGD przewiduje możliwość realizacji projektu grantowego w ramach P.1.7 Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi; grant na przygotowanie koncepcji smart village wynosi 4 tys. zł, ryczałt, nie ma wkładu własnego. Projekty grantowe są wygodną metodą wdrażania operacji dla lokalnej społeczności. Wnioskodawcami tego zakresu będą organizacje pozarządowe (koła gospodyń wiejskich oraz OSP), przyczyni się to do aktywnego włączenia społeczności lokalnej.

Rozdział VIII. Plan działania

W poniższym rozdziale znajduje się zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągania poszczególnych celów i wskaźników wskazująca czas realizacji kluczowych efektów wdrażania LSR. Zgodnie z projektem ujętym w regulaminie konkursowym na wybór LSR Umowy ramowej, plan działania uwzględnia osiągnięcie kamieni milowych, na okres do 30 czerwca 2026 r. kiedy wsparcie na wdrażanie LSR w ramach PS WPR powinno zostać udzielone w wysokości odpowiadającej 40% (I kamień milowy) oraz na okres do 31 grudnia 2027 r. w wysokości odpowiadającej 80% (II kamień milowy).

[62] Komplementarność zdefiniowano, jako wzajemne uzupełnianie się interwencji oraz koordynację działań realizowanych w ramach projektu. Synergia z kolei rozumiana jest jako ścisła współpraca różnych interwencji, wartość dodana wykraczająca poza sumę wszystkich rezultatów osiągniętych w poszczególnych przedsięwzięciach. Zob. więcej Raport końcowy z badania „Ocena komplementarności pomocy udzielonej w ramach Celów Tematycznych 8-11 w kontekście interwencji Europejskiego Funduszu Społecznego, EVALU Warszawa 2023 r.

Z uwagi na finansowanie LSR w ramach programu regionalnego zaplanowano również osiągnięcie „regionalnego” kamienia milowego wydatkowanych środków z programu regionalnego FEdP do 31 grudnia 2026 r. w wysokości odpowiadającej 50% wartości środków FEdP (I kamień milowy) oraz do 31 grudnia 2028 r. wsparcie udzielone w wysokości odpowiadającej 95% (II kamień milowy) wartości środków FEdP.

Zakłada się, że na każdym etapie realizacji umowy ramowej kwoty określone w § 5 Umowy ramowej mogą zostać podwyższone na zasadach określonych odrębnie przez instytucję zarządzającą danym programem. Szczegółowa informacja o planie działania LSR obejmująca harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników LSR znajduje się w tabel Plan działania stanowiącej załącznik do LSR.

Rozdział IX. Plan finansowy LSR

Zaplanowana do realizacji LSR jest wielofunduszową lokalną strategią rozwoju finansowaną ze środków PS WPR i FEdP. Dla wsparcia z EFSI stanowiących bezpośrednie źródło finansowania LSR w latach 2021- 2027 skorzystano z załączonego formularza Budżet LSR i formularza Plan wykorzystania budżetu LSR. Na podstawie doświadczeń z okresu programowania 2014-2020 oraz zwiększony zakres obowiązków wynikających przede wszystkim z obsługi Rady LGD ustalono podział środków odpowiadający sukcesywnemu osiąganiu wskaźników w poszczególnych latach wdrożenia LSR. Plan finansowy zakłada realizację działań w każdym roku wdrażania LSR w większości przedsięwzięć.

Potencjalne źródła finasowania uzasadnione są stwierdzonymi potrzebami i zakresem wsparcia wskazanym w poszczególnych programach FEdP i PS WPR. LSR spełnia warunek, że 30% budżetu EFRR w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności oraz maksymalnie 15% budżetu EFS+ w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem edukacji (cel szczegółowy 4f), a pozostałe działania przewidziane w LSR będą poświęcone każdemu z celów szczegółowych (4h, 4k, 4l).

LGD planuje pozyskać dodatkowe środki z Programu Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027. Wsparcie ze środków zewnętrznych poza PS WPR i FEdP realizowane będzie w ramach P.2.1. Rozwój infrastruktury społecznej lub publicznej służącej społeczności lokalnej oraz Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027 w ramach priorytetu VII Kultura Cel szczegółowy 4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych,

Tabela 17. Źródła finansowania i plan działania są w bezpośredni sposób powiązane z celami i przedsięwzięciami

Wymiar problemowy	Cel tematyczny LSR	Przedsięwzięcie LSR	Źródło finansowania
Wymiar gospodarczy i społeczny	Cel 1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa	P.1.1. Wsparcie uruchomiania działalności gospodarczej i rozwoju istniejących firm z obszaru	PS WPR 2023-2027, EFRROW
		P.1.2. Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	PS WPR 2023-2027, EFRROW
		P.1.3. Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej	FEdP 2021-2027, EFS+
		P.1.4. Wzmocnienie lokalnej aktywności integracji społecznej	FEdP 2021-2027, EFS+

		P.1.5. Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych	FEdP 2021-2027, EFS+
		P.1.6. Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia	FEdP 2021-2027, EFS+
		P.1.7. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi	PS WPR 2023-2027, EFRROW
Wymiar kulturowo-turystyczny	Cel 2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	P.2.1. Rozwój infrastruktury społecznej lub publicznej służącej społeczności lokalnej	PS WPR 2023-2027, EFRROW Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027 – w przypadku pozyskania dofinansowania z dodatkowych środków i inne
		P.2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	PS WPR 2023-2027, EFRROW
		P.2.3. Rozwój dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	FEdP 2021-2027, EFRR
Wymiar środowiskowo – funkcjonalny	Cel 3. Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej	P.3.1. Lokalna energia odnawialna	FEdP 2021-2027, EFRR
		P.3.2. Rewitalizacja społeczno-gospodarcza	FEdP 2021-2027, EFRR

Źródło: opracowanie własne

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

W niniejszym rozdziale opisana została ogólna charakterystyka zasad i procedur dokonywania ewaluacji oraz monitorowania wskazująca główne elementy podlegające badaniom oraz podmioty dokonujące ewaluacji i monitorowania (wewnętrzne i zewnętrzne).

Monitorowanie procesu wdrażania strategii

Monitorowanie jest procesem, który ma na celu analizowanie stanu zawansowania LSR i jej zgodności z postawionymi celami strategicznymi. Istotą monitorowania jest wyciąganie wniosków z tego, co zostało i nie zostało zrobione. Jest nią także modyfikowanie dalszych poczynań w taki sposób, aby osiągnąć zakładany cel w przyszłości. Istotnym elementem monitorowania jest wypracowanie technik zbierania informacji oraz opracowanie odpowiednich wskaźników, które będą odzwierciedlały efektywność prowadzonych działań. Dbałość o aplikacyjny charakter strategii wiąże się również z opracowaniem sposobu mierzenia efektów jej wdrażania. W Rozdziale VI Cele i wskaźniki przedstawione zostały wskaźniki, które umożliwiają monitorowanie każdego celu strategicznego i poszczególnych przedsięwzięć. Monitoring prowadzony będzie na każdym poziomie interwencji, tj. pojedynczego projektu, przedsięwzięcia, celu oraz całej LSR. Monitoring będzie miał dwojaki charakter: monitoring finansowy – weryfikujący płynność, terminowość i prawidłowy rozkład wydatkowania funduszy oraz

monitoring rzeczowy – sprawdzenie w jakim stopniu rzeczywiste wartości wskaźników (produktu i rezultatu) odbiegają od wielkości zakładanych. W konsekwencji zakres monitoringu będzie obejmował zebranie danych za dany okres, dotyczących przede wszystkim: realizacji finansowej LSR, realizacji rzeczowej LSR, funkcjonowania LGD w procesie wdrażania Strategii. Analiza danych monitoringowych będzie stanowiła podstawę do kreowania wniosków oraz rekomendacji i zaleceń które pozwoliłyby na generalne usprawnienie działania LGD, przede wszystkim w kierunku bardziej efektywnego wykorzystania dostępnych w ramach LSR środków w kontekście przyjętych celów Strategii. Wnioski te będą następnie służyły jako materiał wyjściowy do ewentualnej zmiany sposobów działalności LGD lub założeń LSR.

Procedury monitoringu

Procedura monitoringu opiera się na cyklicznym procesie zbierania i analizowania danych. Z chwilą rozpoczęcia monitoringu uprawniony podmiot, czyli Biuro LGD będzie zbierać dane, które następnie poddane zostaną analizie. Analiza wyników stanowi podstawę do ich interpretacji. Określa, w jakim zakresie zgodne są z założonymi stanami i wartościami. W przypadku stwierdzenia przekroczeń wartości, analizowane są przyczyny zaistniałych zdarzeń i następuje analiza czy konieczna jest modyfikacja założeń wyjściowych. Monitoring realizowany będzie w oparciu, co najmniej o poniższe podstawowe kryteria: wykorzystanie budżetu LSR, ilość i jakość składanych wniosków, efektywność realizacji operacji wybranych do dofinansowania (osiągnięcie wskaźników, udział podpisanych umów z beneficjentami w stosunku do limitu środków, postęp w wydatkowaniu środków przez beneficjentów) oraz rodzaj operacji (odsetek operacji w wyniku których powstaną miejsca pracy). Coroczne sprawozdanie z realizacji LSR powstawać będzie do końca lutego następnego po okresie sprawozdawczym. Uprawniony organ - Zarząd LGD podejmuje następnie decyzję, czy konieczne jest jakakolwiek akcja zmierzająca do likwidacji odchyleń w ramach LSR. W przypadku stwierdzenia niezgodności dotyczących samej LSR, Zarząd Stowarzyszenia proponuje projekt działań korygujących lub propozycje zmian LSR Walnemu Zebraniu Członków Stowarzyszenia (Zarządowi LGD w zakresie uprawnień statutowych).

Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych

Ocena (ewaluacja) to spojrzenie na realizację LSR z punktu widzenia osiągnięcia rezultatów i skuteczności osiągania celów strategicznych oraz potrzeb, które miały być osiągnięte. Ma ona generalnie odpowiedzieć na pytanie, czy i co zostało zrobione dobrze. W literaturze tematu można znaleźć wiele definicji ewaluacji, podkreślających różne aspekty samego procesu ewaluacji, uwypuklających jej zróżnicowane cele czy też odmienne kryteria samego momentu oceny. Najszerzej ujmując, ewaluacja to systematyczne badanie społeczno-ekonomiczne oceniające jakość i wartość programów publicznych[63]. Według Komisji Europejskiej ewaluacja to „ocena interwencji publicznej pod kątem jej rezultatów, oddziaływania oraz potrzeb, które ma spełniać/miała zaspokoić”[64]. Zasady ewaluacji przyjętej w niniejszym dokumencie to:

- Wiarygodność - informacja musi być bardzo wiarygodna i musi opierać się na niepodważalnych danych;

[63] Użycie angielskiego terminu jest bardziej wskazane z kilku powodów. „Ewaluacja” jest procesem. „Ocena” jest tylko jednym z elementów tego procesu. Według niektórych podejść osąd nie zawsze jest kluczowy w procesie ewaluacji, a może być nawet pominięty (akcent stawia się wtedy na interakcje i animacje negocjacji pomiędzy uczestnikami programu). Użycie terminu „ocena” koncentruje uwagę wyłącznie na jednym elemencie, przypisując mu cechy całego procesu, a także wyłącza cały szereg alternatywnych podejść. Wreszcie, po trzecie, „ewaluacja” to nie tylko pojedyncze działanie, ale dziedzina wiedzy. Jak zauważa Kierzkowski (Kierzkowski T., Ocena (ewaluacja) programów i projektów o charakterze społeczno-gospodarczym w kontekście przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2002, s. 10), ze względów semantycznych trudno byłoby więc określać terminem „ocena” zespół koncepcji teoretycznych

[64] European Commission, Focus on Results: Strengthening Evaluation of Commission Activities, SEC2000/1051, Bruksela 2000

- Obiektywność - ewaluacja prowadzona w oparciu o analizę wskaźników porównawczych daje możliwość prowadzenia obiektywnej oceny niezakłóconej subiektywnością, wynikającą z przywiązania do własnych pomysłów;
- Realizm – ewaluacja musi być zgodna z realiami LSR. W trakcie wdrażania strategii powinno się dostrzegać przede wszystkim te elementy procesu, które świadczą o wydajności i jakości dostarczanych produktów;
- Normatywność i operacyjność ewaluacji - skuteczny system ewaluacji w przypadku wykrycia uchybień i odchyleń od przyjętych norm powinien wskazywać, jakie należy podjąć działania korygujące,
- Koordynacja informacji – proces ewaluacji nie może zakłócać bieżącego funkcjonowania LGD i wdrażania LSR.

Kryteria, na podstawie których będzie przeprowadzana ewaluacja funkcjonowania LGD i realizacji LSR będą obejmowały poniższe obszary problemowe tj. skuteczność, efektywność, użyteczność oraz trwałość.

Procedury ewaluacji

Procedura ewaluacji opierać się będzie na okresowym zbieraniu danych i ocenie, czy wdrażanie strategii przebiega zgodnie z planem. Zgodnie z wyznaczonymi w procedurach terminami (ewaluacja wewnętrzna i ewaluacja zewnętrzna ex-post) Zarząd LGD (biuro LGD) rozpoczyna procedurę ewaluacji zbierając dane, następnie następuje ich analiza, która stanowi podstawę do ich interpretacji. W przypadku stwierdzenia przekroczeń wartości, analizowane są przyczyny zaistniałych zdarzeń i następuje analiza czy konieczna jest modyfikacja założeń wyjściowych. Podstawowym narzędziem ewaluacji LSR będzie ewaluacja wewnętrzna (bieżąca, realizowana samodzielnie). Ewaluacja wewnętrzna stanowić będzie uzupełnienie monitoringu o konieczną interpretację (identyfikację przyczyn ewentualnych problemów), ocenę i rekomendacje działań. Ewaluacja wewnętrzna będzie realizowana w oparciu o spotkanie wykorzystujące narzędzia o charakterze refleksyjno-analitycznym w postaci warsztatu refleksyjnego. Podstawowym materiałem do pracy będą zestawienia i materiały z procesu realizacji LSR przygotowane przez pracowników LGD. Warsztat przeprowadzany będzie na początku każdego roku kalendarzowego, tak, aby wypracowane wnioski mogły zasilić o dodatkowe informacje sprawozdanie roczne z realizacji LSR za rok poprzedni. Uczestnikami warsztatu refleksyjnego będą pracownicy biura LGD, członkowie Zarządu i Rady LGD (wskazane będzie zapewnienie udziału przedstawicieli wszystkich interesariuszy). Wyniki ewaluacji wewnętrznej stanowić będą element monitoringowego sprawozdania rocznego z realizacji LSR.

Ewaluacja zewnętrzna[65] (zlecona zewnętrznym ewaluatorom) zaplanowana została jednokrotnie, w latach 2026-2027 jako ewaluacja ex-post, aby była możliwość włączenia wyników badania do systemu LGD w kolejnym okresie programowania. Ewaluacja przeprowadzona zostanie przez niezależnego ewaluatora, posiadającego odpowiednie doświadczenie w realizacji badań ewaluacyjnych. Wyniki przeprowadzonego badania sporządzone zostaną w formie raportu końcowego. Raport będzie zawierał syntetyczne i przekrojowo omówione wyniki badań a przedstawione rekomendacje będą sformułowane na podstawie wniosków wynikających z przeprowadzonych badań, mających pokrycie w informacjach prezentowanych w raporcie. Raport ewaluacyjny będzie zawierać elementy ujęte w Podręczniku monitoringu i ewaluacji LSR opracowanym przez MRiRW[66]. Uprawniony organ – WZC podejmuje następnie decyzję, czy konieczna jest jakakolwiek akcja zmierzająca do likwidacji odchyleń. Raport z badania LSR będzie zamieszczony na stronie internetowej LGD oraz przesłany (w wersji elektronicznej, edytowalnej) do MRiRW oraz SW. Wraz z raportem, LGD przekaże do MRiRW/SW informacje na temat sposobu realizacji rekomendacji i zaleceń.

[65] W Podręczniku monitoringu i ewaluacji LSR zwana również ewaluacją ex-post

[66] Podręcznik Monitoringu i Ewaluacji Lokalnych Strategii Rozwoju wykonany przez EGO – Evaluation for Government Organizations S.C. na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, marzec 2017 r., wersja skrócona

Wykaz wykorzystanej literatury

1) Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 oraz Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027

2) Program Interreg Polska-Ukraina 2021-2027

3) Plan rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o inteligentne specjalizacje województwa podlaskiego 2021-2027+ (RIS3 2027+)

4) Raport diagnostyczny Portret Partnerstwa Wiele gmin-jeden cel, Związek Miast Polskich, Warszawa 2021

5) Raport Ocena wpływu wsparcia kierowanego do osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w województwie podlaskim, EU-CONSULT Sp. z o.o. Białystok 2021

6) Raport Wpływ projektów z zakresu turystyki i kultury na rozwój społeczno-gospodarczy regionu, Broszura – kompendium wiedzy pochodzącej z wyników przeprowadzonych analiz, Tom I: Potencjał turystyczny województwa podlaskiego, Tom II: Pozycja turystyki województwa podlaskiego na tle kraju i Europy, Stowarzyszenie Upowszechniania Wiedzy i Innowacji, Białystok 2015

7) Raport Działania na rzecz aktywnej integracji, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, Katowice 2015

8) Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2021 roku monitoring realizacji Strategii Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2030 za rok 2021, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2022

9) Raport Końcowy z ewaluacji zewnętrznej wdrożenia Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Kraina Mlekiem Płynąca”, MM CONSULT, Mały Płock 2023

10) Regulamin konkursu na wybór Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego Przez Społeczność (LSR) wraz z załącznikami Zarząd Województwa Podlaskiego

11) Raport z badania Ewaluacja instrumentu RLKS w ramach RPO WK-P na lata 2014-2020 w kontekście doświadczeń perspektywy 2014-2020 i wskazania założeń wsparcia na lata 2021-2027, Pracownia badań SOMA, Warszawa 2019

12) Raport z badania Ocena systemu wdrażania i wstępny pomiar rezultatów instrumentu RLKS w województwie podlaskim, EVALU, Białystok 2019

13) Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027

14) ustawa z 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności

15) ustawa z 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027

16) Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR 2023-2027)

17) Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

18) Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030

19) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030)

20) Strategia Partnerstwa ZIT Wiele gmin-jeden cel,

21) Umowa partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce

22) Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2023

23) Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022

Załącznik 1. Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa	Grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs , projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
597 155,60 EUR	P.1.1. Wsparcie uruchomiania działalności gospodarczej i rozwoju istniejących firm z obszaru	• mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności: osoby planujące podjęcie działalności gospodarczej, przedsiębiorcy, osoby w niekorzystanej sytuacji na obszarze LSR	Konkurs
149 288,90 EUR	P.1.2. Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	• mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności: rolnicy i domownicy małych gospodarstw rolnych	Konkurs
275 144,98 EUR	P.1.3. Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej (h)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby lub rodziny wykluczone lub zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym	Konkurs
743 931,23 EUR	P.1.4. Wzmocnienie lokalnej aktywności integracji społecznej (l)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osoby objęte procesem integracji społecznej	Konkurs
150 289,97 EUR	P.1.5. Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych (k)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osoby objęte usługami społecznymi	Konkurs
206 358,74 EUR	P.1.6. Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia (f)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice	Konkurs
7 111,00 EUR	P.1.7. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi	• mieszkańcy obszaru LSR	Projekt grantowy

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	Grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
582 226,71 EUR	P.2.1. Rozwój infrastruktury społecznej lub publicznej służącej społeczności lokalnej	• mieszkańcy obszaru LSR	Konkurs
164 217,79 EUR	P.2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	• mieszkańcy obszaru LSR	Konkurs Operacja własna
269 054,25 EUR	P.2.3. Rozwój dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	• mieszkańcy obszaru LSR	Konkurs Projekt partnerski

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C3. Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej	Grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
620 894,43 EUR	P.3.1. Lokalna energia odnawialna	• mieszkańcy obszaru LSR	Konkurs Projekt partnerski
1 179 699,42 EUR	P.3.2. Rewitalizacja społeczno-gospodarcza	• mieszkańcy obszaru LSR	Konkurs Projekt partnerski

Załącznik 2. Plan działania

CEL	Lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C1 Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa														
P.1.1. Wsparcie uruchomiania działalności gospodarczej i rozwoju istniejących firm z obszaru	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowej działalności gospodarczej bądź rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0 sztuk	0%	6 sztuk	23,08%	10 sztuk	38,46%	20 sztuk	76,92%	26 sztuk	100,00%	-	-	PS WPR 2023-2027 / EFRROW
P.1.2 Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	Liczba operacji polegających na tworzeniu lub rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	0 gospodarstw	0%	0 gospodarstw	0%	2 gospodarstwa	33,33%	4 gospodarstwa	66,67%	6 gospodarstw	100,00%	-	-	PS WPR 2023-2027 / EFRROW
P.1.3 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej (h)	EECO02+04. Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie	0 osób	0%	0 osób	0%	20 osób	33,33%	40 osób	66,67%	60 osób	100,00%	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+
P.1.4 Wzmocnienie lokalnej aktywności integracji społecznej (l)	EECO01. Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+	0 osób	0%	0 osób	0%	100 osób	35,71%	150 osób	53,57%	280 osób	100,00%	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+
P.1.5 Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych (k)	PLKLCO02. Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie	0 osób	0%	0 osób	0%	0 osób	0%	20 osób	50 %	40 osób	100,00%	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+
P.1.6. Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia	PLFCO02 Liczba dofinansowanych miejsc wychowania przedszkolnego	0 sztuk	0%	5 sztuk	25,00%	15 sztuk	75,00%	20 sztuk	100,00%	-	-	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+

	PLFCO11 Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dostosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	4 sztuki	100,00%	-	-	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+
	PLFCO01. Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej	0 osób	0%	0 osób	0%	82 osoby	50,00%	164 osoby	100,00%	-	-	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+
	PLFCO07. Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem	0 podmiotów	0%	0 podmiotów	0%	2 podmioty	50,00%	4 podmioty	100,00%	-	-	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+
	PLFCO03. Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem	0 osób	0%	0 osób	0%	90 osób	48,65%	185 osób	100,00%	-	-	-	-	FEdP 2021-2027 / EFS+
P.1.7. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi	Liczba wspartych koncepcji smart villages	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	8 sztuk	100,00%	-	-	-	-	PS WPR 2023-2027 / EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.1.	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	0 utworzonych miejsc pracy		0 utworzonych miejsc pracy		0 utworzonych miejsc pracy		0 utworzonych miejsc pracy		13 utworzonych miejsc pracy		26 utworzonych miejsc pracy		PS WPR 2023-2027 / EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.2.	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR	0 przedsiębiorstw		0 przedsiębiorstwa		4 przedsiębiorstwa		8 przedsiębiorstw		12 przedsiębiorstw		0 przedsiębiorstw		PS WPR 2023-2027 / EFRROW

Wskaźnik rezultatu 1.3.	PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu	0 osób		0 osób		0 osób		0 osób		20 osób		50 osób		FEdP 2021-2027 / EFS+
Wskaźnik rezultatu 1.4	PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu	0 osób		0 osób		0 osób		osób		50 osób		150 osób		FEdP 2021-2027 / EFS+
Wskaźnik rezultatu 1.5.	PLKLCR02 Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej	0 sztuk		0 sztuk		0 sztuk		0 sztuk		15 sztuk		0 sztuk		FEdP 2021-2027 / EFS+
Wskaźnik rezultatu 1.6.	PLFCR01 Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu	0 osób		0 osób		0 osób		0 osób		140 osób		0 osób		FEdP 2021-2027 / EFS+
Wskaźnik rezultatu 1.7.	R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: Liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi	0 strategii		0 strategii		0 strategii		8 strategii		0 strategii		0 strategii		PS WPR 2023-2027 / EFRROW
C2 Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych														
P.2.1. Rozwój infrastruktury społecznej lub publicznej służącej społeczności lokalnej	Liczba wspartych działań dotyczących przestrzeni publicznej lub dostępu do usług dla lokalnych społeczności	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	4 sztuki	50,00%	6 sztuk	75,00%	8 sztuk	100,00%	-	-	PS WPR 2023-2027 / EFRROW
	Liczba operacji poprawiających dostęp do małej infrastruktury publicznej	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	6sztuk	35,29%	12sztuk	70,59%	17 sztuk	100,00%	-	-	PS WPR 2023-2027 / EFRROW
P.2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Liczba inicjatyw informacyjnych lub promocyjnych na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	8 sztuk	26,67%	16 sztuk	53,33%	30 sztuk	100,00%	-	-	PS WPR 2023-2027 / EFRROW

P.2.3. Rozwój dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	WLWK-PLR0141 Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	2 sztuki	100,00%	-	-	-	-	FEdP 2021-2027 / EFRR
P.2.3. Rozwój dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	WLWK-PLR0139 Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	2 sztuki	25,00%	4 sztuki	50,00%	8 sztuk	100,00%	-	-	FEdP 2021-2027 / EFRR
Wskaźnik rezultatu 2.1	R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	0 osób		0 osób		0 osób		6000 osób		12000 osób		16000 osób		PS WPR 2023-2027 / EFRROW
Wskaźnik rezultatu 2.2	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.	0 osób		0 osób		0 osób		160 osób		280 osób		600 osób		PS WPR 2023-2027 / EFRROW
Wskaźnik rezultatu 2.3	RCR077. Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem	0 osób/rok		0 osób/rok		0 osób/rok		800 osób/rok		1000 osób/rok		1500 osób/rok		FEdP 2021-2027 / EFRR
C3 Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej														
P.3.1 Lokalna energia odnawialna	FEPDP04– Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej	0 MWh	0%	0 MWh	0%	0 MWh	0%	0,3 MWh	37,97%	0,79 MWh	100,00%	-	-	FEdP 2021-2027 / EFRR
P.3.2. Rewitalizacja społeczno-gospodarcza	PLRO148. Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	4 sztuki	50,00%	8 sztuk	100,00%	-	-	-	-	FEdP 2021-2027 / EFRR
	PLRO146. Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	0 hektarów	0%	0 hektarów	0%	0 hektarów	0%	0 hektarów	0%	5 hektarów	100,00%	-	-	FEdP 2021-2027 / EFRR

Wskaźnik rezultatu 3.2	PLRR048 - Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji	osób		0 osób		0 osób		3000 osób		6000 osób		0 osób		FEdP 2021-2027 / EFRR

(w powyższej tabeli wartości zostały podane w sposób narastający)

Załącznik 3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	**Program/Fundusz**			**Środki ogółem (EUR)**
	PS WPR	**EFRR***	**EFS+***	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	1 500 000,00	2 069 648,10	1 375 724,92	4 945 373,02
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	362 500,00	0,00	344 537,30	707 037,30
Razem	1 862 500,00	2 069 648,10	1 720 262,22	5 652 410,32

** Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.*

*** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.*

Załącznik 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRROW	0	0%	525 000,00	35,00%	676 000,00	45,07%	900 000,00	60,00%	1 200 000,00	80,00%	1 500 000,00	100,00%	-	-
EFS+	0	0%	412 717,48	30,00%	712 717,48	51,81%	1 063 007,45	77,27%	1 238 152,43	90,00%	1 375 724,92	100,00%	-	-
EFRR	0	0%	206 964,81	10,00%	806 964,81	38,99%	1 634 824,05	78,99%	1 862 683,29	90,00%	2 069 648,10	100,00%	-	-
RAZEM	0	0%	1 144 682,29	23,15%	2 194 682,29	44,38%	3 597 831,50	72,75%	4 300 835,72	86,97%	4 945 373,02	100,00%	-	-

(w powyższej tabeli kwoty ogółem oraz % wykorzystania budżetu LSR zostały podane w sposób narastający)